

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra historie

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor Historie

Proměny života českých menšin v německy osídlených městech - z monarchie do samostatného Československa

Transformations of the Czech Minority Life in German Settled Cities - from Monarchy into Independent Czechoslovakia

Diplomová práce: 2012-FP-KHI- 224

Autor:

Anna Kašparová

Podpis:

.....

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	příloh
99			10	1

V Liberci dne: 2. 5. 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

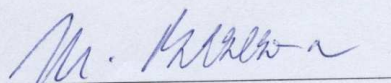
Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(pro magisterský studijní program)

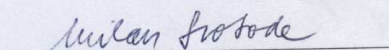
pro (diplomant): Annu Kašparovou
adresa: Táboritská 3, 46601 Jablonec nad Nisou
studijní obor (kombinace): Historie
Název DP: **Proměny života českých menšin v německy osídlených městech
– z monarchie do samostatného Československa**
Název DP v angličtině: Transformations of the Czech Minority Life in German Settled
Cities – from Monarchy into Independent Czechoslovakia
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová
Konzultant:
Termín odevzdání: 15. 5. 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 8. 12. 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): A. KAŠPAROVÁ

Datum: 18. 1. 2009

Podpis: Kašp

Název DP: PROMĚNY ŽIVOTA ČESKÝCH MENŠIN V NĚMECKY OSÍDLENÝCH MĚSTECH - Z MONARCHIE DO SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKA

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

Cíl: Česká historiografie věnuje v posledních dvaceti letech pozornost česko-německým vztahům v 19. a 20. století, jejichž součástí jsou také dějiny českých menšin v německy osídlených oblastech českých zemí. Výsledkem výzkumů tohoto zaměření je řada dílčích prací o působení jednotlivých škol, korporací i osobností. Vedle toho vzniklo také několik regionálních studií o menšinách, časově většinou vymezených na období do roku 1918, nebo na dobu meziválečnou. Nechybí také práce širšího pohledu, sledující vývoj česko-německého poměru z hlediska primárně politického. Doposud však nebyl učiněn pokus pohlédnout na české menšiny ve dvou odlišných etapách pomocí analýzy spolkové činnosti s využitím komparace tzv. každodennosti spolkového života. Anna Kašparová se ve své bakalářské práci věnovala všednímu i svátečnímu životu českých spolků v prostředí německé majority před první světovou válkou, a sice na příkladu dvou průmyslových měst Liberce a Jablonce nad Nisou. Výsledkem jejího výzkumu je zajímavý obraz podmínek a vývoje české společnosti v majoritním německém prostředí. Autorka může navázat na svoji b.c. práci a pokusit se o komparaci každodennosti menšinového spolkového života v podmínkách Habsburské monarchie a v demokratickém Československu. Konečným výsledkem by mělo být zachycení hlavních vývojových faktorů a změn, které působily na proměny společnosti i na vzájemný česko-německý poměr.

Požadavky: Okruhy výzkumu:
Struktura českých spolků a její srovnání s dobou předválečnou
Organizace a podmínky spolkové práce
Všední i sváteční dny spolků

Sledování procesů:
Nacionalizace (projevy nacionalizace, intenzita)
Pokračující politizace (nové proudy včetně extrémních)
Modernizace (sekularizace, demokratizace, ženská otázka)

Metody: Mikrosonda a analýza činnosti vybraných spolků. Komparace výsledků analýzy z obou etap vývoje. Syntéza.

Literatura: přehled pramenů a literatury viz příloha

Základní literatura:

KURAL, Václav. Konflikt místo společenství? : Češi a Němci v československém státě (1918-1938). Praha 1993.

Brunclík, Zdeněk: Česká menšina v Liberci 1918-1938: pohled na národnostní, jazykové a politické poměry. In: Pax bello potior. Sborník věnovaný poctě doc. PhDr. Rudolfo Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 251-277.

Havránek, Jan: Češi v severočeských a západočeských městech v letech 1880-1930. In: Ústecký sborník historický 1979, s. 227-249.

Chocholoušková, Hana: 140 let ČESKÉ BESEDY V LIBERCI (komentáře k výstavě), Zprávy české besedy č. 96, Liberec 2003.

Karpaš, Roman a kol.: Kniha o Liberci, Liberec 2002.

Kašparová, Anna: Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914, BP 2009, katedra historie FP TUL.

Stanislav, Vladimír.: Klub českých turistů v Liberci v letech 1900-1948, DP 2000, katedra dějepisu FP TU Liberec.

Čestné prohlášení

Název práce: Proměny života českých menšin v německy osídlených městech - z monarchie do samostatného Československa
Jméno a příjmení autora: Anna Kašparová
Osobní číslo: P09000870

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 02.05.2012

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat několika lidem a institucím bez jejichž pomoci a podpory by tato práce nevznikla.

PhDr. Miloslavě Melanové vedoucí této práce, za pomoc, důvěru a cenné připomínky.

Pracovníkům SOkA Liberec za vlídné zacházení, nadstandartní možnost studia a cennou pomoc při heuristice.

SOkA Jablonec n. Nisou za některé materiály.

Hlavně svému manželovi Janovi za neskonalou trpělivost a podporu, kterou mi prokazoval po celou dobu vzniku této práce.

Anotace:

Tato práce pojednává o proměnách českého spolkového života v Liberci po vzniku Československa. Autorka nejprve provedla komparaci struktury českých spolků v době Rakousko-uherské monarchie a v době demokratického státu. Hlavní část se soustředí na vlastní spolkovou činnost, která je prezentovaná na nejstarších spolcích a na spolcích, které vznikly po roce 1918. Součástí práce je také nastínění situace v roce 1918 a zánik provincie Deutschböhmen.

Klíčová slova: Češi, česká menšina, Němci, spolky, spolkový život, Československo, Liberec, provincie Deutschböhmen, dějiny

Annotation:

This Master Degree Thesis discusses the transformation of the Czech community life in Liberec after the establishment of Czechoslovakia. The author performed first comparison of the structure of Czech associations of the Austro-Hungarian monarchy and during the democratic state. The main part focuses on own associations activity, which is presented by the oldest clubs and societies that emerged after 1918. The thesis also outlines the situation in 1918 and termination of the province Deutschböhmen.

Key words: Czechs, the Czech minority, the Germans, associations, social life, Czechoslovakia, Liberec, province Deutschböhmen, history

Die Annotation:

Diese Arbeit befasst sich mit den Verwandlungen des tschechischen Vereinslebens in Liberec/Reichenberg nach der Entstehung der Tschechoslowakei. Zuerst wird der Vergleich der Struktur der Tschechischen Vereine während der Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und in der Zeit des demokratischen Staates durchgeführt. Der Hauptteil der Arbeit konzentriert sich auf die Vereinstätigkeit. Es wird die Tätigkeit der ältesten Vereine und der nach dem Jahre 1918 entstandenen Vereine vorgestellt. Einen Teil der Arbeit bildet auch der Umriss der Situation im Jahre 1918 und des Verfalls der Provinz Deutschböhmen.

Schlüsselwörter: die Tschechen, die tschechische Minderheit, die Deutschen, die Vereine, das Vereinsleben, die Tschechoslowakei, Liberec/Reichenberg, die Provinz Deutschböhmen, die Geschichte

OBSAH

1	Seznam použitých zkratk	1
2	Úvod	2
3	Rozbor pramenů a literatury	3
3.1	Netištěné prameny	3
3.2	Tištěné prameny	4
3.3	Literatura	5
4	Česká menšina a struktura spolků před 1. světovou válkou	6
5	Provincie Deutschböhmen	12
4.1	Prosinec 1918 v Liberci	15
5	Česká menšina v Liberci v letech 1918-1933	17
5.1	Česko-německé soužití	17
5.2	Česká politická reprezentace	20
5.3	Česká menšina	21
6	Struktura a organizace práce českých spolků po První světové válce	23
6.1	Úvod – legislativa	23
6.2	Struktura spolků	24
6.3	Odborová sdružení	36
6.4	Organizace práce ve spolcích	38
7	Proměna činnosti dvou předválečných spolků	42
7.1	Česká beseda	42
7.2	Národní jednota severočeská	49
7.2.1	Činnost NJS	52
7.2.2	Knihovny	53
7.2.3	Sčítání lidu	53
7.2.4	Pozemková reforma	54
7.2.5	Sjezd českých menšin	55
8	Činnost dvou nově vzniklých spolků	56
8.1	ČESKOSLOVENSKÝ OKRESNÍ OSVĚTOVÝ SBOR	56
8.1.1	ČOOS v Liberci	57
8.1.2	Činnost ČOOS	58
8.1.3	Lidová univerzita a kursový odbor	60
8.1.4	Film a ČOOS	64
8.1.5	Rozhlas a ČOOS	66
8.1.6	Československý divadelní výbor	67
8.1.7	Česká představení	68
8.1.8	Kuratorium hudební školy	71
8.1.9	Pěvecký odbor	72
8.2	YMCA	73
8.2.1	Místní odbor YMCA v Liberci	74
8.2.2	Volný čas a vzdělání	76
8.2.3	Zábava	78
8.2.4	Sport	79
9	SLAVNOSTI	81
9.1	Slavnosti do roku 1918	81
9.2	Slavnosti pořádané v meziválečném období	83
9.3	Organizace oslav	84
9.3.1	Husitský odkaz	84
9.3.2	Desáté výročí vzniku republiky	86
9.3.3	Ostatní	88
9.3.4	Výbor pro pořádání českých poutí	88
9.3.5	YMCA	91
9.4	Účast libereckých Němců na významných českých oslavách	91
10	ZÁVĚR	93
11	Seznam použitých pramenů a literatury	96
12	Seznam tabulek	99
13	Seznam příloh	99

1 Seznam použitých zkratek

br. – bratr

č. – číslo

ČSČK – Československý červený kříž

ČOOS – Československý okresní osvětový sbor

KČsT – Klub československých turistů

KSČ – Komunistická strana Československa

LBC – Liberec

MLL – Masarykova letecká liga

MŠANO – Ministerstvu školství a národní osvěty OSČ Odborové sdružení Československé

NJS – Národní jednota severočeská

ONV – Okresní národní výbor

SK – sportovní klub

real. reform. gymnázium – reálné a reformované gymnázium

2 Úvod

Hlavním cílem této diplomové práce je nastínit každodenní život české menšiny v Liberci v období mezi dvěma světovými válkami. Analýza proběhne mimo jiné na základě porovnání spolkové práce české minority v době Rakousko-Uherské monarchie a v časech demokratického Československa. Autorka se ve své bakalářské práci snažila popsat všední a sváteční život českých spolků ve dvou německých městech, Jablonci nad Nisou a Liberci, do roku 1914. Tato diplomová práce zčásti navazuje na tuto studii a pokusí se objasnit proměny ve spolkové činnosti.

Před válkou byly spolky centry společenského života české menšiny - zůstaly jimi i nadále? Změnila se struktura spolků ve smyslu nových forem organizací? Proměnila se samotná spolková činnost? Na všechny tyto otázky se pokusíme najít odpověď. Časový rozsah nového výzkumu byl stanoven pro období 1918-1933, tedy od vzniku republiky až do velké hospodářské krize na Liberecku. Místně je práce omezena na Liberec.

Součástí bádání bude také snaha nahlédnout na česko-německé soužití nikoliv v rovině politické, ale z hlediska každodenního života.

Jednotlivé části práce nejprve přiblíží rozdíly mezi podmínkami života české menšiny v Liberci ve dvou rozdílných etapách dějin. Dále bude věnována pozornost struktuře českých spolků a jejich činnosti, nejdříve v obecné rovině. Na konkrétních případech dvou nejstarších spolků a dvou spolků nového typu, vzniklých po převratu, se pak práce pokusí sledovat hlavní odlišnosti spolkového života.

V životě města se spolky projevovaly při různých oslavách a slavnostech. Jejich zaměření i podoba vypovídají mnohé o orientaci spolku i o proměnách života české menšiny v německém prostředí. Proto jim práce bude věnovat zvláštní pozornost.

3 Rozbor pramenů a literatury

3.1 *Netištěné prameny*

Tato práce čerpala z různých typů pramenů uložených v SOkA Liberec. Výchozím pramenem pro soupis všech českých sdružení byl tzv. Spolkový katastr vedený libereckým policejním ředitelstvím (uložený ve **fondu Okresní úřad Liberec, NAD 3**). Tato evidenční kniha obsahuje soupis všech spolků a organizací činných jednak na území policejního okresu Liberec, jednak v samotném městě Libereci. Jediným (zato ale zásadním) problémem tohoto sumáře jsou samotná data zapsání některých spolků do evidence. Zejména v období po vzniku Československa bývají totiž spolky zapisovány někdy s velkým zpožděním (až několik měsíců), proto nám občas přesné datum založení příslušné korporace uniká.

Mezi další výchozí prameny patřily zápisy z výborových schůzí některých spolků. V tomto ohledu není nabídka příliš široká. Vzhledem k tomu, že diplomová práce navazovala na práci bakalářskou, která popisovala období od vzniku prvních českých spolků do první světové války, máme možnost srovnání. Zkoumání meziválečného období je v tomto ohledu trochu zklamáním. Zatímco do roku 1914 můžeme zmapovat poměrně širokou řadu českých spolků v Liberci na základě jejich dochovaných dokumentů, období po první světové válce tuto možnost nenabízí. Nejlépe je to vidět na případě nejstaršího českého spolku Česká beseda. Zatímco předválečné knihy zápisů z výborových schůzí tohoto spolku jsou kompletní od jeho vzniku až do roku 1914, pro období pozdější se už dochovala pouze jediná kniha.

Knihy obsahující zápisy výborových schůzí se pro meziválečné roky zachovaly pouze u čtyř spolků. Jednalo se o Českou besedu, Národní jednotu severočeskou, Matici libereckou a Výbor pro pořádání vlasteneckých poutí. Obsah zápisů v uvedených knihách se v zásadě neliší, všechny zápisy mají podobnou strukturu. Obsahují účetní a pokladní zprávy, soupis došlé korespondence a pozvání, volné návrhy. Důležité jsou zápisy z valných hromad, které nás informují o volbách zástupců spolků a počtu hlasujících členů. Součástí zápisů z valných hromad jsou i jednatecké zprávy za uplynulý správní rok. Tyto zprávy přináší souhrnné informace o počtu členů, o účetnictví atd. Zároveň poskytují informace o vyřešení některých problémů, které v samotných zápisech buď chybí nebo jsou pouze zestručněny - např. poznámkou vyřízeno.

Z **fondu Česká beseda, NAD 979**, byla použita především kniha 14 - zápisy výborových a valných schůzí. Tyto protokoly jsou časově vymezeny roky 1925-1933, obsahují zápisy výborových schůzí a též jednatecké a účetní zprávy z valných hromad. Zápisy jsou

pravidelné psány minimálně jednou, ale spíš dvakrát měsíčně. Vedle knihy zápisů má fond České besedy dochován také spisový materiál, který pro naše období obsahuje zejména plakáty a pozvánky na představení dramatického odboru České besedy.

Fond Národní jednota severočeská, NAD 657, kniha 3. Zápisy z výborových schůzí a jednatelské správy jsou ohrazeny roky 1908-1922. Pro náš výzkum byly tedy k dispozici bohužel jen záznamy z let 1920-1922. Činnost místního odboru NJS byla obnovena v září 1920. Zápisy ze schůzí jsou v této knize vedeny do dubna 1922. Jedná se o pravidelné zápisy vedené jednou měsíčně.

Fond Výbor pro pořádání vlasteneckých poutí, NAD 659, kniha 1. Pouze v tomto případě máme k dispozici záznamy ze schůzí výboru z celého sledovaného období. Tato kniha zápisů byla vedena v rozmezí let 1923-1938. Z předchozích let 1921 a 1922 existují pouze listy s vyúčtováním poutí, ale kniha záznamů výboru byla vedena až od roku 1923. Výbor se scházel vždy každý rok v několika schůzích, z toho jedné likvidační. Na počtu zápisů je znát vzrůstající praxe výboru. Zatímco v roce 1923 potřeboval výbor sedm schůzí, následující roky už k přípravě slavnosti stačily obvykle pouze tři schůze, a čtvrtá se konala po pouti.

Fond Matice liberecká, NAD 658, kniha 1. Zápisy ze schůzí výboru a jednatelské zprávy Matice liberecké jsou v tomto případě vedeny v letech 1908-1922. Tento spolek jako jediný má také uvedených několik záznamů z období první světové války.

Fond Pozůstalost Josefa Frydrycha, NAD 847. Tento fond mi posloužil k doplnění poznatků. Obsahoval zejména několik strojopisných vzpomínek tohoto menšinového pracovníka a tajemníka Československé sociální demokracie. Tyto paměti tak pomohly nahlédnout do zkoumaného období očima jednotlivce (velice zajímavý byl hlavně popis situace v prosinci 1918 v regionu).

Fond Československý okresní osvětový sbor, NAD 823. Tento fond nebyl dosud uspořádán (a také není běžně pro bádání zpřístupněn). Jeden karton spisového materiálu z rozmezí let 1921 – 1935 obsahuje korespondenci, účetní materiál, rovněž několik jednatelských zpráv z let 1925-1928 a z roku 1930. Zajímavá je především korespondence. Obsahuje hlavně došlé dopisy, v několika málo případech ale také opisy odeslané pošty.

3.2 Tištěné prameny

Dalším zdrojem této práce byly prameny tištěné. V jejich případě lze jako výchozí uvést liberecké ročenky Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg: für das Jahr 1921-1938. Doplnkově (pro srovnávání německých ekvivalentů českých spolků) byla použita

také ročenka z roku 1901 od Josefa Dresslera: Wohnungs und Geschäfts-Anzeiger der Stadt Reichenberg.

Záhy se ukázalo, že zásadní bude studium tisku. Autorka prošla dva socialistické týdeníky, a sice Ještědský obzor a Naše hory – obojí v letech 1919-1933, byť ne pro každý rok byla obě periodika vždy k dispozici.

Oba týdeníky přetiskovaly zprávy valných hromad poměrně velkého procenta spolků. Rovněž uváděly oznámení o schůzích, zábavách, slavnostech; ale také o darech, které získávaly charitativní spolky. Pravidelně uveřejňovaly nabídku kurzů ČOOS, YMCA nebo jazykových kroužků. Důležité byly také podrobné zprávy o průběhu oslav státních svátků, recenze kulturních představení, a v neposlední řadě také prosté glosování dané situace.

Ještědský obzor byl místním tiskovým orgánem Československé sociální demokracie. Časopis vycházel od 14. 7. 1907 - nejprve jako měsíčník, později čtrnáctideník. Na počátku války byl tisk libereckým magistrátem zastaven. Obnoven byl 14. března 1919. Od tohoto roku vycházel jako týdeník, a to až do konce září 1938.

Naše hory byly regionálním tiskovým orgánem Československé strany národně socialistické. Vycházely od 29. srpna 1919 rovněž do konce září 1938, a to také jako týdeník.

Oba týdeníky přinášely často identické články. Samozřejmě otiskovaly stejné tiskové zprávy spolků. Zajímavé je ale sledovat vzájemné polemiky mezi těmito novinami. Nejdůležitější ale byly zmíněné zprávy o spolcích. Bez těchto článků, zpráv a notic by tato práce pravděpodobně asi nevznikla, a to zejména vzhledem k omezenému množství dochovaných archivních záznamů z činnosti samotných spolků.

3.3 Literatura

Základní literaturou pro dějiny města byla Kniha o Liberci, která ale dle mého názoru někdy interpretuje některé události poněkud jednostranně. Vedle Knihy o Liberci patřil k základní četbě příspěvek Zdeňka Brunclíka z roku 2004 nazvaný Česká menšina v Liberci 1918-1938 Pohled na národnostní, jazykové a politické poměry.

Ze starší literatury byly podstatné různé sborníky vydávané k výročím spolků a organizací. Do nich můžeme zařadit zejména Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930 z roku 1930, a dále sborník Padesát let české školy v Liberci 1881*1882-1931*1932 vydaný o rok později. Obě tyto publikace vydal ČOOS.

Ze starší německé literatury byla použita práce Viktora Luga Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen, konkrétně svazky IV/1 a IV/2 vydané v Liberci v roce 1938.

K objasnění některých problémů z dějin veřejné správy a spolkové legislativy byla použita dvě díla z konce devadesátých let 20. století, konkrétně Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost z pera autorů Dobeše, Hledíkové a Janáka, a dále práce kolektivu autorů sdružených kolem archiváře Lašťovky s názvem Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990.

Vzhledem k tomu, že diplomová práce v bádání částečně navazovala na bakalářskou práci, byla při tomto výzkumu využita i bakalářská práce Vřesní život českých spolků v německém prostředí do roku 1914, obhájená v roce 2009.

Pro ozřejmění českých meziválečných dějin byla použita jednak monografie Věry Olivové Dějiny První republiky, jednak Zdeňka Kárníka České země v éře První republiky (1918-1938). U posledně jmenované monografie byl brán největší zřetel na první dva díly.

K otázkám česko-německého soužití posloužila monografie Václava Kurala Konflikt místo společenství? a dále jeho příspěvek Jazykový problém a jazykové právo v ČSR 1918-1938.

Ostatní literatura je v bibliografickém přehledu této práce.

4 Česká menšina a struktura spolků před 1. světovou válkou

V polovině devatenáctého století byl Liberec druhým největším městem v Čechách. Sami Liberečtí své město už od roku 1848 označovali jako hlavní město českých Němců. V roce 1850 byl městu přidělen samosprávný statut, a magistrát tak získal pravomoci okresního hejtmanství. Příčinou těchto úspěchů byl zejména dynamicky se rozvíjející textilní průmysl, který měl v této oblasti prioritní význam celá staletí. Nárůst industrializace a rozvoj komunikačních sítí, zejména dobudování železniční spojnice mezi Pardubicemi a Libercem v roce 1859, dělalo z tradičního soukenického centra český „Manchester“.

Zvýšená potřeba pracovní síly pak do města přivedla i řadu českých obyvatel. Liberec měl podle prvního úředního sčítání z roku 1857 celkem 18 854 obyvatel. Kolik procent z tohoto počtu tvořili Češi, však není jasné. Vyřešení této otázky nepřináší ani rok 1880, kdy se při oficiálním sčítání už sleduje i národnostní složení obyvatel. Národnost se při tomto sčítání určovala podle používané tzv. obcovací řeči, nikoli podle mateřského jazyka. Proto nám přesný počet Čechů v Liberci není znám.

Podle údajů ze sčítání v letech 1880, 1890, 1900, 1910 bylo procentuální zastoupení občanů hlásících se k češtině (jako k obcovací řeči) následující.¹

Rok	1880	1890	1900	1910
celkový počet obyvatel	28 090	30 890	34 099	36 350
počet Čechů	2 488	1 613	2 505	2 217
procentuální zastoupení	8,9 %	5,2 %	7,3 %	6,1 %

tabulka 1: Počet Čechů v Liberci před válkou

Takové byly oficiální statistiky. Podle neoficiálních zdrojů však v Liberci žilo Čechů víc. Například J. Šubrt ve své práci uvádí, že pro rok 1900 je podle soukromého sčítání Čechů v Liberci 7 800.² K zajímavým výsledkům došel i J. Havránek, který se zaměřil při sčítání v roce 1900 na údaje o rodišti. Z jeho studie vyplývá, že v Liberci ve zmíněném roce žilo 20,6 % (7 200) osob narozených převážně v českých okresech a 18,2 % (6 206) osob narozených v čistě českých okresech.³ Další neoficiální počet nám předkládá jednatelská zpráva z mimořádné valné hromady České besedy z 13. července 1896. V tomto projevu jednatel uvádí, že počet libereckých Čechů sahá k 10 000.⁴

Dobová statistika je i názorným příkladem toho, za jakých podmínek musela česká menšina žít. Ačkoliv ukazatel z roku 1890 uvádí pokles osob české národnosti, je spíše dokladem faktu, že v době vzrůstajícího tlaku Němců se raději mnoho lidí k českému jazyku nehlásilo.⁵ V tomto období měla česká menšina ve svých řadách málo inteligence, živnostníků, nebo podnikatelů, a tato skutečnost umožňovala vyvíjet ekonomický nátlak na Čechy v tomto území.

Počátky sdružování libereckých Čechů souvisí se zápasem o české bohoslužby. První česká mše proběhla 8. prosince 1854 v kostele sv. Kříže.⁶ Mše organizoval český kaplan A. Čapek dosazený do svého úřadu z Litoměřic. Bohužel, kvůli jeho onemocnění ho nahradil

¹ *Retrospektivní lexikon obcí Libereckého kraje 1850-2001*, Liberec 2003.

² Jeroným ŠUBRT a kol., *České menšiny v severovýchodních a východních Čechách*, Praha 1910, s. 82.

³ Jan HAVRÁNEK, *Češi v severočeských a západočeských městech v letech 1880-1930*. In Ústecký sborník historický 1979, s. 233.

⁴ SOKA Liberec, fond Česká beseda, NAD 979, kniha 11, Kniha protokolů (zápisy ze schůzí) 1893-1896.

⁵ Miloslava MELANOVÁ, *Česká menšina v německém centru. Změny v postavení české menšiny v Liberci v období 1880–1907*. In Documenta Pragensia XIX. díl, Praha 2001, s. 157 – 159.

⁶ Nejbližší české bohoslužby probíhaly do roku 1846 v Žitavě. Jediné, co bylo v Liberci možné, byla zpověď v českém jazyce, kterou prováděl děkan Wolf a od r. 1844 český kaplan A. Čapek.

v roce 1856 německý kazatel. V roce 1859 chtěl dokonce děkan H. Frank zrušit česká kázání úplně. Zlom nastal po příchodu kaplana J. Bernata, dosazeného litoměřickou konzistoří. Kolem tohoto muže se vytvořila skupina Čechů, kteří se scházeli po mši v hostinci „Zur Kettl“ (U Řetězu). Zde se četly noviny a odtud byly podávány zprávy do pražských časopisů o českém životě v Liberci. Dne 9. února 1862 byl uspořádán první český ples na Střelnici. Spor o využití výtěžku z plesu rozdělil skupinu na dvě části. Páter J. Bernat ve snaze uklidnit tyto dvě skupiny navrhl vytvoření jednotného spolku. Byl vytvořen prozatímní výbor, který vypracoval stanovy a odeslal je ke schválení na pražské místodržitelství. Stanovy byly v březnu 1863 vráceny k přepracování. Mezitím se 3. května 1863 sešel prozatímní výbor k volbě výboru definitivního. Za spolkovou místnost byla zvolena místnost v hostinci U Šmída, kde proběhla 10. května volba do jednotlivých funkcí výboru. Stanovy schválilo místodržitelství 16. května, a dne 17. května byl zapsán první protokol z jednání výboru nového spolku **Česká beseda**. Slavnostní zahájení činnosti spolku proběhlo 22. června v sále U Paulusů a zúčastnilo se ho 163 členů. Hlavním posláním spolku bylo „*pečovat o vzdělání členů svých a poskytovat jim ušlechtilé zábavy*“.⁷

Spolek ale v září roku 1863 dostal do svízelné situace, když došlo k odchodu čtyřiceti úředníků společnosti severočeské dráhy. Zaměstnanci dráhy byli přinuceni pod hrozbou výpovědi odejít ze spolku. V této době zároveň Česká beseda dostala i výpověď z pronajatých místností. Výpověď spolek dostal zejména pro hlučné chování a hádky s hostinským - je tedy pravděpodobné, že odchod drážních úředníků ze spolku měl především zabránit ohrožení jejich pověsti spojováním s takovýmto jednáním - a nemůžeme ho tedy jednoznačně chápat jako útok na českou menšinu.

Bohužel už na počátku českého spolkového života docházelo i k dalším neshodám, které gradovaly dalším odchodem členů z České besedy. Jako další odešli řemeslníci právě z důvodů neshod. Tito v roce 1866 založili řemeslnicko podpůrný spolek **Dobročín**. Situace se opakovala ještě v roce 1878, kdy pro vnitřní rozpory vystoupila z Dobročínu část členů, kteří ve zmíněném roce založili podpůrný spolek **Mírumil**. Je paradoxní, že podnětem k založení prvních tří menšinových spolků v Liberci byly rozepře.⁸ Na konci šedesátých let, konkrétně v roce 1868, byl založen konzumní spolek **Včela**. Valné hromady tohoto družstva 25. dubna 1869 se dokonce účastnil zakladatel hnutí Oul František Chleborád. Toto družstvo ale přes počáteční úspěchy v průběhu sedmdesátých let zaniklo.

⁷ Anna KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914*, bakalářská práce 2009, Katedra historie, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, TU Liberec, s. 8-9.

⁸ KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914*, s. 8-9.

V průběhu sedmdesátých let bylo soužití obou etnik relativně klidné, o čemž svědčí fakt, že například liberecká Česká beseda byla zvána na různé akce německých spolků. Rovněž byla členem spolku Verein der Naturfreunde. Vztahy s magistrátem (až na pár excesů) byly celkem korektní.

Od osmdesátých let se ale situace radikalizovala, nejenom na severu Čech, ale v celé monarchii. Zlomem v soužití obou etnik bylo vydání Stremayrových jazykových nařízení z roku 1880, která rozšiřovala použití češtiny na úřady.⁹ Nařízení vyvolala odpor hlavně v německých oblastech. Odstartovala jazykové spory, a s nimi i vznik centrálních obranných a školních spolků na obou stranách. Centrály zakládaly v jednotlivých městech místní odbory. Místní odbory spolu s centrály hrály důležitou roli při budování národního školství. Jako první z této řady spolků vznikly v roce 1880 Deutscher Schulverein a na české straně **Ústřední matice školská** (ÚMŠ). ÚMŠ v Liberci pracovala prostřednictvím svých členů a také České besedy už od roku 1880.¹⁰ V roce 1881 se podařilo založit v Liberci nejdříve opatrovnu, a následně i první českou mateřskou školu. Liberecký odbor ÚMŠ vznikl v roce 1882. Dokladem toho je také zápis z výborové schůze České besedy ze dne 3. března 1882. „*Žádosti více pánů členů Ústřední matice školské o zapůjčení místnosti spolkové k obývání přípravní schůze místní skupiny dne 12. t.m.*“.¹¹

Na podporu Čechů ve smíšeném území byl v Praze v roce 1885 založen další z tzv. ochranných spolků, **Národní jednota severočeská** (NJS). Téhož roku vznikl její místní odbor v Liberci. NJS v Liberci se soustředila hlavně na budování menšinového veřejného školství, ekonomické a právní pomoci občanům. Úzce spolupracovala s prvním ženským spolkem **Karolína Světlá**, který vznikl ve stejném roce - 1885. První náznaky o možnosti vytvoření ženského spolku jsou naznačovány od roku 1882, kdy se objevují odkazy na besední dámy. Tyto ženy pravděpodobně nejdříve doprovázely své muže, a postupně se začaly sdružovat. Vznikla tak společnost Paní a dívek českých. Tato společnost se stala základem spolku Karolína Světlá. Tento spolek byl podporován Českou besedou, která se stala hned po založení zakládajícím členem spolku. Je pravděpodobné, že k založení tohoto spolku vedla i šťastná konstelace podmínek pro vznik. Od roku 1884 měla Česká beseda svůj dům, takže dámy se nemusely scházet po hospodách. Další příznivou okolností bylo zvolení V. Šamánka do čela spolku. O tom, že tento pán vznik tohoto spolku vřele podporoval, svědčí i fakt, že

⁹ Podstatou Stremayrových jazykových nařízení bylo, že oba jazyky jsou rovnoprávné při vnějším úřadování. Tedy v jakém jazyce se záležitost podá, v takovém by měla být odpověď.

¹⁰ Starší česká literatura uvádí rok 1880, srovnej: ŠUBRT a kol., *České menšiny v severovýchodních a východních Čechách*, s. 90 a Josef REJCHL, *Odbor ústřední matice školské v Liberci*. In: *Padesát let české školy v Liberci 1881*1882-1931*1932*, Liberec 1931, s. 81. Ve Spolkovém katastru byl spolek zapsán až v roce 1887.

trvalou členkou výboru spolku Karolina Světlá byla jeho manželka Johanna. Spolek se zaměřil hlavně na podporu školních dětí.¹²

Katolické věřící sdružoval spolek **Ludmila**, určený pro provozování českých bohoslužeb v Liberci. Založen byl v roce 1891.¹³

Od začátku osmdesátých let, přes vypjatou nacionální situaci, zaznamenala česká minorita řadu úspěchů. Vedle matiční školy se podařilo otevřít v roce 1885 také školu veřejnou. Jak už bylo řečeno, Česká beseda získala v roce 1884 vlastní budovu. Díky zisku vedlejšího pozemku v roce 1886 mohly být uskutečněny plány na rozšiřování a přestavbu. Vrcholem byla stavba Národního domu v roce 1904. Tato moderní budova se stala na dlouhou dobu zázemím české menšiny.

Velké zásluhy na dosažení všech cílů náleží MUDr. Václavu Šamánkovi.¹⁴ Tento muž byl pro liberecké Čechy vždy velkým příkladem. Jeho spolková práce začala v České besedě. Do výboru tohoto spolku byl poprvé zvolen v roce 1882 jako knihovník.¹⁵ Mezi léty 1885-1909 působil jako jeho předseda. Zároveň také jako předseda další řady spolků, které často vznikly právě z jeho iniciativy. Například již zmíněná Národní jednota severočeská nebo v roce 1886 Sokol a jiné. **Sokol** se „vylíhnul“ z původního tělocvičného odboru České besedy, který působil od roku 1874. **Spolek českých vojenských vysloužilců**, založený 1893, později přijal do názvu jméno svého zakladatele a protektora a přejmenoval se na **Podpůrnou jednotu vojenských vysloužilců MUDr Václava Šamánka**. Řady podpůrných korporací rozšířil roku 1898 ještě **Kuřácký podporující spolek Příjemnost**. Spolek přetrval až do roku 1926. V tomto roce se sloučil spolu s dalšími dvěmi podporujícími spolky Dobročín a Mírumil. Zachováno zůstalo jméno nejstaršího z nich – Dobročinu.¹⁶

Dalším sdružením, za jehož vytvořením stál V. Šamánek, byl místní odbor **Klubu českých turistů**. V Liberci tento spolek působil v letech 1900-1911. Po první světové válce byl v roce 1923 obnoven. Ve spolku převažovali početně státní úředníci, kteří byli bohužel jako

¹¹ SOKA Liberec, fond Česká beseda, NAD 979, kniha 8, Kniha protokolů (zápisy ze schůzí) 1876-1883.

¹² KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914*, s. 26-27.

¹³ Miloslava MELANOVÁ, *Česká menšina v Liberci před první světovou válkou*. In Fontes Nissae I/ 2000, Liberec 2000, s. 100.

¹⁴ MUDr Václav Šamánek st. 1846-1916, mj. poslanec říšské rady za mladočeskou stranu v letech 1893-1895, dále člen zemského sněmu. V Liberci působil od roku 1873 jako vojenský později civilní lékař. Člen a v některých případech také zakladatel jedenácti českých spolků. V řadě z nich byl předsedou.

¹⁵ KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914*, s. 31.

¹⁶ František TOMSA, *Dějiny podporovacího spolku "Dobročín" v Liberci od založení roku 1866 až do roku 1926 k oslavě 60letého trvání*, Liberec 1926, s. 32-33.

základna spolku poměrně nestabilní, a to v souvislosti s častým služebním překládáním na jiná působiště. Právě tento fakt vedl k rozpuštění spolku.¹⁷

Mezi korporace vzniklé z iniciativy V. Šamánka patřila také **Matice liberecká** založená roku 1908. Jejím cílem bylo založení české střední školy. V době před válkou se to nepodařilo, a první českou střední školou se tak stalo české státní reálné reformované gymnázium založené státem až v roce 1919.¹⁸ Po vzniku státu se Matice liberecká věnovala zejména finanční podpoře chudých studentů a žáků. Úzce spolupracovala se všemi spolky a s Českou záložnou.

Od konce osmdesátých let se v Liberci můžeme setkat i se spolky, které byly ovlivňovány politickými hnutími. Mezi ně můžeme počítat dělnický čtenářský spolek **Svornost** 1888 - 1891, na jeho činnost navázala v letech 1892 -1894 **Omladina**. Obě korporace byly ovlivněny anarchistickým hnutím a proto také pro nedovolenou politickou činnost zakázány. Omladina byla prvním spolkem v Liberci, v jehož výboru zasedaly ženy.¹⁹ Vysloveně politické spolky byly dva: **Karel Marx**, založený 1896 stoupenci sociální demokracie, a **Politický klub**. K založení Politického klubu došlo v roce 1899. Politicky se orientoval na Českou stranu národně sociální. Mezi představitele patřili také V. Šamánek a advokát Josef Hlišák. Dlouholetým předsedou spolku byl Petr Mráz. Poněkud nejasná je činnost tohoto uskupení v průběhu války. Dnem 1. března 1914 zápisy v knize končí, ale ve Spolkovém katastru je rozpuštění spolku datováno až 20. červencem 1921.²⁰ K odkazu Politického klubu se po válce hlásila Československá národní demokracie.

V Liberci působila celá řada dělnických spolků a odborových organizací. Tyto korporace většinou vznikaly jako národně smíšené. Mezi nejstarší se řadí **Odborová organizace dřevodělníků** založená 1871. V roce 1894 spolek přistoupil k Dřevodělnickému svazu ve Vídni. V roce 1897 se české členstvo přihlásilo k Odborové komisi v Praze, ale německé dál odvádělo příspěvky do Vídně. Po celou dobu ale vystupovala organizace jednotně - pouze správa byla dvoujazyčná. K definitivnímu rozdělení spolku došlo až v roce 1919.²¹ Mezi další patřily organizace sdružující řemeslníky a zaměstnance živnostníků, například krejčovských dělníků, obuvníků nebo stavebních dělníků.²² Tiskařské profese byly sdruženy ve dvou

¹⁷ Blíže ke Klubu českých turistů: Vladimír STANISLAV, *Klub českých turistů v letech 1908-1948*, diplomová práce 2000, Katedra dějepisu, Pedagogická fakulta, TU Liberec.

¹⁸ Blíže k problematice okolností, které se odehrály při bojích o české střední školství, MELANOVÁ, *Česká menšina v Liberci před první světovou válkou*, s. 105-106.

¹⁹ KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914*, s. 27.

²⁰ SOKA Liberec, fond Politický klub pro Liberec a obvod krajského soudu v Liberci, NAD 660, kniha zápisů ze schůzí 1899-1914.

²¹ *Pět a padesát let dějin a činnosti odborové organizace dřevodělníků v Liberci*, Liberec 1926.

²² MELANOVÁ, *Česká menšina v Liberci před první světovou válkou*, s. 98-99.

svazech. Starší **Tiskařská beseda** vznikla v roce 1883.²³ **Beseda tiskařská a ozdobnická** je uvedena v ročence a adresáři z roku 1904. Od roku 1895 se v místním odboru **Československé obchodní besedy** sdružovali také čeští obchodníci.²⁴ Odborových organizací a odborných spolků byla v Liberci celá řada. Všechny jsou zaznamenány v příloze této práce: Soupis českých spolků dle Spolkového katastru.

Na závěr si připomeneme ještě dvě sportovní sdružení. Šlo jednak o **Klub českých velocipedistů**, jehož odbor působil v Liberci od roku 1896,²⁵ jednak o od roku 1909 existující **Dělnickou tělovýchovnou jednotu**. Tento spolek působil pod hlavičkou sociální demokracie. Vedle sportu se organizace věnovala také divadlu. Aktivně působila také v meziválečném období. Na závěr si ještě zmíníme další dělnický spolek, a to pěvecké sdružení Ještěd založený roku 1907. Tento pěvecký sbor působí v Liberci dodnes.

Česká menšina měla před první světovou válkou za sebou nesporné úspěchy. Disponovala vlastním Národním domem, ve městě fungovaly české školy - veřejná a matiční. Před první světovou válkou v Liberci působilo podle Spolkového katastru 38 českých korporací.

5 Provincie Deutschböhmen

Dne 28. října došlo k vyhlášení samostatného československého státu. Radost z jeho vzniku ale nesdílelo všechno obyvatelstvo. Zatímco Češi se konečně dočkali naplnění svých práv na sebeurčení, z německého obyvatelstva se přes noc stala menšina. Politická reprezentace Němců z Čech, Moravy a Slezska ale vznik Československa vůbec neuznala. Odpovědí na vznik nového státu bylo vyhlášení čtyř samostatných provincií, které deklarovaly svůj vstup do německého Rakouska.²⁶ Rakousko se, rozhodnutím vídeňského parlamentu z 12. listopadu 1918, chtělo připojit k Velkoněmecku. Tím sudetští Němci ohrozili existenci Československa v samotných základech. Kromě požadavku na odtržení německých oblastí vznesli také požadavky na odtržení některých území ve vnitrozemí, například měst Brna, Jihlavy a Olomouce, a žádali neutralitu ostravské uhelné pánve.²⁷

²³ SOKA Liberec, fond Okresní úřad, NAD 3, Spolkový katastr.

²⁴ SOKA Liberec, Spolkový katastr.

²⁵ *Adresář a popis politického okresu Turnovského. České menšiny Hodkovice-Jablonec-Liberec, sestavil a vydal Václav Kudrnáč*, Turnov 1903.

²⁶ Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren a Böhmenwaldgau.

²⁷ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha 2000, s. 38.

Myšlenka vytvoření uzavřeného území s vlastní samosprávou - Deutschböhmen - nevznikla v roce 1918, ale tento politický program zde existoval už od roku 1848.²⁸ Od sedmdesátých let 19. století byl požadavek na vznik ohraničených německých okresů součástí jazykových sporů o úřední řeč. Postupně gradující jazykové a nacionální spory mezi Čechy a Němci byly trvalou součástí života konce 19. století. Tyto vedly až k úplnému ochromení práce zemského sněmu, který musel být 26. července 1913 rozpuštěn. Nicméně němečtí poslanci trvale požadovali samostatné území. Jejich snahy se prosadily během války. Po mnoha jednáních bylo přijato 19. května 1918 nařízení o krajském uspořádání, které předpokládalo rozdělení území na dvanáct krajů. Z těchto krajů měly mít kraje Cheb, Litoměřice, Liberec a Trutnov německé krajské vlády, a v podstatě tak územně splňovaly představy sudetských Němců o teritoriu Deutschböhmen. Tímto rozdělením měly být završeny národnostní spory a Čechy rozděleny na české a německé území s vlastní zákonodárnou mocí a exekutivou. Zákon měl vejít v platnost 1. ledna 1919, vyhlášením ČSR se ale situace změnila.²⁹

Už 29. října 1918 byla v Liberci vyhlášena provincie Deutschböhmen. Liberec se stal hlavním centrem jak provincie, tak zemské vlády. Zemským hejtmanem se stal Rafael Pacher a jeho zástupci Josef Seliger a Wilhelm Maixner. Od 6. listopadu vystřídal Pachera v čele vlády Rudolf Lodgman von Auen. Zemská vláda už od počátku musela čelit velkým problémům. K nejpálčivějším patřilo zásobování obyvatelstva. Pohraničí nikdy nemělo výhodné klimatické podmínky pro zemědělskou výrobu a válka zcela rozvrátila zásobování. Obyvatelé trpěli hladem, zimou a všeobecným nedostatkem. Místy docházelo i k rabování. Už za války se rozmohla šmelina. Dalším problémem bylo nalezení vhodných odbytíšť průmyslových výrobků. Většina podnikatelů nebyla nové provincii nakloněna. Každý měl své majetky ve vnitrozemí. V Praze byla správa všech bank. Pokud by se nepřihlásili k ČSR, ale k Německu nebo Rakousku, o svůj majetek by přišli.³⁰ Hospodářská situace se neustále zhoršovala a nepomohlo ani vydávání vlastních peněz.

Další, dalo by se říci „nevybuchlou bombou“, byli vracející se vojáci z fronty. Živelně vracející se obrovský počet „unavených“ mužů hrozil anarchií. Jako jejich zastupující organizace vznikaly tzv. vojenské rady. Na ochranu obyvatelstva a majetku byly vytvořeny jednotky domobrany „volkswehru“³¹ a „bürgerwehru“.³² Každý okres měl mít jednotku

²⁸ Poprvé byl požadavek na rozdělení Čech na českou a německou část při svolání frankfurtského parlamentu.

²⁹ *Vznik samostatného Československa a severní Čechy*, Historický sborník Ústecka 1968, Ústí nad Labem 1968, s. 9.

³⁰ Roman KARPAS a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 2002, s. 272.

³¹ Lidová obrana

lidové obrany, která ale nebyla pod správou vojenské rady, tím došlo k patové situaci. Tato byla vyřešena na konferenci zástupců vojenských rad 30. listopadu 1918 v Jablonci nad Nisou. Vedle vojenských rad byly vytvářeny okresní rady, které měly být poradním orgánem zemské vlády. Dále měly moc výkonnou a kontrolní a mimo jiné se jim měly podřídit všechny vojenské rady. Nakonec se ale hlavní náplní těchto rad stalo opatřování potravin, péče o klid a pořádek a pomoc nezaměstnaným.³³

7. listopadu si Německo vyžádalo podmínky kapitulace a 11. listopadu oficiálně skončila válka. Německem probíhala vlna revolucí, kterou různé skupiny obyvatel v provincii sledovaly s protichůdnými pocity. Zatímco zástupci sociálních demokratů revoluční nepokoje uvítali, podnikatelská vrstva, nespoutaná revolučními ideály, ale realisticky hodnotící situaci, se obávala další vlny nepokojů a drancování. Zemský sněm provincie Deutschböhmen poslal 11. listopadu telegram do Berlína, ve kterém požadoval připojení k Německu. Zároveň připojil žádost o vojenskou pomoc, které nebylo vyhověno. Dlužno říci, že tato koncepce byla propagována hlavně sociálními demokraty, kteří po pádu vilémovského režimu viděli v nové německé republice příslib demokracie. S tímto názorem se ale neztotožnily jednak výše jmenované podnikatelské kruhy, jednak monarchistické skupiny věrné habsburské dynastii. Obavy také vyvolával fakt, že dříve nebo později Německo jako poražený stát zaplatí.

Situace byla komplikovaná a napjatá. Nová Československá republika v této situaci nemohla reagovat jinak než vojenským zásahem. Dohoda, kterou se při listopadových jednáních pokoušel pražský Národní výbor uzavřít se zástupci Deutschböhmen Rudolfem Lodgmanem von Auen a Josefem Seligerem, nebyla možná. Oba zmínění pánové odmítali veškeré nabídky předložené českou stranou. Československo potřebovalo udržet klid a pořádek a o skutečnosti, že je toho schopno, muselo přesvědčit i dohodové mocnosti. Proto se od poloviny listopadu přikročilo k obsazování hospodářských a politických center českého pohraničí.³⁴ Postupně přecházelo do rukou československého vojska stále víc obcí a kruh se pomalu uzavíral. Postup vojska přiměl vládu Lodgmana von Auen přesídlit 11. prosince do Žitavy, odkud se později přes Drážďany dostala do Vidně. Hlavní město provincie Liberec bylo obsazeno 16. prosince.

³² Občanská obrana

³³ František PADRTA, Jablonecko 1918, In: *Vznik samostatného Československa a severní Čechy*, Historický sborník Ústecka 1968, Ústí nad Labem 1968, s. 203.

³⁴ *Vznik samostatného Československa a severní Čechy*, Historický sborník Ústecka 1968, Ústí nad Labem 1968, s. 11-12.

Versailleská konference potvrdila Československo v historických hranicích a začlenila nový stát do evropských vazeb.

4.1 Prosinec 1918 v Liberci

Vznik nové Československé republiky v Liberci přeci jenom uvítala jedna skupina obyvatel, a tou byli liberečtí Češi. Představitelé českých politických stran jak stávajících, tak nově vzniklých, utvořili v listopadu šestnáctičlenný Okresní národní výbor.³⁵ Předsedou ONV byl zvolen sociální demokrat Josef Čapek.³⁶ Předsednictvo se scházelo v Národním domě České Besedy. ONV se mimo jiné také staral o možnosti dovozu potravin z vnitrozemí a byl v kontaktu s československým vojskem. Plány na obsazení pohraničí probíhaly v součinnosti představitelů armády a ONV. První jednání mezi armádou a ONV o obsazení města probíhala už 7. listopadu. Tohoto jednání se zúčastnil i Rudolf Lodgmann von Auen, který vyhrožoval vojenským odporem a krveprolitím.³⁷ V Liberci se také zformoval oddíl českých dobrovolníků, kteří po dalším nezdařeném plánu na obsazení města přešel k československým jednotkám. Na protest proti plánovanému obsazení města byla vyhlášena v Liberci 5. prosince stávka.³⁸

Jižně o Liberce se průběžně formovala souvislá tzv. ještědská fronta, ta se 11. prosince pohnula na sever. V první fázi byla obsazena linie Křižany – Ještěd – Dlouhý Most a Proseč. Současně měl být obsazen Tanvald. Vzhledem k tomu, že se síla vojska v Liberci odhadovala na 2000 mužů a 45 strojních pušek, bylo rozhodnuto vyčkat na posily. Denním rozkazem ze 14. prosince bylo naplánováno obsazení na 16. prosince. K rozkazu byly dodány situační plány města a mužstvo poučeno, aby byl zábor proveden pokud možno bez krveprolití. Dále bylo mužstvu nařízeno, aby se k obyvatelstvu chovalo slušně a nedrancovalo, nesměly být odstraňovány německé firmy a přísně zakázány byly provokace vůči německému obyvatelstvu.³⁹

ONV na noc z 15. na 16. prosince svolal schůzi širšího výboru a informoval členy o chystaných akcích. Jednotlivým členům byly přiděleny, podle znalostí daného obvodu,

³⁵ V ONV byly zastoupeny tyto strany: Státoprávně demokratická strana, byla ustavena 3. září 1918 v Liberci (centrálně byla založena 9. února). Sociální demokracie a Národní socialistická strana – tyto v zastoupení 6:3 založily v září Socialistickou radu. Tato vytvořila se Státoprávní demokracií ONV.

³⁶ *22. 1. 1869 †23. 5. 1955 – Od roku 1882 v Liberci. Od 90. let aktivní v českém menšinovém životě. Po volbách 1919 v městské radě nebo zastupitelstvu až do roku 1938. Viz *Libereckým krajem – Osobnosti*, Liberec 2007, s. 23.

³⁷ Roman KARPAS a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 2002, s. 273.

³⁸ KARPAS, *Kniha o Liberci*, s. 274.

jednotlivé oddíly k vedení. Brzy ráno vojsko vstoupilo do města. Kolem 5. hodiny obsadilo nádraží, pak vojáci postupně pronikali k centru města. K výraznému odporu volkswehru nedošlo. Pouze v Liebigově továrně se chtělo zabarikádovat 300 mužů, ale ti byli záhy odzbrojeni a posláni domů.⁴⁰

V tuto chvíli můžeme nechat promluvit pamětníka událostí. Takto na události vzpomínal český menšinový činitel Josef Frydrych.

„V noci 15. prosince 1918 jsem se vracel z montáže domů do Liberce, vlakem od Turnova. V Hodkovicích byla prohlídka ve vlaku vojáky a ti kontrolovali objemná zavazadla, keřasů, kteří dováželi do Liberce poživatiny, za předražené ceny. Do vozu vstoupil i můj známý, rezervní důstojník a sdělil mi důvěrně. Ráno v 5 hodin dojedem z Dlouhých Mostů do města.

*Dojel jsem do Liberce a poněvadž jsem měl ruční kufřík s nářadím, zastavil mne u východu domobranec Vaversich, kterého jsem dobře znal a nařídil mi otevřít kufřík, kde jsem měl mimo nářadí i 2 kg. brambor. Toto jednání mne pohněvalo a řekl jsem zlostně . Soudr. Vaversichu to jsem dostal od kolegy, když se tak špatně staráte ve městě o zásobování. On se zastyděl, že jsem jej osobně jmenoval a já odešel. Bydlel jsem v Dlouhé ulici a nedočkavě po ulehnutí, jsem očekával příchod vojska, které bylo večer v Hodkovicích připraveno. Po páté hodině pozoroval jsem ztišený krok vojska, které spěchalo, aby odzbrojilo něm. domobranci umístěné v hostinci Elisium, ve Františkově, na rohu Hanychovské a Františkovské ulici, proti viaduktu, kudy jede městská tramvaj do Hanychova. Elisium je sbouráno. Posádka v Elisium spala a naši vojáci s četařem Mouchou, je odzbrojili a poslali domu k rodinám. Zakrátko jsem zvěděl, že před tím byla odzbrojená domobrana, která byla v Německé dělnické pekárně. Členové českého Národního výboru, měli připravené průvodce a ti vedli vojenské oddíly k objektům, kde byla domobrana zesílena. Když bylo polovic míst vojskem obsazeno, začly houkat syrény a mezi tím byla stěžejní místa vojskem obsazeny. Jak byla obsazena Liebiegova továrna, finanční úřady, i posádka na radnici, kasárny a ostatní místa, přesně nemohu popsat. Vím jen tolik, jako pamětník, že okupace Liberce byla provedena bez střel a lidských obětí“.*⁴¹

Během dopoledne a odpoledne probíhala na radnici jednání mezi představiteli československé moci a zástupci magistrátu. Podle protokolu o předání města známe účastníky jednání. Za československou stranu to byl zástupce vojska velitel Jan Marek, za ONV Josef

³⁹ Vznik samostatného Československa a severní Čechy, Historický sborník Ústecka 1968, Ústí nad Labem 1968, s. 187.

⁴⁰ KARPAS, Kniha o Liberci, s. 274-275

⁴¹ Strojopisné vzpomínky Josefa Fryrycha uloženy v SOkA Liberec, SOkA Liberec, fond Písemná pozůstalost Josefa Frydrycha, NAD 847, inv. č. 37.

Čapek a JUDr Alois Pejša, zemskou politickou správu zastupoval místodržitelství rada dr. Josef Kladrubský. Za „druhým koncem stolu“ seděli starosta města MUDr. Franz Bayer, Dr. Otto Ringlhaan, radní Dr. Heinrich Staden a zástupci dělníků sociální demokraté Karel Kreibich a Alois Neurath. Protokol nás informuje o dohodách o fungování města. Úředníci a zaměstnanci obce mohli i nadále vykonávat svou práci, za předpokladu složení slibu věrnosti ČSR. Proti tomu se město ohradilo s tím že počká do vyjádření mírové konference, která měla rozhodnout a definovat právo českých Němců na sebeurčení. Úředníci slíbili zachovat všechny stávající a platné zákony, ale zároveň se ohradili proti přičlenění do ČSR. Právomoci zastupitelstva a rady měly přejít do rukou správní komise složené ze zástupců politických stran a zástupců ONV v poměru Němců a Čechů 7 : 4. Také k tomuto bodu měla německá strana výhrady. Další nařízení se týkala odzbrojení obyvatel. V zájmu dodržení nařízení o odzbrojení měli být ředitel magistrátu Dr. Ringlhaan a zástupce starosty Nerradt internováni. O jisté korektnosti jednání svědčí fakt, že poté, co se oba muži zavázali čestným slovem, že neopustí město až do změny nařízení, návrh na jejich internaci byl stažen. Dále se obec zavázala, že do pěti dnů bude rozpuštěn Volkswehr a každý jeho člen bude do 31. prosince 1918 dostávat 1 korunu denně.⁴²

5 Česká menšina v Liberci v letech 1918-1933

5.1 Česko-německé soužití

První poválečné sčítání lidu ukázalo, že počet Čechů v Liberci stoupl o 2,1 % což způsobilo několik faktorů. Mezi prvními byl jistě fakt, že se sčítání neprovádělo podle obcovací řeči, ale podle národnosti. Dalším faktorem byl postupný přísun nových loajálních úředníků státní správy, ale i učitelů z vnitrozemí. Na celkovém úbytku německých obyvatel mezi roky 1910 a 1920 se také odrazila válka. Počet libereckých Němců padlých ve válce byl 914.⁴³ Jak uvádí Václav Kural počet padlých se také projevil na počtu nenarozených dětí.⁴⁴ Tento fakt se také odrazil na statistickém poklesu Němců v Liberci. Počet Čechů padlých ve Velké válce se bohužel nepodařilo dohledat.

⁴² SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec NAD 25, Magistrát Liberec – prezidiální spisy z let 1876-1932, karton č. 17, inv. č. 46.

⁴³ Viktor Lug, Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen, sv. IV/1, Reichenberg 1938, s. 49.

⁴⁴ Václav KURAL, Konflikt místo společenství?, Praha 1994, s. 86.

Rok	1880	1890	1900	1910	1920	1930
celkový počet obyvatel	28 090	30 890	34 099	36 350	34 985	38 569
počet Čechů	2 488	1 613	2 505	2 217	4 894	6 314
procentuální zastoupení	8,9 %	5,2 %	7,3 %	6,1 %	13,9 %	16,37 %

tabulka 2: Česká menšina v Liberci – početní vývoj

Češi tedy zůstávali v Liberci menšinou i v nové Československé republice a Němci se nově stali menšinou v novém státě. Prvotní nadšení libereckých Čechů z vlastního státu vystřídal zklamání z toho, že s nimi většina úřadů jedná stále německy. Němci byli zklamáni z výsledku války a z neslavného konce provincie Deutchböhmen. Tato situace je patrná zejména v první polovině dvacátých let.

Zisk 2 273 hlasů při prvních obecních volbách v roce 1919 znamenal pro společnou českou kandidátku 5 míst v obecním zastupitelstvu a 2 v radě města, což Češi vnímali jako úspěch. Německé volné volební uskupení Arbeitsblock, tedy všechny strany vyjma německých sociálních demokratů, získalo v těchto volbách 22 křesel, a sociální demokraté 15. Z původně volného uskupení německých stran vznikla sloučením nacionálních stran Deutsche National Partei (DNP).⁴⁵ DNP měla rozhodující vliv na libereckém magistrátu až do roku 1929. V čele města stál až do tohoto roku staronový starosta, lékař Franz Bayer. Postoj magistrátu k úřadování v češtině se nezměnil ani po vzniku republiky, ani po přijetí jazykového zákona v roce 1920, což samozřejmě Češi cítili jako velkou křivdu. Liberecký magistrát se obhájoval skutečností, že zákon neporušuje, protože podle paragrafu 1 zmíněného zákona nepatří mezi vyjmenované orgány republiky, pro které je předepsán státní jazyk jako závazný. Dále protože podle paragrafu 3 platí pro samosprávné úřady že musí v československé řeči pouze podání přijímat, ale reagovat na ně mohou v němčině.

V roce 1923 zemská správa politická odňala magistrátu, pro vytrvalé porušování jazykového zákona, některé politické pravomoci a přenesla je na okresní politickou správu.⁴⁶ Tímto nařízením magistrát získal tzv. omezený statut, který trval až do roku 1938. Magistrát přesto i nadále úřadoval německy jak ve vnějším, tak ve vnitřním úřadování. Přestože čeští zástupci seděli v radě města, byly všechny zápisy až do roku 1929 pořizovány německy.

Následující rok muselo město konečně označit ulice také českými názvy. Tato kauza se táhla rovněž od roku 1919. Nakonec ve věci zasáhl Nejvyšší soud v Brně, jehož nařízením

⁴⁵ KARPAŠ, Kniha o Liberci, s. 278.

⁴⁶ http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T4085_01.htm [vid. 15. 2. 2012]

musel magistrát do 25. března 1924, a to na své náklady, označit ulice také česky.⁴⁷ Přesto byla řada Čechů opět nespokojena, a to zejména proto, že se jednalo o pouhé překlady. Novinové články to glosovaly jako nepříliš šťastné řešení.

Další zákonná norma se vztahuje k roku 1926, kdy byla k jazykovému zákonu konečně vydána prováděcí nařízení. Václav Kural ve svém příspěvku ohodnotil jazyková nařízení takto: „složitě, ne-li provokativně překomplikované byly jazykové předpisy všude tam, kde sice jednoduché pravidlo o monopolu státního jazyka nemohlo být vzhledem k ochraně menšin uplatněno, kde však přesto šlo o to, aby se češtině či slovenštině zajistila nejen snad přednost, nutná ze závažných státně-provozních důvodů, ale prostě výhoda, přednostka“⁴⁸ To platilo i pro liberecký magistrát, kdy magistrát nerespektoval nařízení, že starosta a jeho zástupce musí ovládat státní jazyk. Magistrát nařízení prohlásil za neplatné, protože nerespektuje obecní právo, rozhodnutí magistrátu podpořil také nejvyšší soud v rozhodnutí „O úplné samosprávě obcí v jazykových otázkách“ z 27. března 1928.⁴⁹ Je tedy patrné, že co se týká jazykového práva, zůstala v Liberci z hlediska českých obyvatel situace téměř totožná s dobou před převrácením. Na druhé straně ale magistrát hájil svá samosprávná práva a podle jeho právního výkladu zákon neporušoval.

Magistrát začal úřadovat dvojazyčně až v roce 1929, kdy se do vedení města dostali představitelé aktivistických stran.

Česko-německé soužití můžeme v Liberci rozdělit do několika etap. První je po roce 1919, kdy v německých občanech zůstává pocit křivdy z neuskutečněných plánů a v českých obyvatelích zase nedůvěra vůči nim. V novinových zprávách z této doby nenalezneme žádná pozitivní vyjádření o Němcích. V tomto období také vrcholí poválečná hospodářská krize. Tento stav trval až do roku 1923, kdy se mění pohled některých německých politických stran na negativistickou politiku. V Liberci po obecních volbách vystoupily aktivistické strany z původní společné předvolební platformy. Jednalo se o Bund der Landwirte, Deutsche demokratische Freiheitspartei, Deutsche Gewerbpartei, Deutsche christlichsoziale Volkspartei. Tyto liberecké strany podpořily aktivistickou politiku. Nárok na sebeurčovací právo byl nahrazen požadavkem národní samospráv v rámci Československa. Je patrná snaha na obou stranách. Od roku 1923 roste například zájem o české jazykové kurzy mezi Němci. Na straně druhé Češi neváhají při Smetanových oslavách vzpomenout památku významného libereckého hudebníka Josefa Proksche, který byl Smetanovým učitelem, před jeho rodným

⁴⁷ KARPAS, Kniha o Liberci, s. 281

⁴⁸ Václav KURAL, Jazykový problém a jazykové právo v ČSR 1918-1938 z hlediska česko-německého. In: *Slezský sborník 1/89, Opava 1991, s. 33.*

⁴⁹ KARPAS, Kniha o Liberci, s. 281.

domem.⁵⁰ Asi nejpozitivnější období ve vzájemných vztazích přichází paradoxně na začátku velké hospodářské krize. Sbližování nastalo také u sociálních demokratů, které rovněž rozdělil iredentistický puč. V roce 1929 nastala výměna na liberecké radnici, nacionalisty v čele radnice vystřídali představitelé aktivistických stran a sdružení. Starostou byl zvolen Carl Kostka předseda volebního uskupení Deutsche Arbeits und Wirtschaftsgemeinschaft, které sdružovalo německé agrárníky, křesťany a živnostníky. Sám Kostka působil jako sekretář Obchodní a živnostenské komory už ve na začátku dvacátých let tvrdil že: *Budou-li Němci ve státě stát na stanovisku iredenty, pak není možná žádná hospodářská a politická práce.*⁵¹ V roce 1933 je při oslavách 15. výročí vzniku republiky probíhá jako výročí obou národů. Například DNSAP při obecních volbách v roce 1929 získala se svým heslem: *„Za národnost, svobodu a sociální spravedlnost“* necelou desetinu (9,2%) hlasů.⁵² DNSAP byla v roce 1933 spolu SNP zakázána. V říjnu 1933 vybídl představitel nového uskupení Sudetendeutsche Heimatfront Konrád Henlein Čechy ke spolupráci. A vyjádřil se ve smyslu že stojí za ideou Československa a hlásí se zásadám demokracie. Jak uvádí Václav Kural, v orientaci sudetoněmecké politiky do roku 1933 převažovalo aktivistické pojetí. Pak už se prosadil *„negativismus nového typu“*.⁵³

5.2 Česká politická reprezentace

Po vzniku republiky přicházelo nové obyvatelstvo, jednalo se zejména o státní úředníky, učitele a drobné živnostníky. Z počátku tu byla snaha utvořit jednotnou stranu sdružující liberecké Čechy, k tomuto záměru se hlásila nově založená Strana národně demokratická (česká státoprávní demokracie) ačkoliv ve svém programovém prohlášení hlásila politické, národní a hospodářské hájení české menšiny, podařilo se jí sjednotit pouze libereckou pravici. Tato strana byla v Liberci nejsilnější nesocialistickou stranou a byla v těsném spojení s Národní jednotou severočeskou.⁵⁴ Nejsilnější zastoupení v Liberci měla československá sociální demokracie. Přes snahu ústředí sblížit českou a německou sociální demokracii již záhy po vzniku republiky, došlo k tomu až na počátku 30. let. Československá sociální demokracie stála už v roce 1918 v čele při vytvoření revolučního národního výboru. Sociální

⁵⁰ *Ještědský obzor*, XV/9, 29. 2. 1924, s. 2.

⁵¹ KAPPAŠ, Kniha o Liberci, s. 280.

⁵² KAPPAŠ, Kniha o Liberci, s. 284.

⁵³ Václav KURAL, *Konflikt místo společenství? : Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*, Praha 1993, s. 116.

demokraté také dali podnět k založení Místního školního výboru a Josef Frydrych přišel s myšlenkou obnovení Výboru pro konání českých poutí. Sociální demokraté měli oporu v Dělnické tělovýchovné jednotě, pěveckém spolku Ještěd, v řadě odborových organizací. Tato strana vydávala nejstarší české noviny Ještědský obzor.

Druhou socialistickou stranou byla v Liberci Strana národně socialistická, také tato strana působila v Liberci od konce 19. století. Na rozdíl od sociální demokracie nikdy nebyla internacionální stranou. Od roku 1919 vydávala týdeník Naše hory. Představitelé této strany byli například Jan Kögler, Alois Havlík. Strana měla své zázemí v Sokole a Československé obci legionářské. Její hlavní sídlo působilo v Horním Růžodole v hostinci U Votočků. Tyto tři strany měly největší zastoupení u české menšiny. Ostatní strany jako strana lidová nebo agrárníci neměli v Liberci významnější zastoupení. Komunistická strana byla v Liberci silně internacionální a většinu jejích členů tvořili Němci.

České politické strany při obecných volbách od roku 1919 tvořily jednotnou kandidátku. Při dalších volbách v roce 1924 se utvořila Česká politická rada jejíž výbor tvořili představitelé českých stran, V roce 1929 čeští politici své síly rozdělili. Rozdílné názory na vládu tzv. panské koalice, do které se nedostali socialisté, vedly k rozdrobení sil. Do obecních voleb šly tedy společně socialistické strany, dále společnou kandidátku utvořily národní demokraté, živnostníci a agrárníci a úplně zvlášť šla do voleb strana lidová.

Rok 1929 byl pro Čechy co se týče politické nesmiřitelnosti asi nejhorším. Nabízí se otázka zda by k takové roztříštěnosti došlo, kdyby se Češi v této době cítili jakkoliv ohroženi ze strany libereckých Němců?

5.3 Česká menšina

Češi v Liberci v době popřevratové nebyli jednotní Odrážela se zde politická polarita, která byla patrná už v době před válkou. Také spolkový život se tímto způsobem polarizoval. Jednotlivá politická uskupení měla ve spolcích svou druhou společenskou platformu. Nebyla to jenom stranická příslušnost, která Čechy rozdělovala. Pokud bychom to měli vyjádřit jednoduše: socialisté strany se dohadovaly mezi sebou, společně nasazovali na občanské strany, ale největším trnem v oku všech byli nově příchozí Češi z vnitrozemí. V tomto ohledu se výjimečně shodli jak socialisté, tak zástupci nejstarších českých spolků jako byla Česká beseda nebo Národní jednota severočeská. S kritikou nově usazených Čechů se můžeme

⁵⁴ Zdeněk BRUNCLÍK, Česká menšina v Liberci 1918-1938. Pohled na národnostní, jazykové a politické poměry: In. *Pax bello potior. Sborník věnovaný poctě doc. PhDr. Rudolfo Andělovi, CSc., Liberec 2004*, s. 260.

setkat nejen na stránkách socialistického tisku, ale taky v knize zápisů České besedy. To co bylo nově příchozím nejčastěji vytýkáno byla jejich „neochota“ navštěvovat české podniky. Tak se s cílenou kritikou setkáváme například v zápise České besedy: „*Jinou příčinou slabší návštěvy Národního domu je, že čeští lidé, zvláště ti, kteří po převratě do Liberce přišli, dávají přednost německým hostincům a kavárnám před Národním domem, čehož před převratem nebylo. Tehdy česky mluvící hosty v německých místnostech neobsluhovali, ba často je z místností vykazovali. Nyní pak v těch restauracích a kavárnách je nejen česká obsluha, ale jsou tam vyloženy také české noviny*“.⁵⁵ Obdobnou kritiku přinesl také Ještědský obzor, který v tomto článku obecně kritizuje liberecké intelektuály kvůli jejich malé aktivitě ve prospěch české menšiny: „*Jest známo, že určitá část nádražních vysokoškolských úředníků má své pondělky v německé vinárně Bergmanově, své čtvrtky v německé restauraci U Hovorků, kde prý mají nejlepší plzeňské. Nutno ovšem poznamenati, že české restaurace Besedu, Lidový dům a Nádražní restauraci také někdy navštěvují proto, aby mohli kritizovat, jak mizerné pivo mají ti čeští restauratéri, neohlížející se na to, že takto poškozují českého živnostníka*“.⁵⁶ Článek také kritizuje československé důstojníky z posádky, kteří pravidelné generálské inspekce berou na oběd opět buď K Bergmanům, nebo Hovorkům.

Jak už bylo naznačeno, po válce přichází do Liberce více vzdělaných lidí, ať už se jednalo o státní zaměstnance, nebo profesory státního gymnázia. Spolkovou práci ovlivnila pouze část z nich. Na stránkách novin je opět nové elitě vytýkána neúčast na spolkovém životě a neochotě navštěvovat české podniky. Ale i toto můžeme brát jako pozitivní ukázkou vývoje. Lidé se mohli bavit jak jim to bylo příjemné a to že se nechtěli vázat na jenom na českou menšinu spíš ukazuje na to, že prostě žili normálně bez pocitu ohrožení ze strany Němců. Tento pocit, ale jistě přetrvával v myslích starých hraničářů, kteří žili v Liberci před válkou.

Pokud zmiňujeme kritiku novin ohledně neochotě nové inteligence pracovat v menšinových spolcích, musíme tyto zprávy také brát s rezervou. Samozřejmě že z nově příchozích nepracovali všichni aktivně, ale totéž se dá říct i o starousedlících. Pokud pročítáme jakékoliv záznamy o spolcích, narážíme většinou na stejná jména, ale takto to fungovalo i v dobách před převratových a ostatně to tak funguje i dodnes.

⁵⁵ SOKA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14, zápis z výborové schůze ze 28. února 1929.

⁵⁶ Ještědský obzor, XXII/23, 11. 6. 1931, s. 2.

6 Struktura a organizace práce českých spolků po První světové válce

6.1 Úvod – legislativa

Prvním zákonem nově vzniklé Československé republiky byl zákon o zřízení samostatného státu československého, který udržel právní a správní kontinuitu státu. Došlo k převzetí platných zákonů a celého administrativního aparátu monarchie.⁵⁷ Tak byly recipovány i spolkové zákony z roku 1852 a 1867.⁵⁸ Původně byl záměr vytvořit novou spolkovou legislativu, ale nakonec došlo pouze k dílčím úpravám. Zejména § 24 zákona č. 134/1867 říšského zákoníku (zákon rozpouštěcí) byl zmírněn prostřednictvím § 113 odst. 2 ústavní listiny z roku 1920. Podle tohoto paragrafu mohl být spolek rozpuštěn pouze, když svou činností porušoval trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád.⁵⁹ Nadále zůstala pouze ohlašovací povinnost, kdy navrhovatel nahlásí úmysl a předloží stanovy ke schválení. Zemské místopředsednictví nahradila zemská správa politická a po roce 1927 zemský úřad.⁶⁰

Spolkového života se dotýkaly také změny, které probíhaly ve státní správě. Do administrativy politické správy byla nově zařazena správa školství a kultury na čele s Ministerstvem školství a národní osvěty jako nejvyšším orgánem. Od roku 1920 vznikla síť veřejných úřadů, orgánů a organizací, které spravovaly, dohlížely a kontrolovaly školství.⁶¹ Vzhledem k zaměření nejstarších českých spolků (péče o vzdělání) došlo u těchto spolků k větší spolupráci s orgány státní správy a ke změně hlavní náplně činnosti. Za všechny můžeme uvést příklad Ústřední matice školské. Takzvaný Metelkův zákon – tedy zákon č. 189/ 1919 sb. převáděl většinu mateřských škol do státní péče a ÚMŠ tak přišla o část své agendy.⁶²

⁵⁷ Věra OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 66.

⁵⁸ Eva DRAŠAROVÁ, Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolkovému právu z fondů Státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. století do roku 1918, in *Sborník archivních prací* XXXX, č. 2, Praha 1990, s. 318.

⁵⁹ Marek LAŠŤOVKA a kol., *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*, Praha 1998, s. XIV.

⁶⁰ Blíže k spolkové legislativě LAŠŤOVKA a kol., *Pražské spolky*, s. IX-XXIII.

⁶¹ Blíže k problematice úřadů pod Ministerstvem školství a národní osvěty, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 356-357.

⁶² Jindřich Metelka (1854-1921) byl od roku 1912 předsedou Ústřední matice školské a od roku 1918 působil jako zemský školní inspektor. Blíže Ladislav ČÍLA, *Otec českých hraničářů. Dr. Jindřich Metelka*, in *Padesát let české školy v Liberci: 1881-1882 – 1931-1932*, Liberec 1934, s. 17-19.

Další část původně spolkové práce, nyní dané právním předpisem, patřila osvětě (zákon č. 67/1919 Sb. o organizaci lidových kursů občanské výchovy). Díky zákonu vznikla nová „zastřešující“ organizace pro vzdělávací a osvětovou činnost: Okresní osvětový sbor pro soudní okresy a Místní osvětový sbor pro obce. Ve sborech zasedali zástupci okresu, obce, okresních školních výborů politických stran, spolků, povolání byli znalci lidové výchovy. Zákonem č. 430/1919 Sb. o obecných lidových knihovnách převzala hlavní péči o knihovny Knihovná rada, která zakládala a udržovala veřejné knihovny.⁶³

Také v oblasti sociální přinesly spolkům změny některé právní úpravy. V roce 1921 Československo přijalo zákon o tzv. gentském systému. Odborové organizace nyní musely rozhodovat o nároku na podporu v nezaměstnanosti a zároveň jí vyplácet, stát poskytoval státní příspěvek k podpoře. Kvůli poválečné hospodářské krizi zákon platil až od roku 1925. V tomto případě dochází k tomu, že odbory, které jsou ustanoveny na základě spolkového zákona a můžeme je tedy chápat jako spolkové organizace, tady oproti předchozím ustanovením naopak přebírají některé úkoly státní správy.⁶⁴

V roce 1920 díky zákonu č. 165/1920 sb. docházelo k postupnému odnímání policejních pravomocí samosprávě a vznikly státní policejní úřady. Tato skutečnost byla důležitá právě v našich končinách.

A neméně důležité je celkové zpolitizování státní správy jako takové, kdy na úřadech už nesedí „apolitický byrokrat, ale byrokrat s politickou legitimací“ a obsazení nejenom vedení centrálních státních úřadů, ale i úřednických míst se děje podle stranického klíče.⁶⁵

Tyto všechny změny samozřejmě jednak ovlivnily práci stávajících spolků, jednak díky nim vznikla řada nových organizací. Za všechny můžeme jmenovat osvětové sbory, nebo školní výbory.

6.2 Struktura spolků

Do nové republiky vstoupila česká menšina v Liberci s rozvinutou spolkovou sítí. Zatímco do roku 1918 uvádí Spolkový katastr celkem 37 libereckých českých spolků a sdružení, od roku 1919, kdy nastal spolkový rozkvět všeobecně (někteří autoři hovoří dokonce o „zlatém

⁶³ HLEDÍKOVÁ, JANÁK, DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 358.

⁶⁴ Blíže k této problematice HLEDÍKOVÁ, JANÁK, DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 360-361.

⁶⁵ HLEDÍKOVÁ, JANÁK, DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 331.

věku“ spolkového života⁶⁶), můžeme sledovat i v tomto městě plynulý nárůst počtu spolků a odborových organizací. Jaká byla tedy jejich struktura?

Poválečná bída, nedostatek základních potřeb (hlavně jídla) - to vše vedlo k zakládání spolků, jejichž hlavním posláním byla pomoc chudým a postiženým válkou. Tato sdružení vznikala průběžně; spolu se stávajícími spolky, v první řadě se spolkem Karolínou Světlou, pomáhala potřebným, zejména pak dětem a mládeži. Nevznikala pouze bezprostředně po válce, ale vzhledem k tomu, že hospodářská krize vrcholila v roce 1922 a k oživení textilní výroby došlo na Liberecku v roce 1923, můžeme vznik takto zaměřených korporací sledovat i čtyři roky po skončení války.⁶⁷ Na valné hromadě Matice liberecké konané 12. dubna 1920 se její představitelé trochu obávali vzniku dalších spolků zaměřených na sociální pomoc. „*Po debatě bylo tudíž navrženo, by se Matice s těmito spolky domluvila, aby nenastalo žádné křížení zájmů.*“⁶⁸ K této situaci nedošlo, a takových organizací v Liberci vzniklo ještě několik.

První český spolek zapsaný ve Spolkovém katastru pod datem 20. února 1919 byla **místní skupina Československých válečných poškozenců pro Liberec a okolí**.⁶⁹ Toto sdružení pomáhalo válečným invalidům a jejich příbuzným při získávání náhrad, výhod a pomůcek daných zákonem, dále podporovalo své členy hmotně. Další finanční prostředky byly věnovány na vánoční nadílky chudým dětem a sirotkům. Peněžní prostředky získával spolek z členských příspěvků, zábav a darů. Spolek měl svoje zelinářské a ovocnářské družstvo. Na valné hromadě konané 8. března 1920 bylo přijato usnesení „*by se politika do schůzí a porad naší družiny nezatahovala a práce byla výhradně věnována ve prospěch invalidů a vdov.*“⁷⁰ Spolek měl svou „základnu“ v Dobrovické pivnici v Prátru. Německá organizace sdružující válečné invalidy z první světové války vznikla už v roce 1917.⁷¹ Der Bund der Kriegsverletzten, Witwen und Waisen byl později v ročenkách uváděn jako Der Bund der Kriegsverletzten.

V Liberci působila v roce 1919 také pobočka **Organizace československé péče o dítě**. Tato organizace vznikla jako koordinátor humanitární potravinové pomoci z USA.⁷² Spolupracovala se spolkem Karolína Světlá (tento jediný ženský menšinový spolek se už od

⁶⁶ Marek LAŠŤOVKA a kol., *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*, Praha 1998, s. LI.

⁶⁷ Srovnej, Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, s. 312, Věra OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 132.

⁶⁸ SOKA Liberec, fond Matice liberecká, NAD č. 658, zápis z valné hromady 12. dubna 1920.

⁶⁹ SOKA Liberec, fond Okresní úřad Liberec, NAD č. 3, Spolkový katastr.

⁷⁰ Zápis z valné hromady konané 8. března 1920 byl otištěn v Ještědském obzoru XI/11, 12. 3. 1920, s. 2.

⁷¹ Victor LUG, *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, sv. IV/2, Reichenberg 1938, s. 157.

svého založení věnoval péči o chudé děti). Výše uvedená potravinová pomoc probíhala v tzv. Polévkovém ústavu založeném a podporovaném spolkem Matice liberecká už v průběhu války. Organizační a manuální práce vždy obstaraly ženy ze spolku Karolína Světlá.⁷³ „Karolínky“ byly propojeny také s **Okresní péčí o mládež**. I tato organizace byla ustavena v roce 1919, a její hlavní náplní byla pomoc při výživě zejména školních dětí.⁷⁴ Za účasti spolku České srdce organizovala od roku 1919 prázdninové pobyty dětí u zemědělců ve středních Čechách.⁷⁵

V roce 1919 vzniklo také několik čistě zájmových sdružení. Mezi takovéto zástupce v Liberci můžeme počítat **Čeka esperanto rondeto Estonteco**: český esperantský kroužek. První zmínky o spolku nám zprostředkuje týdeník Ještědský obzor. Ve vydání z 18. dubna 1919 upozornila krátká zpráva na pravidelné schůzky spolku každý pátek od osmi do deseti hodin večer. Od tohoto čísla pak Ještědský obzor uveřejňoval informační články o esperantu. Od 3. října probíhal první kurs pro širokou veřejnost. Kurs trval dvanáct týdnů, jeho cena byla deset korun, pro členy spolku polovinu. Esperantisté byli velice pilní v propagaci svého koníčka, na stránkách tisku se pravidelně objevovaly články o esperantu v zahraničí, možnostech esperanta apod. Esperanto zažívalo po první světové válce obrovský boom a Liberec nebyl výjimkou. Postupně se milovníci „Lingvo Internacia“ v severočeské metropoli sdružovali ve čtyřech spolecích, Estonteco ale zůstal jediným českým zástupcem.⁷⁶ Esperantisté z Estonteca se scházeli v Národním domě.

Esperanto nebylo jediným jazykem, který sdružoval liberecké Čechy. Druhým spolkem pro pěstování cizího jazyka byl **Česko-anglický kroužek**. Zapsán byl do Spolkového katastru 14. října 1919. Stabilně figuroval mezi spolky uvedenými v libereckých ročenkách v letech 1921-1938.⁷⁷ Zprávy o kroužku téměř nejsou. V roce 1927 lákal kroužek zájemce o výuku angličtiny (a to jak začátečníky, tak pokročilé) podle moderní a tehdy ještě stále nové

⁷² Srovnej, *Padesát let české školy v Liberci 1881*1882-1931*1932*, Liberec 1931, s. 48, Ještědský obzor X/20, s. 5.

⁷³ SOkA Liberec, fond č. NAD 658, Matice liberecká, zápis z valné hromady 28. dubna 1919.

⁷⁴ *Padesát let české školy v Liberci*, s. 48.

⁷⁵ České srdce – národní pomocné sdružení založila Renáta Tyršová v roce 1917. Hlavní náplní byla záchrana hladovějících obyvatel Prahy v době první světové války. Už po svém vzniku byl spolek rozdělen na odbory: zásobovací/rozdělovací, finanční a dětský. Právě tento dětský odbor zařizoval umístění dětí na venkově. V letech 1917-1921 se takto podařilo umístit přes 27 000 dětí. (citace: Bohumil NĚMEC, Ottův slovník naučný nové doby I : Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Praha 1931, s. 1048.)

⁷⁶ Srovnej: *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg: für das Jahr 1921-1938*.

⁷⁷ *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg : für das Jahr ... Reichenberg : Stadt Reichenberg, 1921-1938*.

Berlitzovy metody. Pro výuku byl zajištěn i anglický lektor.⁷⁸ Německý Englischer Club byl založen už v 1875.⁷⁹

Mezi další zájmovou skupinu, která vytvořila v roce 1919 svou organizaci, patřili sportovci. Už 11. května 1919 proběhla ustavující valná hromada **Sportovního klubu Liberec** (dále SK Liberec) a to za účasti 95 sportovců.⁸⁰ Bez peněz, bez vlastního hřiště a bez trenérů, přesto SK postupně vedle fotbalového a lehkooatletického odboru založil také odbory: ženské házené, boxu, tenisu, lyží, šachu a turistiky.⁸¹ I přes hmotný nedostatek sklízел Sportovní klub úspěchy. Mezi nejvýznamnější jistě patřilo vítězství amatérského dálkového běžce, „štrekaře“ Karla Pacáka, který v roce 1920 získal titul mistra ČSR v běhu na 10 kilometrů, a zároveň se tak nominoval na letní olympijské hry v Antverpách.⁸² Platným se stal SK Liberec také na poli zábavy. Jeho Karnevaly patřily v Liberci k nejvyhledávanějším masopustním zábavám. V roce 1923 se Sportovní klub dočkal vlastního hřiště. Pravidelné členské schůze probíhaly v Národním domě.

Posledním spolkem vzniklým v prvním poválečném roce byl **Spolek českých majitelů domů**. Ve Spolkovém katastru zapsán pod datem 3. prosince 1919. Tento spolek je uváděn v adresářích až do roku 1938. Právě vznik tohoto sdružení je ukázkou nárůstu sebevědomí české menšiny. Do vzniku republiky v Liberci existoval pouze spolek německých majitelů domů Verein der Hausbesitzer a působil v Liberci od roku 1895.⁸³

Vedle občanských spolků a sdružení vznikla během roku 1919 a v dalších letech také řada odborových organizací. Vzhledem k jejich specifičnosti jim bude věnován prostor na konci tohoto tématického úseku.

Snaha státu o postupné sjednocení sociální péče o děti a mládež se odrazila na zakládání Okresních komisí pro péči o mládež, které měly působit jako pomocné orgány veřejné správy. **Okresní komise pro péči o mládež** v Liberci zapsaná do Spolkového katastru 5. února 1920, její členové byli dlouholetí menšinoví pracovníci v oblasti školství a sociální pomoci. O ustavení komise přinesly noviny zprávu až v květnu roku 1920. Článek sděloval, že komise zahájila činnost 1. května, její působnost se vztahovala na liberecký, frýdlantský a chrastavský okres. Náplní komise měla být podpora potřebných a chudých dětí. Na rozdíl od dosavadních organizací si tato vytýčila nejenom nasycení, ale také výchovu dětí.⁸⁴

⁷⁸ Naše hory, IX/40, 7. 10. 1927, s. 3.

⁷⁹ Josef DRESSLER, *Wohnungs und Geschäfts-Anzeiger der Stadt Reichenberg*, Reichenberg 1901, s. 92.

⁸⁰ *Padesát let české školy v Liberci*, s. 99.

⁸¹ Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, s. 340.

⁸² KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 340.

⁸³ Josef DRESSLER, *Wohnungs und Geschäfts-Anzeiger der Stadt Reichenberg*, Reichenberg 1901, s.130.

⁸⁴ Ještědský obzor, XI/20, 14. 5. 1920, s. 3, JO XI/33, 20. 8. 1920 s. 2.

Rok 1920 přinesl do spolkového života také úplně nový typ sdružení, který záhy převzal takřka veškerou kulturně vzdělávací činnost a stal se významným koordinátorem všech větších akcí mezi českými spolky. **Československý okresní osvětový sbor v Liberci** (ČOOS) byl ustaven ze zákona. Stát, který byl zřízen na republikánském a lidově demokratickém základě, měl zájem na občanském vzdělání obyvatelstva. Zákonem č. 67/1919 Sb. o organizaci lidových kurzů a občanské výchovy vznikly tyto osvětové sbory. V Liberci proběhla ustavující schůze **Osvětového sboru** 22. března 1920 a usnesení znělo, že jeho činnost bude omezena pouze na město Liberec. To se záhy ukázalo jako nedostačující, a tak 17. května 1920 byla činnost rozšířena na celý liberecký okres, a korporace přejmenována na **Československý okresní osvětový sbor v Liberci**.⁸⁵ V roce 1924 se výbor osvětového sboru usnesl na přijetí spolkového uspořádání. Na schůzi 18. prosince 1924 pak stanovil pravidla přijetí pro spolky, politické organizace a jednotlivce.⁸⁶ Ustavující valná hromada Československého okresního osvětového sboru jako spolku proběhla 18. února 1925. Při pozvání na ustavující valnou hromadu (a výzvě k přihlášení se do spolku) bylo v tisku zdůrazněno, že se jedná o spolek nepolitický a veřejný.⁸⁷ Samotnému sboru a jeho činnosti bude věnována samostatná část.

Přelomovou se pro liberecké Čechy stala volba **Místního školního výboru**. Dikce novinové zprávy mluví za vše: „*České menšiny prožívají ve školství památné dny. Volí si pro své školy menšinové, jež nyní převzaty do státní správy, své první školní výbory. I menšina liberecká, jež byla dosud úplně bez zastoupení v úřadech školních.*“⁸⁸ Školní výbory vznikaly dle vládního nařízení a jednalo se o pomocné správní orgány ministerstva pro menšinové školy.⁸⁹ Ve výboru zasedali představitelé z řad učitelů a rodičů. První zástupci zvolení 16. ledna 1921 vytvořili pod vedením Josefa Frydrycha velmi aktivní skupinu, která obnovila v Liberci tzv. České poutě. **Výbor pro pořádání vlasteneckých poutí** můžeme také chápat jako spolek, který se scházel za účelem pořádání Českých poutí. V roce 1895 vzešel z podnětu předsedy podporujícího spolku Dobročín Františka Tomsy návrh na pořádání národní slavnosti ve prospěch chudých žáků a menšinových škol. Zástupci všech spolků vytvořili výbor, který od roku 1899 až do roku 1914 organizoval Národní slavnost, která záhy dostala jméno Česká pouť.⁹⁰ V roce 1921 byla tradice obnovena. Poprvé se zástupci libereckých

⁸⁵ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, Liberec 1930, s. 19-20.

⁸⁶ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 21.

⁸⁷ Ještědský obzor, XVI/6, 6. 2. 1925, s. 2.

⁸⁸ Naše hory III/3, 21. 1. 1921, s. 3.

⁸⁹ HLEDÍKOVÁ, JANÁK, DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 357.

⁹⁰ Srovnej: *Padesát let české školy v Liberci*, s. 94-95 a František TOMSA, *Dějiny podporovacího spolku "Dobročín" v Liberci od založení roku 1866 až do roku 1926 k oslavě 60letého trvání*, Liberec 1926, s. 43-44.

spolků sešli 27. května 1921. První poválečná Česká pouť proběhla 3. července 1921 na Střelnici. Tradici se podařilo obnovit, a poslední Česká pouť se konala 11. září 1938.⁹¹

Rok 1921 přinesl mezi občanské spolky v Liberci trochu „nečekanou novinku“. I přes mohutnou vlnu antiklerikalismu a protikatolického vystupování vzniklo **Sdružení katolické mládeže**. Zápis ve Spolkovém katastru nese datum 5. února 1921 a sdružení figuruje i ročenkách města až do roku 1938.

O několik měsíců později vzniklo naprosto protichůdné sdružení.⁹² Dne 18. května bylo ustaveno **Místní sdružení Volné myšlenky**.⁹³

Mezi další charitativní spolky, k jejichž založení vedly „*současné těžké poměry*“, patřil **Spolek ku podporování chudých žáků reformovaného gymnázia**, založený profesory Českého reformovaného reálného gymnázia. První zmínka o realizaci této myšlenky padla na schůzi výboru Matice liberecké v říjnu 1920.⁹⁴ Ustavující schůze spolku proběhla 9. února 1921 v Národním domě. Nově vzniklý výbor apeloval na stránkách tisku na veřejnost a žádal jí o vstup do spolku. Přispívajícím členem se mohl stát každý právoplatný občan ČSR, pokud by zaplatil roční příspěvek 5 korun. Po jednorázovém zaplacení 100 korun se takový člověk stal členem zakládajícím.⁹⁵ Spolek prospíval nejenom chudým studentům, ale díky němu probíhalo každoročně v Liberci Majáles. Fakt že tento spolek vzniknul ukazuje na obtížnou finanční situaci české menšiny, ale také dával naději na zdárné dokončení školy studentům ze sociálně slabších vrstev. Tím také přispíval k emancipaci české minority. Samotné gymnázium bylo otevřeno díky přispění státu v roce 1919. Založení reformovaného reálného gymnázia tak došlo ke splnění cíle Matice liberecké, která byla založená v roce 1908 aby pomohla vzniknout českému střednímu školství, ale zároveň tak přišla o svou agendu. Nashromážděné prostředky proto uplatňovala při podpoře chudých žáků.

17. března 1921 vznikl vzdělávací spolek **Jarost**, který ovšem neměl dlouhého trvání a v roce 1923 ukončil svou činnost.

Do sdružení, které „vyprodukovala“ válka, musíme zahrnout **Československou obec legionářskou**. V Liberci působila Odbočka Svazu československých legionářů pro Liberec a okolí. Ještědský obzor z 3. září 1920 přinesl výzvu k dosud neorganizovaným legionářům,

⁹¹ SOKA Liberec, fond č. NAD 659, Výbor pro pořádání českých slavností a poutí, Liberec. Kniha zápisů ze schůzí výboru 1921-1938.

⁹² Mezinárodní organizace sdružující ateisty Volná myšlenka, vznikla 1880 v Bruselu. V roce 1904 byla založena česká sekce, která v průběhu války přerušila činnost. Po válce došlo v roce 1919 k obnovení činnosti. Více viz: heslo Volná myšlenka in: *Malá československá encyklopedie*, VI. sv. Š-Ž, Praha 1987, s. 607. Blíže se tomuto spolku věnuje ve své knize A. Kudláč. KUDLÁČ, Antonín K. K., *Příběh(y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

⁹³ Ještědský obzor, XII/21, 27. 5. 1921, s. 3.

⁹⁴ SOKA Liberec, fond č. NAD 658, Matice liberecká, zápis ze schůze výboru 25. 10. 1920.

⁹⁵ Ještědský obzor VII/7, 18. 2. 1921, s. 3.

aby se účastnili pravidelné schůze. V roce 1921 byla ustavena Československá obec legionářská, která zastřešila všechny, do té doby existující, legionářské organizace. **Místní jednota Československé obce legionářské pro Liberec a okolí** byla ustavena stejně jako centrála na počátku roku 1921. Narozdíl od Skupiny válečných poškozců legionáři do věcí veřejných vstupovali aktivně. V Liberci se legionáři politicky orientovali na Československou stranu národně sociální. Jejich „hlavní stan“ byl v Horním Růžodole v hostinci u Votočků.⁹⁶ Od roku 1924 působil v jednotě prázdninový odbor, který zajišťoval prázdninové pobyty dětí v legionářských rodinách ve vnitrozemí.

V únoru 1921 vznikla organizace **Československého červeného kříže v Liberci**. V tomto případě můžeme hovořit o jistém zpoždění, vzhledem k tomu, že zakládací schůze Československého červeného kříže (dále ČSČK) proběhla už v roce 1919.⁹⁷ Tato organizace měla za cíl v době svého vzniku především pomáhat lidem postiženým válkou. Liberecký ČSČK vznikl po zrušení původní organizace Červeného kříže při posádkovém velitelství. Dne 6. května 1921 otiskl Ještědský obzor výzvu posádkového velitelství ke vstupu do nově se utvářející organizace.⁹⁸ 17. září 1921 proběhla ustavující valná hromada v důstojnické jídelně v kasárnách. Zakládající členové platili buď najednou 1000 korun, nebo 100 korun ročně, členové přispívající buď jednorázově 200 korun nebo minimálně 6 korun ročně.⁹⁹ Činnost byla tak jako dnes orientována na sociálně zdravotní působení. Vznik odbočky v Liberci byl opožděn pravděpodobně také proto, že úkoly, které vedly k zakládání poboček Červeného kříže jinde, v Liberci již plnily korporace jiné.¹⁰⁰ Odbočka Červeného kříže Království českého pro Liberec a okolí – *Zweigverein Reichenberg und Umgebung vom rothen Kreuze für das Königreich Böhmen in Prag* působila ve městě od roku 1891. Dětila se na mužskou a ženskou část. Protektory sdružení byl hraběcí pár František a Marie Clam-Gallas.¹⁰¹ Toto uskupení zaniklo spolu s monarchií. Němečtí představitelé původního červeného kříže se k nově vytvořenému Československému červenému kříži v Liberci nepřidali.

*„Přátelům Francie a milovníkům jazyka francouzského oznamuje se, že bude v Liberci založena odbočka Alliance Française.“*¹⁰² Zakládající valná hromada **Alliance Française** proběhla 14. března 1922 a 24. března byla organizace zapsána do Spolkového katastru. Předsedou byl zvolen profesor Štrup, který už působil jako předseda Československého

⁹⁶ Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, s. 287-288.

⁹⁷ Stanovy Československého červeného kříže byly schváleny 23. června 1919. Ještě téhož roku přistoupila ČSR k Haagské a Ženevské konvenci. Založení ČSČK je neodmyslitelně spjato s Alicí Masarykovou.

⁹⁸ Ještědský obzor, XII/18, 6. 5. 1921, s. 3.

⁹⁹ Ještědský obzor, XII/38, 23. 9. 1921, s. 4.

¹⁰⁰ Jednalo se o výše zmíněné korporace: Organizace československé péče o dítě, Okresní péče o mládež, aj.

¹⁰¹ Josef DRESSLER, *Wohnungs und Geschäfts-Anzeiger der Stadt Reichenberg*, Reichenberg 1901, s. 138-139.

okrasního osvětového sboru. Do výboru byla zvolená rodilá Francouzka - slečna Chaudeltová. Díky ní měli členové možnost každý pátek konverzovat s rodilým mluvčím.¹⁰³ Pravidelné týdenní schůzky probíhaly ve spolkových místnostech Národního domu. Členům byla k dispozici knihovna a francouzský tisk. Vedle jazykových kurzů pořádala Alliance hlavně konverzační čajové dýchánky. Pravidelné byly také zájezdy do Francie.¹⁰⁴

V roce 1922 vznikla v Liberci pobočka **YMCA (Young Men's Christian Association)**, organizace sdružující mladé křesťany. YMCA v Liberci byla vícenárodní, sdružovala jak Němce, tak Čechy. Ustavena byla 22. května 1922, výbor měl devět německých a tři české představitele. Ředitelem byl Alfred Klein a českou část vedl Josef Novotný.¹⁰⁵ YMCA působila ve všech odvětvích volného času a patřila snad k nejaktivnějším sdružením v Liberci. Vzhledem k rozsahu její působnosti jí také bude věnována samostatná část.

Rok 1923 přinesl Liberci **Okresní domovinu domkářů a maloročníků** (podle Spolkového katastru to bylo 19. ledna). Ústřední domovina domkářů a maloročníků vznikla v roce 1922. Domovina do socialistických končin Liberce pronikla pravděpodobně s postupující pozemkovou reformou, a hlavně před nastávajícími obecními volbami.

Meziválečná éra byla pevně spjata s husitským odkazem, Jan Hus byl „národním světce“ a úcta k němu se projevila také zařazením 6. července mezi státní svátky. Spolky pro postavení Husova pomníku vznikaly všude tam, kde ještě nebyly, a Liberec nebyl výjimkou. Ještědský obzor otisknul 22. září 1922 výzvu k české veřejnosti, v níž bylo poukázáno na zásluhy a význam Mistra Jana Husa. Zároveň byly vyzvány všechny spolky a korporace, aby zvolily své zástupce k poradám o možnosti ustavit **Spolek pro postavení Husova pomníku**.¹⁰⁶ Po první neúspěšné schůzi přípravného komitétu tohoto spolku 8. dubna 1923 kdy „kvůli neúčasti dostatečného počtu zástupců nemohl spolek býti založen“¹⁰⁷, spolek nakonec vznikl - bohužel přesnější datum nám uniká. V červenci 1923 už spolek fungoval, protože v jeho prospěch sehrála Učňovská útulna v Liberci hru „Kostnické plameny“.¹⁰⁸ Ve Spolkovém katastru je uveden **Spolek pro zbudování Husova domu v Liberci** pod datem 22. března 1923. V tomto případě můžeme ale hovořit o další nejasnosti. V novinových

¹⁰² Ještědský obzor XIII/3, 20. 1. 1922, s. 3.

¹⁰³ Ještědský obzor, XIII/12, 24. 3. 1922, s. 6.

¹⁰⁴ Alliance française: organizace propagují francouzskou kulturu pomocí francouzštiny byla založena v roce 1883 v Paříži. V Čechách byla první Alliance založena roku 1886, a to jako první ve střední Evropě. Do roku 1938 působilo na území ČSR 77 poboček. Po roce 1990 došlo k obnovení Alliance u nás. Zajímavé je, že mezi prvními z šesti současných poboček v ČR byla liberecká.

¹⁰⁵ Srovnej: KARPÁŠ, *Kniha o Liberci*, s. 332, a Viktor LUG, *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, sv. IV/2, Reichenberg 1938, s. 147.

¹⁰⁶ Ještědský obzor, XIII/38, 22. 9. 1922, s. 2.

¹⁰⁷ Ještědský obzor, XIV/15, 12. 4. 1923, s. 4.

¹⁰⁸ Ještědský obzor, XIV/26, 28. 6. 1923, s. 4.

článcích se setkáváme pouze se Spolkem pro postavení Husova pomníku. V adresářích je spolek uváděn až od roku 1925, také pod názvem Spolek pro postavení Husova pomníku. Teprve v adresáři z roku 1930 se můžeme setkat s termínem Spolek pro zbudování Husova domu, který je pak uváděn i v následujících letech. Tato data jsou opět zajímavá protože, už na valné hromadě konané 31. ledna 1927 byl přijat návrh na změnu dosavadní činnosti - z postavení pomníku na postavení domu.

20. dubna 1923 proběhla v Národní domě ustavující schůze spolku, který měl v Liberci svou tradici; Klub českých turistů vystřídal nový **Klub československých turistů (KČsT)**. Do Spolkového katastru byl zapsán 7. května. Do nově utvořené odbočky vstoupil i turistický odbor Sokola, a záhy měl již KČsT 70 členů.¹⁰⁹ O tom, že KČsT patřil mezi spolky podporované státem, svědčil fakt, že členové klubu získávali pravidelně slevy na jízdném u Československých drah (sleva jízdného činila obvykle 33 %). Před válkou v Liberci působil v letech 1900-1901 Klub českých turistů.

Dne 17. května 1923 zemská správa politická propůjčila koncesi k pořádání her v městském divadle v Liberci podnikatelce Karolině Krugové. Licence byla podmíněna tím, že divadlo bude bezplatně přenecháno českému podnikateli 6. července, 28. října a v období od 1. do 15. září. Dne 25. května 1923 ve schůzi zástupců českých spolků byl ustaven **Český divadelní výbor**.¹¹⁰ Hned první pokus o propůjčení divadla skončil nezdarem. Žádost o propůjčení divadla v zářijovém termínu nebyla městskou radou schválena.¹¹¹ Po podání stížnosti na ministerstvo vnitra následovaly obstrukce mezi libereckým magistrátem a ministerstvem. Celý spor skončil povolením českých představení ve významných dnech 28. října, 7. března, 6. července a na dva týdny po skončení sezóny. Tak mohla česká menšina slavit narozeniny T. G. Masaryka, výročí upálení Jana Husa a vznik republiky divadelním představením, pořádaným Českým divadelním výborem. Tzv. jarní sezóna pak probíhala v červnu. Nejčastějšími účinkujícími byla činohra divadla Královské Vinohrady, která vystupovala ve sváteční dny. V jarní sezóně byl stálíci operní soubor olomouckého Národního divadla. Český divadelní výbor na valné hromadě konané dne 29. ledna 1926 přijal návrh okresního osvětového sboru na sloučení. V rámci zjednodušení organizace kulturních akcí

¹⁰⁹ Vladimír STANISLAV, *Klub českých turistů v letech 1908-1948*, diplomová práce 2000, katedra dějepisu, pedagogická fakulta, TU Liberec, s. 54.

¹¹⁰ Srovnej: *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 40, zde je uveden datum 25. května a KARPAS, *Kniha o Liberci*, s. 326 zde je uvedeno datum 23. května.

¹¹¹ Srovnej: Ještědský obzor, XIV/27, 6. 7. 1923, s. 4, KARPAS, *Kniha o Liberci*, s. 326, *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 40-41.

přestal divadelní výbor existovat jako samostatný spolek a stal se odborem osvětového svazu.¹¹²

V roce 1924 došlo k založení **Českého Lawn-tenis Klubu**, a to „na podnět několika jednotlivců, kteří vedení snahou učiniti tento ušlechtilý sport přístupným i zdejšímu českému obyvatelstvu“ Klub začínal dobře vybaven, v prostorách pod Koloseem měl dva tenisové kurty vybavené šatnami.¹¹³ Vedle Českého Lawn Tenis Klubu vznikla i německá odnož Lawn Tenisklub in Reichenberg. Spolkový katastr uvádí datum 1. září 1924. Československá lawn-tenisová asociace sdružovala ve 20. letech 245 klubů.¹¹⁴

Aktivní člověk mezi válkami sportoval: v létě tenis, v zimě lyže - tak jsou prezentováni ve všech filmech této éry moderní mladí lidé. Od 14. listopadu 1924 mohli sportovci podávat své přihlášky do **Lyžařského klubu**. Roční příspěvek činil 10 korun, mladí do 18 let platili 5 korun, zápisné činilo 2 koruny. O deset dní později pořádal klub přednášku o lyžařství, kterou navštívilo čtyřicet osm posluchačů, a výbor se na stránkách tisku pochlubil, že „klub už má padesát členů“.¹¹⁵ Do Spolkového katastru byl zapsán 14. února 1925. V Liberci se lyžování věnovali také Sokolové, lyžařský odbor KČsT a lyžařský odbor Dělnické tělovýchovné jednoty. 14. prosince 1928 došlo k projednání spolupráce mezi Lyžařským klubem a lyžařskými odbory Sokola a KČsT a volbě společného výboru.¹¹⁶ Pokud nebrázdili kopce, tak se lyžaři obvykle scházeli v modrém salonku Nádražní restaurace.

Válka a bída, která jí provázela, měla za následek obrovský nárůst lidí postižených tuberkulózou. „Bílý mor“ postihoval velké množství obyvatel, byl nedostatek jídla, špatné hygienické podmínky a také omezené možnosti léčby. Do objevu očkovací vakcíny už ale bylo zřejmé, že se dá nákaze v mnohých případech také předcházet. V roce 1919 vzniklo v Československu sdružení, které mělo pomáhat nemocným, ale hlavně předcházet nákazám v rámci zdravotní osvěty a prevence. Liga proti tuberkulóze nesla jméno prezidenta Masaryka mimo jiné také proto, že na její vznik a činnost přispěl velkým finančním darem. 30. ledna 1925 uveřejnily Naše hory výzvu přípravného výboru k založení místního odboru **Masarykovy ligy proti tuberkulóze**. Liga byla známá čtenářům obou socialistických periodik (tedy Našich hor i Ještědskému obzoru) už z předchozích let. Dokonce můžeme konstatovat, že po celý rok 1924 probíhala informační kampaň, ve které byla veřejnost cíleně informována jednak o samotné tuberkulóze, jednak o činnosti Ligy. Ještědský obzor

¹¹² *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 42.

¹¹³ Ještědský obzor, XV/22, 30. 5. 1924, s. 6.

¹¹⁴ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha 2000, s. 541.

¹¹⁵ Ještědský obzor, XV/46, 14. 11. 1924, s. 7 a J.O. XV/48, 28.11. 1924, s. 7.

v několika číslech otiskl také přihlášku do tohoto spolku. 26. března proběhla ustavující valná hromada v sále sdružení YMCA spojená s přednáškou a promítáním filmu „Dotazy“.¹¹⁷ Jenom při ustavující valné hromadě se do organizace přihlásilo 350 lidí.¹¹⁸ Liga hned od začátku vyvíjela aktivní činnost. K osvětě využívala nejen moderní médium - film, ale také přednášky nebo divadelní představení pro děti. Nezůstalo pouze u osvěty. Spolek organizoval i praktickou pomoc ve formě „*Poraden pro plicně nemocné*“ . Ordinance poskytl lékaři Reiniš v Liberci a Eisner v Horním Růžodole. Lékaři se pacientům věnovali od pondělí do čtvrtka v čase mezi 14 až 16 hodinou. Zvlášť byl v novinách kladen důraz na to, že ordinance i léky jsou bezplatné, a léčení jsou především lidé bez nemocenského pojištění.¹¹⁹ Do Spolkového katastru byl spolek zapsán až 2. června 1926, a v městských ročenkách figuruje až od roku 1927.

Stejně datum zápisu jako Liga proti tuberkulóze 2. června 1926 má ve Spolkovém katastru také Místní skupina **Masarykovy letecké ligy** (MLL). Ještědský obzor uvedl 13. května 1926 zprávu o Masarykově letecké lize, ve které mj. uvedl, že tato organizace se stala za necelé tři měsíce „*populární jako žádná jiná instituce v republice*“. Vedle toho článek informoval o schůzce konané 14. května 1926 v sále YMCY. Zde se dosud přihlášení měli sejít k sestavení přípravného výboru pro vytvoření místní skupiny. Noviny pak uveřejňovaly výzvu ke vstupu do MLL. Dne 23. října 1926 proběhla v divadelním sále Velkých kasáren ustavující valná hromada. Zápisné, odznak a měsíční příspěvek stály každý jednu korunu, měsíční příspěvek pro dorost pak padesát haléřů. Po valné hromadě čítal spolek 527 členů, z toho 130 dorostenců.¹²⁰ V Liberci se zájemci o letecký sport věnovali plachtění. K dispozici měli dva kluzáky. Vedle toho se MLL soustředila také na výchovu mládeže v modelářských kroužcích na školách. K samotnému výcviku sloužily dva prostory: základní výcvik probíhal na bývalém vojenském cvičišti v Ruprechticích. Pokročilejší se učili létat na Ještědském hřebeni v dolní části Pláně pod Ještědem.¹²¹

Od roku 1924 působil také v Liberci spolek **Kanaria**, a to jednak jako odbočka Ústředního spolku v pěstění kanárů a ochranu ptactva, jednak jako samostatný spolek pěstitelů a chovatelů ptactva pro Liberec a okolí. Je možné že obě Kanarie působily paralelně vedle sebe vzhledem k tomu, že každá má svůj záznam ve Spolkovém katastru, i když v jeden den 9.

¹¹⁶ Naše hory X/50, 14. 12. 1928, s. 8.

¹¹⁷ Naše hory otiskly pozvání na schůzi 26.3. 1925, VII/13, s. 4.

¹¹⁸ Ještědský obzor, XVI/14, 2. 4. 1925, s. 3.

¹¹⁹ Ještědský obzor, XVI/43, 20. 11. 1925, s. 3.

¹²⁰ Ještědský obzor, XVII/46, 28. října 1926, s. 4.

¹²¹ KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 307.

dubna 1926. Také jsou uváděny v libereckých adresářích samostatně, každá s jiným předsedou.

Rok 1926 byl rokem vzniku **Místního odboru Kostnické jednoty**, zapsaná do Spolkového katastru 29. května. Kostnická jednota byla založena v roce 1905 v Praze, jako ústřední svaz všech československých evangelíků. Sdružení se prezentovalo jako nepolitická organizace. Od roku 1913 vydávala svůj časopis *Kostnické Jiskry*.¹²² Kostnická jednota je dosud činné občanské sdružení evangelických křesťanů.¹²³

Vedle vzniku nových spolků došlo počátkem roku 1926 také ke sloučení jedněch z nejstarších spolků v Liberci. Podpůrné spolky Dobročín, Mírumil a Příjemnost spojily své síly, aby tak mohly konkurovat nemocničním pokladnám, které jim odváděly členy.¹²⁴ Po letech vyjednávání nakonec ke sloučení došlo na valné hromadě všech tří spolků 31. ledna 1926. Zde byl přijat návrh, aby spolky přijaly jméno nejstaršího z nich, spolku **Dobročín**. Dále byly přijaty nově vypracované stanovy a jednací řád. Spolek měl v roce 1926 celkem 477 členů.¹²⁵

V letech 1927-1929 vznikaly pouze organizace odborových sdružení. Spolkový boom uplynulých let se uklidnil. V průběhu námi sledovaného období vzniklo už jen pár sdružení, která můžeme započítat do našeho soupisu. Patřila mezi ně **Jednota mládeže Církve československé** zapsaná do Spolkového katastru 18. prosince 1929.

Liga motoristů československých Touring Klub 6. května 1930. Uváděná také v adresářích od roku 1931. Vedle něj působil německý Kraftfahrerklub Reichenberg, který shodou okolností ve stejném roce přijal tento název. Tyto dvě organizace rozhojnily počet automobilových klubů z předválečné doby. V Liberci působil už od roku 1906 Nordböhmischem Automobilklub založený průkopníkem automobilismu Theodorem Liebiegem.¹²⁶ A od roku 1911 Verein der Automobilführer.¹²⁷

Dne 22. září 1931 bylo zapsáno do Spolkového katastru **Sdružení vysokoškolských studujících**. Založení spolku reagovalo na hospodářskou krizi, kdy si mladí lidé ze sociálně slabších rodin nemohli dovolit buď pokračovat ve studiu, nebo ho začít. Sdružení mělo hájit

¹²² Ottův slovník naučný nové doby III : Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, Praha 1935, 738.

¹²³ <http://www.krestandnes.cz/article.htm?vars=kostnicka-jednota-slavi-100-vyroci/1679> [vid. 15. 3. 2012]

¹²⁴ Dobročín byl po České Besedě druhý nejstarší menšinový spolek založený 1867. Mírumil ho jako třetí v pořadí následoval 1878. Podporující kuřácký spolek Příjemnost byl založen 1896.

¹²⁵ TOMSA, *Dějiny podporovacího spolku "Dobročín" v Liberci*,

¹²⁶ Blíže k počátkům automobilismu v Liberci: KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 246-249.

¹²⁷ Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg : für das Jahr 1912. Reichenberg 1912.

studentské zájmy na poli sociálním, školním, kulturním, tělovýchovném. Organizace byla apolitická a nekonfesijní.¹²⁸

Svaz přátel SSSR pro Čechy 15. června 1932.

Na závěr jeden nepovedený pokus o vytvoření spolku. **Spolek pro postavení pomníku padlým v Liberci** je příkladem nepřilíš zvládnuté organizace spolku, navíc založeného v nevhodné době hospodářské krize. Krátkou existenci spolku popisuje jednak zápis z druhé a také poslední valné hromady, jednak zpráva v novinách.¹²⁹ Ještědský obzor uveřejnil zprávu o novém spolku, kde sice schvaluje jeho myšlenku, ale nemyslí si, že je vhodná doba pro takový podnik. Také neschvaluje to, že akci vyhlásil jedinec a nestojí za ním žádná větší korporace.¹³⁰ Zápis z valné hromady konané 19. srpna 1932 nás informuje, že za čtyři roky se nepodařilo ani zjistit přesný počet zemřelých za války, a spolek zatím zjistil pouze 15 jmen. Spolek také finálně upadá a v době krize je činnost spolku, který je odkázán na milodary nejistá. Dalším důvodem k rozpuštění byl fakt, že v květnu 1932 byl odhalen pomník padlým před kostelem sv. Kříže. Poněkud problematický byl také předseda spolku, který neváhal brát provizi za vybírání příspěvků na pomník. Proto se spolek na výše zmíněné valné hromadě rozpustil. Hotovost 10 914 korun a 30 haléřů se rozhodli členové věnovat školní mládeži. Pomník obětem první světové války nechal postavit německý Spolek pro zřízení a udržování válečného pomníku pro ve válce padlých, zemřelých a pohřešovaných libereckých vojáků (Verein zur Errichtung und Erhaltung eines Kriegerdenkmales, für die im Weltkriege gefallenen, gestorbenen und vermißten Krieger von Reichenberg). Sbírka na něj začala už v roce 1924, ale samotný spolek byl ustaven v roce 1927. Od roku 1928 už je pravidelně zmiňován v libereckých adresářích. Autorem plastiky „Umírající síla“ byl liberecký autor Karl Kolaczek. Na deskách se jmény byla uváděna i jména také českých vojáků. Karl Kolaczek byl také autorem busty Václava Šimánka z roku 1946.

6.3 Odborová sdružení

Odborové hnutí se v Čechách začalo formovat od 60. let 19. století, kdy vznikaly poněkud živelně první odborové spolky. Velký rozmach odborového hnutí byl zaznamenán v letech devadesátých. Odbory byly spjaty se sociálně demokratickou stranou. V roce 1893 vznikla samostatná sociálnědemokratická odborová ústředna. Po národnostním rozkolu v rakouské

¹²⁸ Ještědský obzor, XXII/34, 27. 8. 1931, s. 5.

¹²⁹ Tento zápis je součástí spisového materiálu fondu České besedy. SOkA Liberec, fond č NAD 979, spisový materiál, inv. č. 21.

sociální demokracii vznikla v roce 1897 samostatná česká odborová ústředna Odborové sdružení Československé (OSČ), která byla součástí tzv. Amsterodamské internacionály. Později došlo k dalšímu štěpení a v roce 1902 se ustavily národně sociální a křesťanskosociální odborová centra. Po vzniku samostatné republiky nastal obrovský příliv členů do organizací.¹³¹ Tzv. „žluté odbory“ zakládali zaměstnavatelé - takoví odboráři se od roku 1921 sdružovali v Národním sdružení odborových organizací. V roce 1921 došlo k rozkolu v sociální demokracii a vzniku KSČ. Ani odbory nezůstaly jednotné, a v roce 1922 se od OSČ odštěpil Mezinárodní odborový svaz (Rudé odbory). V roce 1925 se vytvořila agrárnícká centrála Republikánské sdružení zaměstnanecké, také nazývané Odborová jednota republikánských zaměstnanců.

Velkou změnu pro odborové organizace znamenalo přijetí zákona o vyplácení podpor nezaměstnaným podle gentského systému.¹³² Díky tomu, že odbory na sebe převzaly agendu státu, se posílilo jejich postavení.

Struktura odborových ústředí stála na dvou pilířích. Jeden představoval jednotlivé profesní svazy tvořené místními skupinami pod vedením svazového sjezdu. Druhým pilířem byla odborová centrála. V jejím uspořádání stál na nejvyšším stupni všeodborový sjezd. Výkonným orgánem bylo zastupitelstvo, ústřední odborová rada a ústřední sekretariát, na nižším stupni stály krajské, okresní a místní odborové rady.¹³³

Liberec se silnou dělnickou třídou měl před válkou 20 českých odborových svazů a sdružení. Odbory tedy vzhledem k skladbě libereckého obyvatelstva byly početné a největší vliv měla sociální demokracie. Vedle toho tu působil dělnický pěvecký spolek Ještěd, silný dramatický odbor dřevodělníků, od roku 1909 Dělnická tělovýchovná jednota. Všechny odborové spolky se od počátku věnovaly, vedle snahy zlepšit pracovní podmínky, také vzdělání a zábavě svých členů. Po vzniku republiky se jejich činnost více méně nezměnila. Organizace dál zajišťovaly vzdělání, ale nejenom pro své členy, ale také pro veřejnost. Za všechny můžeme jmenovat například střihačský kurz, který pravidelně pořádala místní skupina Svazu krejčích. Platí tu ale také, že nyní se při organizaci osvěty mohly odborové organizace spoléhat také na ČOOS v Liberci. Velice pilným byl též Jednotný svaz soukromých a veřejných zaměstnanců, který pořádal pravidelně pro své zaměstnance

¹³⁰ Ještědský obzor, XX/8, 31. 1. 1929, s. 2.

¹³¹ Srovnej: Zdeněk KÁRNÍK, *Malé dějiny československé (1867-1938)*, Praha 2008, s. 161 a Kol. autorů, *Encyklopedie českých dějin*, Praha 2008, s. 298.

¹³² Název systému je pojmenován podle belgického města Gent, kde byl použit v roce 1904. Znamenalo, že podpora v nezaměstnanosti bude vyplácena pouze řádným členům odborových organizací. Odborová organizace se tak stala součástí státního aparátu, a to podle zákona č. 267/1921 Sb. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaným. Systém vstoupil díky poválečné krizi v platnost až v roce 1925.

nejrůznější exkurze. Rozsah těchto návštěv byl skutečně tématicky rozvržen tak, aby postihl snad všechny obory lidské činnosti. V Ještědském obzoru z 28. března 1927 jsme informováni o proběhlé exkurzi do budovy krajského a okresního soudu v Liberci, a pisatel informace sděluje, že je to „již čtrnáctá exkurze v krátké době.“¹³⁴

Podobně to platilo i o zábavách, kdy odborářské spolky také zůstaly dál mezi jejich pořadateli.

V roce 1919 vznikly pouze dva nové odborové spolky. Od roku 1920 začal jejich postupný nárůst. Kolem roku 1920 můžeme sledovat zánik některých předválečných sdružení mající v názvu staré pojmenování. Což souvisí s dodržováním nového jazykového zákona. Příkladem za všechny je Svaz českých krejčí a příbuzných oborů v Rakousku - místní skupina v Liberci. Tento odbor v roce 1920 zaniká, ale krejčí se hned v tom samém roce organizují do Místního odboru Československého svazu dělnictva oděvního průmyslu pro odbočku krejčích. Vrcholem byl rok 1922, kdy v Liberci vzniklo 11 organizací. Vznik Rudých odborů v Liberci neměl na vytváření českých svazů významnější vliv vzhledem k tomu, že komunisté byli zejména Němci. V průběhu let 1923-1926 vzniklo v Liberci šest českých skupin Mezinárodního všeodborového svazu. Další nárůst můžeme pozorovat až v roce 1925. V tomto roce se ustavilo deset odborových organizací. Tento nárůst byl pravděpodobně způsoben zavedením gentského systému do praxe. Odpovídal by tomu i fakt, že v tomto roce vznikaly hlavně místní skupiny stávajících odborových svazů. Od té doby už k tak velkému nárůstu nedošlo.

Odboráři se scházeli hlavně v Prátru (od roku 1927 Lidový dům) nebo v Nádražní restauraci.

6.4 Organizace práce ve spolcích

Spolková činnost byla v meziválečném období podobná té předválečné, vznikem demokratického státu se ale změnily některé podmínky.

V dobách Předlitavska se většina spolků prakticky starala o veškerý volný čas svých členů. Nyní se nabídka rozšířila. Uzákoněná osmihodinová pracovní doba přinesla mnoha lidem více volného času. Také ženy se emancipovaly, a to nejen získáním volebního práva, ale také prožitými válečnými útrapami.

¹³³ LAŠŤOVKA a kol., *Pražské spolky: soupis pražských spolků*, s. LII.

¹³⁴ Díky Ještědskému obzoru máme poměrně hodně informací o těchto exkurzích. Z dalších tu můžeme zmínit například exkurze do pekárny, na jatka nebo do elektrárny či poštovního úřadu.

Většina spolků v době předválečné se snažila hlavně dbát na vzdělávání svých členů. Po válce nová republika přijala zákon o lidové výchově, kterým částečně převzala hlavní náplň činnosti některých spolků. Neznamená to, že by spolky rezignovaly na další rozšíření obzorů svých členů. Ačkoliv vznikaly lidové a dělnické university a konala se celá řada přednášek pod hlavičkou osvětových sborů, přesto na tomto poli zůstal spolkům ještě prostor pro činnost. Došlo spíš k rozšíření nabídky a možností. Po válce můžeme v Liberci vidět poměrně velkou nabídku jazykových kurzů, které v první řadě organizoval osvětový sbor, zároveň ale vzniká několik spolků, jehož členy spojuje zájem o cizí jazyk. Estonteco, Česko-anglický kroužek, Alliance Française. Tyto spolky se věnovaly hlavně konverzačním schůzkám, pořádaly ale také jazykové kurzy. Jazyková sdružení rovněž budovala své knihovny.

Ačkoliv v Liberci působila veřejná menšinová knihovna už před válkou (vznikla spojením knihoven českých spolků) a nový zákon o veřejných knihovnách uzákonil budování veřejných knihoven, přesto spolkové knihovny zcela nezmizely. Naopak: nově vznikající spolky dál rozvíjely tradice spolkových knihoven. Od svých předchůdkyň se lišily zejména větší specializací, a zároveň tím, že budování takových knihoven bylo jednou ze součástí spolkové práce, nikoliv již její hlavní náplní. Větší důraz na knihovnu kladly zejména spolky, které se věnovaly studentům Svou knihovnu rozšiřoval například Spolek pro podporování chudých žáků reformovaného gymnázia nebo Sdružení vysokoškolsky studujících menšinářů. Svou speciální knihovnu zaměřenou na legionářskou literaturu a knihy o zahraničním odboji měla také Československá obec legionářská. Tuto knihovnu legionáři v roce 1929 zpřístupnili veřejnosti. Knihy byly k dispozici v jejich místnosti v hospodě U Votočků každé pondělí od 18 do 19 hodin. Zájemci si mohli půjčovat knihy na legitimaci kterékoliv organizace nebo spolku.¹³⁵

Přednášky většinou organizoval ČOOS, některé ale na přímou žádost spolků, kdy pak byl onen konkrétní spolek spolupředatelem. Takto organizovala své přednášky zejména Masarykova liga proti tuberkulóze, která často využívala k přednáškám také filmy. Svě přednášky organizovala YMCA. Klub československých turistů také nabízel svým členům možnost dozvědět se něco nového touto formou, a zval většinou přednášející z jiných měst. V případě náhlé situace, když přednášející nepřijel, uspořádal improvizovanou přednášku předseda KČsT, ředitel gymnázia profesor Štrup.

Poměrně často pořádali přednášky esperantisté. Jednak to byly pravidelné přednášky o esperantu pro veřejnost (obvykle před otevřením kurzu), zároveň si ale esperantisté dělali interní přednášky sami pro sebe - samozřejmě výhradně v tomto umělém jazyce. Někdy se

k přednáškám podařilo získat skutečně zajímavé osobnosti. Příkladem může být vystoupení japonského profesora Koogecu Nišimury, který přednášel o Japonsku. Profesor Nišimura byl na evropském turné, a při své návštěvě Československa přednášel pouze ve dvaceti městech.¹³⁶

Pilným v organizování přednášek byla také Československá obec legionářská. Nakonec nesmíme zapomenout na odborové organizace, které své přednášky obvykle pořádaly v rámci schůzí.

Další důležitou - a u některých sdružení hlavní - činností byla podpora chudých žáků a menšinového školství. V tomto případě zůstala spolková činnost stejná jako před válkou, a to zejména u nejstarších českých sdružení. Sociální situace velké části české menšiny byla špatná, a řada organizací se jí pokoušela alespoň zmírnit.

Spolek Karolína Světlá byl založen k tomu, aby podporoval žáky menšinových škol z nemajetných rodin. Svému krédu zůstal věrný i v průběhu války a po ní. Tento ženský spolek získával podporu všude. Každoročně pořádal vánoční nadílky, na kterých spolupracoval s Ústřední maticí školskou, Maticí libereckou a Národní jednotou severočeskou. Tyto tři spolky pravidelně v létě vysílaly děti do feriálních osad. Karolínky byly nedílnou součástí Výboru pro pořádání českých poutí, kde měly stabilně na starosti cukrárnu a kavárnu. Po válce úzce spolupracovaly s Československou péčí o mládež, a to například při zřizování poraden pro matky a kojence. Prostředky pro svou činnost získávaly mimo jiné také z pořádání čajových dýchánek v Národním domě. Častým příspěvkem k jejich činnosti byla také speciální forma darů: při úmrtí českého obyvatele Liberce některé organizace spojené se zesnulým (nebo obyvatelé stejného domu) vybrané peníze na květinovou výzdobu poslali tomuto spolku. Nejstarší ženský spolek v Liberci si uchoval vysoký morální kredit a důvěru takřka všech Čechů v Liberci - možná také proto, že nebyl propojen s žádnou politickou stranou.

Mezi další spolky, které pečovaly o menšinové školství, patřily tradičně obě liberecké Matice a Národní jednota severočeská. Finanční podporu tyto organizace měly u všech českých spolků a působily jako koordinátorky při rozdělování této sociální pomoci. Také v nové republice se dodržovala předválečná praxe, že ostatní spolky často výnosy ze svých zábav poskytly výše jmenovaným spolkům.

¹³⁵ *Ještědský obzor*, XX/6, 7. 2. 1929, uveřejný zápis z valné hromady spolku.

¹³⁶ *Ještědský obzor*, XVII/37, 16. 9. 1926, s. 7.

Vánočním nadílkám pro děti svých členů se věnovala také místní skupina válečných poškozců. Další vánoční nadílky organizovalo sdružení YMCA nebo Spolek pro podporování chudých žáků reformovaného gymnázia. Některá nová sdružení také pořádala prázdninové pobyty dětí ve vnitrozemí. Mezi ně patřila Československá obec legionářská. YMCA měla své tradiční letní tábory. Podobné tábory připravovaly samozřejmě skautské organizace a dělnické tělovýchovné jednoty. ČSČK vysílal děti do ozdravné kolonie v Nové Pace.

Na prázdniny neodjížděly jenom děti. Pravidelně každý rok pořádal výbor Alliance Française pro své členy poznávací zájezdy do Francie.

Fenoménem první republiky byl sport, heslo „*v zdravém těle zdravý duch*“ to jenom potvrzuje. Sport jako hlavní cíl své činnosti mělo v Liberci poměrně hodně spolků. Nejstarším byl Sokol. V Sokole se mohli členové věnovat tradičnímu cvičení, tedy prostným a cvičení na nářadí, nebo mohli využívat nový lyžařský odbor. Sokol patřil mezi nejstarší české spolky a jeho činnost se prakticky nezměnila. Vedle sportu se Sokol staral o zábavu. Pořadatelský odbor Sokola organizoval pravidelně vánoční nadílku, silvestrovské oslavy a pomlázkovou veselici. Nejvýraznější byly sokolské šibřinky, od roku 1927 různě tématicky zaměřené. Sokolové měli také svůj hudební odbor, který využívali při pořádání zábav. Velký úspěch sklízelo sokolské loutkové divadlo, které bylo založeno v roce 1926.¹³⁷

Druhou nejdéle působící sportovní organizací byla Dělnická tělovýchovná jednota. Také socialisté se nevěnovali pouze sportu. Jejich vedlejší činnost je srovnatelná se Sokolem včetně loutkového divadla. Obě organizace také spojoval fakt, že ještě v době monarchie měli ženské odbory a vždy dbaly o svůj dorost.

K nově vzniklým sportovním sdružením patřil Sportovní klub Liberec zaměřený hlavně na fotbal a atletiku. Rovněž Sportovní klub pořádal taneční zábavu, a to ne ledajakou. Karnevaly Sportovního klubu patřily mezi nejvyhledávanější zábavy. Konaly se pokaždé v jiném duchu. Scénu navrhoval liberecký výtvarník Jaro Beran. V letech 1923 a 1924 byl karneval natolik úspěšný, že musel být zopakován v karnevalových dozvucích.

Klub československých turistů se kromě pěších a lyžařských výletů věnoval činnosti, které se věnuje až do dnešních dnů, a tou je turistické značení.

Členové Masarykovy letecké ligy se soustředili kromě bezmotorového létání také na občasné pořádání výstav. V čase desátého výročí smrti Milana Rostislava Štefánika byli spoluorganizátory slavnosti k uctění jeho památky.

¹³⁷ 50 let Sokola v Liberci: 1886-1936, *Liberec 1936*, s. 49.

Organizace práce ve spolcích se oproti předpřevratovému období změnila zejména v jisté specializaci. Spolky se už téměř nezabývaly tak rozsáhlou činností jako dřív. Nově vzniklé spolky už měly své tematické zaměření. Co přinesl vznik demokratického státu nového, to je účast žen ve spolcích. Zatímco dřív se poměrně liberálně k ženám chovaly zejména tělocvičné organizace a anarchistická sdružení, např. Omladina, v novém státě a v nových spolcích už nebylo překvapením vidět ženy ve spolkových výborech. Poté, co se ženám dostalo volebního práva, už jejich účast ve vedeních spolků nikdo neřešil. Rigidně v tomto směru působily pouze nejstarší české spolky: Česká beseda a Národní jednota severočeská, ale třeba Matice liberecká v tomto ohledu „šla s dobou“.

Co zůstalo zachováno, byl fakt, že větší část výnosů ze spolkových zábav plynula ve prospěch chudé školní mládeže a menšinového školství, ať už přímo nebo prostřednictvím spolků, které se tomu věnovaly. Často se také zábavy konaly ve prospěch spolků, které se věnovaly potřebným. Pro Československý červený kříž často pořádala koncerty posádková hudba. YMCA zase některé akce organizovala pro Masarykovu ligu proti tuberkulóze. Česká beseda rozdělávala své dary formou snížení ceny pronájmu sálu Národního domu, popř. ceny za pronájem u většinu charitativních koncertů či divadelních představení neúčtovala vůbec.

7 Proměna činnosti dvou předválečných spolků

7.1 Česká beseda

Nejstarší menšinový spolek v Liberci působil od roku 1863. Činnost spolku se soustředila zejména na vzdělání prostřednictvím knih a časopisů, ale také na zábavu. Spolek postupně vybudoval největší menšinovou knihovnu. Od roku 1895 byly knihy půjčovány také široké veřejnosti – Beseda tedy působila jako první česká veřejná knihovna.¹³⁸

Vedle vzdělání Beseda organizovala zábavu. V průběhu let působily ve spolku vedle sebe dramatický a pěvecký odbor. Jejich činnost nebyla kontinuální. Některé skupiny se udržely déle, některé jenom jednu sezónu. Nové možnosti se otevřely po vybudování Národního domu, kde bylo už při plánování stavby počítáno s umístěním sálu a s jevištěm pro ochotníky. Liberecké jeviště bylo dokonce v roce 1909 a vybaveno elektrickým osvětlením a reflektory.¹³⁹

¹³⁸ Blíže o knihovně České Besedy: Anna KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914*, bakalářská práce 2009, katedra historie, fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, TU Liberec, s. 31-36.

¹³⁹ Více KAŠPAROVÁ, *Všední život českých spolků*, s. 45-46.

Největším problémem, se kterým se Česká Beseda (ale také všechny ostatní spolky) od svého vzniku potýkaly, byl nedostatek vhodných spolkových místností. Problém se podařilo vyřešit v roce 1884 koupí domu číslo 143/III Na rybníčku, a následnou koupí vedlejší parcely č. 144/III. Od roku 1904 se pak mohla česká menšina chlubit novou moderní secesní budovou Národního domu.¹⁴⁰ Tato investice ale znamenala pro Českou Besedu velký finanční závazek do budoucnosti.

Před válkou byla Česká Beseda hlavním hybatelem menšinového života, po válce byly aktivní hlavně její odbory – dramatický a pěvecký. Výbor spolku už nepatřil mezi hlavní organizátory kulturní a osvětové činnosti. Mezi hlavní důvody změny tohoto stavu můžeme započítat tři základní:

1. Správa Národního domu
2. Vznik Československého okresního osvětového sboru
3. Větší rozdrobenost spolkového života podle sociálního postavení, politického a zájmového zaměření

Výbor České Besedy zaměstnávala v poválečné době plně správa Národního domu. Ani v tisku se neobjevují zmínky o tom, že by výbor tohoto spolku organizoval přednášky, koncerty či jiné kulturní nebo vzdělávací akce tak, jako tomu bylo v době předválečné. Svědčí o tom také jednatelelská zpráva za rok 1925 ve které se píše:

*„Uznáváme, že původní širokou činnost České Besedy v tomto oboru nemůžeme prováděti. Nemůžeme proto, abychom všem těm novým spolkům a organizacím jejich činnost nekřížili. Sami ponechali jsme si práci velice nevďěčnou. Spravujeme Národní dům, staráme se vlastně o to, aby ostatní měli ku své činnosti řádné, příjemné místnosti.“*¹⁴¹ Národní dům měl sloužit celé menšině, k dispozici tu bylo několik spolkových místností a jednotlivé spolky měly k dispozici své vývěsní skřínky. K větším podnikům sloužily dvě restaurace a velký sál s jevištěm. Zadávaní místností neprobíhalo bez konfliktů, a to zejména s postupným nárůstem zájemců. První stížnosti na Českou Besedu uveřejnil Ještědský obzor. Například v článku z 22. srpna 1919 je uvedeno, že se Česká Beseda chová byrokraticky a přenechává místnosti spolkům, které se jí líbí. Za příklad sloužil dělnický pěvecký spolek Ještěd, který se musel ke svým zkouškám stěhovat pokaždé do jiné místnosti a to včetně klavíru. Celý článek obviňuje

¹⁴⁰ V knihách zápisů ze schůzí výboru z let 1883-1914, SOkA Liberec. fond Česká Beseda, č. NAD 979, knihy 9, 10, 11, 21, 13, se nachází podrobné zápisy o získání prostředků jednak na koupě starého domu, jednak na koupi pozemků. Samotná koupě pozemku č. 44/III byla provedena pomocí nastrčeného německého kupce. V této době nebyla vůle magistrátu odsouhlasit prodej pozemku české menšině. Dále můžeme sledovat shromažďování finančních prostředků na uskutečnění těchto záměrů. Největší zásluha o vybudování Národního domu patří tehdejšímu předsedovi lékaři Vladimíru Šamánkovi st.

výbor z nesnášenlivosti vůči dělnickým organizacím. Další stížnost, tentokrát formou otevřeného dopisu, otiskl tentýž týdeník 21. listopadu 1919. Sportovní klub Liberec si stěžuje na nedodržení jak ústní, tak písemné rezervace termínu pro svou schůzi. Dopis obsahuje několik emotivních zvolání, které vypovídají o tom, že česká menšina už roku 1919 zdaleka nebyla jednotná.

Díky stavbě měla Beseda od roku 1884 dluh, dlužná částka k roku 1926 činila 98 983 korun a 80 haléřů.¹⁴² Ačkoliv aktiva spolku byla vyšší, nepočítalo se mezi léty 1925-1933 s úhradou dluhu, a to zejména proto, že stávající budova přestávala kapacitně vyhovovat a plánovalo se její rozšíření.

Příjem spolku zajišťovaly tyto zdroje:

1. pronájem hotelu
2. propůjčení biografické licence
3. přebytky dramatického a pěveckého odboru
4. poplatky za pronájem sálu

Hotel s restaurací měl v pronájmu od roku 1922 do roku 1933 pan Josef Teuber. Samotný pronájem hotelu Národní dům už v minulosti nebyl bez problémů. Spolek byl vždy náročný pronajímatel, a hostinští se museli vyrovnávat s řadou nařízení, která se leckdy měnila v průběhu nájmu. Problematická byla také volba druhu piva, kterou prováděl vždy výbor, zatímco hostinský mohl pouze navrhopvat. V pronájmu nového Národního domu od roku 1904 do roku 1922 se vystřídali tři nájemci.¹⁴³

Jak už bylo výše zmíněno, od roku 1922 měl nájemní smlouvu „úctyhodných“ jedenáct let pan Josef Teuber. Rovněž tento nájemce se musel vyrovnávat s náročnými podmínkami výboru. Například výška pronájmu se v roce 1928 vyšplhala na 38 000 korun. Z toho tvořilo 37 500 pronájem místností Národního domu s příslušenstvím a 500 korun pronájem výčepní a hotelové koncese. Celou dobu pronájmu docházelo ke sporům o to, jaké pivo se bude čepovat. Kromě toho se dostával hostinský do sporu s výborem kvůli úhradě nejrůznějších oprav, dále kvůli placení účtů za elektřinu, vodu a otop. Výbor byl stále přesvědčen, že je to v plné kompetenci nájemce. Přesto chtěli činovníci stále získávat víc, a to zejména vzhledem k plánované přestavbě. V roce 1930 byl vypsán inzerát na pronájem, na který přišlo třicet dva odpovědí. Nakonec pronájem získal opět pan Tauber, který nabídl, že bude platit 48 000

¹⁴¹ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, č. NAD 979, kniha 14, kniha zápisů schůzí výboru od 2. března 1925-3. února 1933, jednatelská zpráva za rok 1925.

¹⁴² SOkA Liberec, fond Česká Beseda, č. NAD 979, kniha 14.

¹⁴³ Blíže k této problematice Hana CHOCHOLOUŠKOVÁ, *Pivo v životě České besedy v Liberci*. In: Pax bello potior. Sborník věnovaný poctě doc. PhDr. Rudolfa Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 211-212.

korun nájmu. Tato nabídka výbor neuspokojila a povolal pana Taubera do schůze. Tady oznámili hostinskému, že mu prodlouží nájem za zvýšenou částku v případě, že zaplatí ještě všechny daně, tím se nájem navýšil na 60 000 korun. Pan Tauber „*po delším váhání souhlasil.*“¹⁴⁴

Kinematografická licence byla dalším zdrojem příjmů. Spolek provozoval „Bio Slávia“ v restauraci Prátr. V městských ročenkách je tento biograf uváděn od roku 1924 (tedy stav k roku 1923).¹⁴⁵ Podle zápisů ze schůzí výboru víme, že Beseda svou licenci pronajímala provozovateli panu Simonovi. Například v roce 1925 činil pronájem 26 500 korun. Podnikání České Besedy a pana Simona ohrozil v roce 1925 zisk kinolicece Dělnické tělovýchovné jednoty. Po vyjednáváních došlo k dohodě, že se obě korporace podělí o promítání. Z toho důvodu pak Beseda svou licenci pronajímala za poloviční částku. Nový předpis z roku 1931 nařizoval, že na jednom objektu nesmí být víc jak jedna licence. Proto došlo k rozhodnutí převést licenci do YMCY. Po přestavbě Prátru na Lidový dům v roce 1929 bylo vybudováno i kino. Od roku 1931 bylo výhradně provozováno jako „Lido Bio“ Dělnickou tělovýchovnou jednotou.

Další příjem do pokladny spolku zajišťovaly výnosy z představení dramatického a pěveckého odboru. Oba odbory měly své vlastní organizace. Měly svůj volený výbor, vedly své účetní knihy atd. Tvořily vlastně samostatné jednotky. O své činnosti a účetnictví pouze jednou za rok předkládaly dokumenty valné hromadě spolku Česká Beseda. Obzvlášť pilným byl dramatický odbor. Od roku 1919 provozoval řadu představení. Obvykle uváděl dvě premiéry v roce. Vedle toho dramatický odbor každý rok organizoval Silvestrovskou zábavu. O repertoáru odboru dobře informují jak Ještědský obzor, tak Naše hory, a to včetně recenzí představení. Vedle dramatického odboru působil pěvecký odbor. Asi největším podnikem pěveckého odboru bylo operní představení Dvě vdovy od Bedřicha Smetany. Premiéru mělo v jubilejním Smetanově roce (16. března 1924). Lístky na premiéru byly vyprodány tak rychle, že musel být stanoven druhý termín představení, a to na 23. března.¹⁴⁶

Mezi další zdroj příjmů České Besedy patřil pronájem velkého sálu a jeviště. Dlužno říci, že podobně jako při zadávání místností se také tato agenda stala „jablkem sváru“ mezi výborem a ostatními spolky. Za pronájem sálu a jeviště platily spolky předem stanovené částky. Pokud se jednalo o jakoukoliv formu zábavy, pak se platilo vždy, ale jestliže spolky

¹⁴⁴ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, č. NAD 979, kniha 14.

¹⁴⁵ *Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg: für das Jahr 1924*, Reichenberg 1924, s. 493.

¹⁴⁶ Naše hory, VI/11, 14. 3. 1924, s. 3.

pořádaly vzdělávací akci, pak byly poplatky většinou prominuty. Spolky si stěžovaly na to, že se tak Beseda obohacuje, a ta se hájila, že poplatky skutečně slouží k udržování sálu a jeviště:

*„Tyto poplatky nejsou žádným nájemným v pravém slova smyslu, nýbrž pouze malým příspěvkem na udržování dvorany a jeviště.“ „Je proto nespravedlivé to stále vytýkání několika jedinců a vymlouvání se, že v Národním domě nelze tu neb tu zábavu pořádati. Na Střelnici a jinde zaplatí poplatek ani nemluví.“*¹⁴⁷

Při odpuštění poplatků za pronájem si tyto Česká Beseda započítávala do svých darů. Například již citovaná jednateľská zpráva za rok 1926 uvedla, že spolek daroval 1740 korun, z této sumy tvořily nejvíc slevy za pronájem jeviště. Výbor se ukázal být skutečně přísným správcem. Ačkoliv často poskytoval slevy nebo pronájem sálu ve výše zmíněných případech neúčtoval, byly chvíle, kdy rozhodnutí o slevě změnil. To se například stalo Obci církve Československé, usnesení výboru ze dne 20 listopadu 1925 hovoří jasně. *„Jelikož Obec církve Československé použila při čajovém dýchánku bez dovolení jeviště, ruší výbor usnesení poslední schůze o slevě 50,- korun“.*¹⁴⁸

Od roku 1925 se výbor zabíral myšlenkou rozšíření Národního domu. Dlouho zůstalo pouze u proklamací. Řada havárií vody a elektrického proudu tyto plány odsunula trochu do pozadí. Celkové náklady, jak uvádí zpráva jednatele za rok 1925, za úpravu chodby, nové elektrické vedení do jídelny, opravy střechy, vodovodu a klozetů narostly do částky 14 924 korun 82 haléře.¹⁴⁹ Přes tato vydání ta samá jednateľská zpráva rozvíjí plány na novou střechu, nové elektrické rozvody, topení. Pro velký sál bylo naplánováno nové osvětlení a parkety, pro jeviště nová podlaha. Provoz velkého sálu – dvorany byl skutečně velký, a to hlavně do vybudování Lidového domu. Například v roce 1925 byl sál zadán 122 krát, a v roce 1926 celkem 113 krát (v součtech samozřejmě nefigurují dramatický a pěvecký odbor spolku, které logicky neplatily za pronájem). Je tedy zřejmé, že Národní dům byl zejména v době po převratu až do prvního otevření Lidového domu v roce 1927 plně vytížen.¹⁵⁰ Proto měl výbor velké plány na rozšíření. Vážnější a také konkrétnější návrhy zazněly až v roce 1927. Byl navržen rozpočet na 600 000 korun. Za tuto částku hodlal výbor přistavět nový menší sál. Ještě v roce 1928 se stavbou počítalo, dokonce byla zdůrazněna možná konkurence Lidového domu. *„Pan Durych upozorňuje na lidový dům, který je nyní v pořádku a míní, že i*

¹⁴⁷ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, č. NAD 979, kniha 14, jednateľská zpráva z valné hromady spolku konané 21. března 1927.

¹⁴⁸ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14.

¹⁴⁹ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14.

¹⁵⁰ Poprvé byl Lidový dům pod tímto názvem otevřen v roce 1927, jednalo se o rekonstrukci bývalého hostince Prátr ve Zhořelcké ulici, který v tomto roce zakoupila liberecká sociální demokracie. Druhé otevření spadá do roku 1929, kdy byl objekt zcela přestavěn.

Česká Beseda z ohledů konkurenčních musí aspoň sál upravit“.¹⁵¹ Přesto nakonec výbor od stavby 28. února 1929 ustoupil, a to z důvodů poklesu návštěvnosti. Zápis právě z této schůze dobře vypovídá o jisté zkosnatělosti vedení spolku, které se nedokázalo včas postavit konkurenci nově vznikajících míst určených české menšině. A v podstatě „zaspalo“ dobu a působilo dojmem, že považuje za nemožné, aby Národní dům přestal být navštěvován. Přesto k tomu došlo, výbor jako své konkurenty uvádí například Nádražní restauraci „*která má nájemce Čecha*“. Zajímavé je, že podle novinových inzerátů měla tato restaurace českého nájemce minimálně od roku 1924. Zpráva dále „žehrá“ na Čechy, kteří prostě jenom zvolili jinou restauraci.

„Jinou příčinou slabší návštěvy Národního domu je, že čeští lidé, zvláště ti, kteří po převratě do Liberce přišli, dávají přednost německým hostincům a kavárnám před Národním domem, čehož před převratem nebylo. Tehdy česky mluvící hosty v německých místnostech neobsluhovali, ba často je z místností vykazovali. Nyní pak v těch restauracích a kavárnách je nejen česká obsluha, ale jsou tam vyloženy také české noviny“.¹⁵² Nelibost nad tímto postojem je pochopitelná, uvážíme-li, že někteří představitelé spolkového výboru byli voleni od roku 1912 - například pánové Matouš, Vaňura a Folta.¹⁵³ Předseda Čeněk Matouš působil v Liberci jako učitel od roku 1885.¹⁵⁴ Nakonec výbor doporučil valné hromadě spolku, aby se alespoň provedly stavební úpravy v přízemí. Valná hromada návrh přijala. Dne 18. května 1929 podal předseda spolku plány na přestavbu na městském stavebním úřadě ke schválení. Po deseti dnech je stavební úřad vrátil k opravám. Po opravách v plánech byla žádost 31. května odeslána zpět. Na den 3. června byla ustavena stavební komise. za město se jí zúčastnili doktor Ringlhaan a inženýr Simon. Komise neměla námitek k provedení přestavby. „*Druhého dne po komisi sdělil doktor Ringlhaan starostovi spolku, že není třeba vyčkávat písemného povolení k přestavbě a může se s přípravami hned započít*“.¹⁵⁵ Také tento zápis vypovídá o situaci v Liberci v roce 1929. Stavební povolení dostala Česká Beseda 17 dní od podání, navíc zástupce města udělal vstřícný krok ohledně písemného povolení. Nabízí se srovnání schvalování tohoto stavebního řízení s obdobnou procedurou při stavbě tehdy nového Národního domu v roce 1904. Výbor Tenkrát musel žádat několikrát, a výsledku se dočkal až po intervenci z místodržitelství.¹⁵⁶

¹⁵¹ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14, zápis z výborové schůze ze 7. září 1928.

¹⁵² SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14, zápis z výborové schůze ze 28. února 1929.

¹⁵³ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 13, kniha protokolů 1904-1914.

¹⁵⁴ *Padesát let české školy v Liberci 1881*1882-1931*1932*, Liberec 1931, s. 21.

¹⁵⁵ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14, zápis ze 4. června 1929.

¹⁵⁶ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 12.

Jedním z důvodů vstřícných kroků byla jistě také změna politické orientace na liberecké radnici. V Liberci po obecních volbách v roce 1929 získalo nejvíc mandátů volební uskupení DAWG - Deutsche Arbeits und Wirtschaftsgemeinschaft. Starostou byl zvolen 17. května 1929 Carl Kostka, sekretář Obchodní a živnostenské komory. Pod jeho vedením radnice zahájila vstřícnější postoj k české menšině.¹⁵⁷ Zajímavostí zůstává, že Carl Kostka vystřídal starostu Bayera, který byl v čele magistrátu třicet šest let. Právě v době jeho mandátu a působení dr. Ringhaana probíhal zápas o schválení stavebního povolení z roku 1904.¹⁵⁸

Jednatelská zpráva z roku 1926 uvádí zdroje příjmů spolku ve které jsou uvedeny všechny výše zmíněné.

1. pronájem hotelu
2. propůjčení biografické licence
3. přebytky dramatického a pěveckého odboru
4. poplatky za pronájem sálu

Zajímavé je, že zpráva neuvádí příjmy z členských poplatků. Tento příjem většina sledovaných sdružení uváděla. Výbor tedy tento zdroj příjmů pravděpodobně nebral jako zásadní. Rozdíl v chápání těchto příjmů mezi Českou Besedou a některými nově vzniklými spolky můžeme vidět také v početně nižší spolkové základně. Některá nová sdružení například YMCA nebo Masarykova letecká liga měly po svém založení okolo pěti set členů, zatímco Beseda měla ke konci roku 1925 celkem 207 členů.¹⁵⁹ Sociální rozložení členů k roku 1927, kdy měl spolek 206 členů, uvádí tabulka.

ZAMĚSTNÁNÍ	POČET
řemeslníci a živnostníci	65
obchodníci	51
státní úředníci, profesori a státní zřízení	30
soukromí úředníci a zřízení	18
učitelé	8
advokáti, lékaři, lékárníci, továrníci,	8

¹⁵⁷ Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 282.

¹⁵⁸ Doktor Otto Ringhaan byl v roce 1904 magistrátním radou pro odbor výstavby a živnosti. Na radnici působil od roku 1891 a dosáhl až na post magistrátního ředitele.

¹⁵⁹ SOKA Liberec, fond Česká Beseda, kniha 14.

stavitelé	
soukromníci	6
důstojníci	2
kolektivní členové (spolky a organizace)	8

tabulka 3: Sociální rozložení členů České besedy k roku 1927

Z tabulky vyplývá, že nejpočetnější část tvořili představitelé střední třídy (tedy obchodníci, státní úředníci, profesori). Na rozdíl od svých počátků už spolek Česká Beseda nebyl zastřešující organizací, který by sdružoval celou českou menšinu.

Pokud tedy máme porovnat předválečnou a poválečnou činnost nejstaršího českého spolku: z původního „tahouna“ kulturního života a vzdělání se postupně stal správce Národního domu. Organizaci osvětové práce a větších kulturních podniků převzal Československý okresní osvětový sbor. Význam Besedy ale klesal už před válkou, jednak v souvislosti s nárůstem spolkových organizací, jednak s jejich diferenciací jak sociální, tak tématickou.¹⁶⁰

7.2 Národní jednota severočeská

Liberecký odbor Národní jednoty severočeské patřil vedle České Besedy k nejvýznamnějším menšinovým spolkům. Jednota byla založena v roce 1885 jako obranný spolek a jako protiváha německého Bund der Deutschen in Böhmen. Činnost spolku spočívala zejména v poradní činnosti a ve finanční pomoci.¹⁶¹ V tomto období měla česká menšina ve svých řadách málo inteligence, živnostníků, nebo podnikatelů, a tato skutečnost umožňovala vyvíjet ekonomický nátlak na Čechy v tomto území. Proto mohlo sčítání lidu v době monarchie vykazovat takové výsledky. Řada Čechů se ke své mateřštině nehlásila pod tlakem propuštění z práce či ztráty bydlení.

Ustavující valná hromada Národní jednoty severočeské proběhla v Praze 22. března 1885. Jako hlavní cíl si jednota vytýčila: *„poučování sourodákův a hájení práv v národních krajinách, v nichž naše národnost ohrožována jest nepřízní některých živlů, neuznávajících*

¹⁶⁰ Srovnej: Miloslava MELANOVÁ, *Spolkový život v Liberci od počátku 19.století do roku 1914*, in Documenta Pragensia XVIII. díl, Praha 2000, s. 259-279 a Miloslava MELANOVÁ, *Česká menšina v Liberci před první světovou válkou*. In Fontes Nissae I/ 2000, Liberec 2000, s. 93 – 122.

¹⁶¹ MELANOVÁ, *Spolkový život v Liberci od počátku 19.století do roku 1914*, s. 96.

rovného práva oběma národnostem v zemi zákonem zaručeného“.¹⁶² Předsedou byl zvolen August Pravoslav Trojan.

Liberecký odbor Národní jednoty severočeské byl zapsán do Spolkového katastru 12. května 1885. Zakladatelem a dlouholetým předsedou odboru byl doktor Václav Šamánek.¹⁶³ Po svém založení se liberecký odbor Národní jednoty severočeské nejdříve věnoval rozvoji českého školství. Od roku 1880 v Liberci fungoval místní odbor Ústřední matice školské, které se podařilo založit v Liberci v roce 1881 nejdříve opatrovnu a následně i první českou mateřskou školu. V roce 1885 získal liberečtí Češi první českou veřejnou školu. Právě na její rozvoj se soustředila činnost Národní jednoty severočeské ve svých počátcích. Spolu s ženským spolkem Karolína Světlá (který vznikl ve stejném roce 1885) měly spolky rozdělenou činnost tak, že „Karolínky“ pečovaly o hmotné zaopatření chudých žáků a Národní jednota severočeská se starala o ostatní, například o získání vhodnější budovy pro tuto školu. V roce 1887 se podařilo přivést k životu českou školu pokračovací. Od roku 1893 se podařilo díky spolupráci turnovské NJS dále rozvíjet feriální osady pro děti. Mezi další činnost patřily - opět ve spolupráci se spolkem Karolína Světlá - každoroční vánoční nadílky pro chudé děti.

Před školním zápisem pravidelně probíhala akce „České dítě patří do české školy“. Tuto akci organizoval NJS pravidelně. Lidé se báli posílat své děti do české školy z existenčních důvodů. Za vše hovoří například zápis ze schůze výboru ze dne 28. června 1900: „*K příštímu zápisu do české veřejné školy není třeba se obávat výpovědí z bytů, protože je jich přes 900 prázdných*“.¹⁶⁴ Tento zápis je zároveň trochu kuriózní, protože se tu poprvé odkazuje na dostatek bytů. V jiných letech byla situace opačná a trvale vedla ke stížnostem na nedostatek bytů.

Tímto se dostáváme k dalšímu okruhu činnosti NJS, a tím byla ochrana občanů. Na libereckém magistrátu od roku 1885 vládli nacionálové, kteří neměli zájem na rozvoji české menšiny.¹⁶⁵ NJS se stala ochráncem občanů před některými výnosy magistrátu. Za všechny můžeme uvést příklad českých trhovců, kteří byli vykazováni z prodejních míst, a v novinách byly uveřejňovány výzvy k jejich bojkotu. NJS často dělala prostředníka mezi českou menšinou a místodržitelstvím.

¹⁶² Jaromír PAVLÍČEK, *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885-1948)*, in: *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Olomouc – Opava 2003, s. 175.

¹⁶³ Toto období bylo pro českou menšinu obtížné, ale na druhou stranu právě toto období a osobnost Václava Šamánka bylo dobou spolkového semknutí. Spolky Česká Beseda, Ústřední matice školská, Národní jednota severočeská a ženský spolek Karolína Světlá úzce spolupracovaly mj. také proto, že v jejich čele stáli ti samí lidé.

¹⁶⁴ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, č. NAD 657, kniha 2, zápisy ze schůzí 1894-1908.

Nesmíme opomenout ani národohospodářskou činnost NJS. Díky prostředkům získávaným z centrály se podařilo financovat levné úvěry pro drobné živnostníky.

Asi nejvýraznější práce Národní jednoty severočeské probíhala při sčítání lidu. Během této akce docházelo k nejostřejším perzekucím. Lidé sčítání podle obcovací řeči se často pod výhrůzkami ke své mateřštině nehlásili. Národní jednota severočeská jednak dělala soukromá sčítání, jednak se snažila kontrolovat práci úředních sčítacích komisařů.¹⁶⁶

V roce 1901 došlo k novému organizačnímu uspořádání. Pohraniční a vnitrozemské oblasti se spojily do jednoho sboru. Tak vzniklo v roce 1901 dvanáct sborů a v roce 1911 jich fungovalo čtrnáct. Tato organizační struktura přetrvala i po vzniku Československa. Liberec patřil pod 6. sbor, který v sobě zahrnoval tyto okrsky: českodubský, turnovský, liberecký, frýdlantský, jablonecký, železnobrodský a tanvaldský.¹⁶⁷ Po vzniku republiky se dostalo hraničním okrkům v jejich vztahu k ochranným okrkům z vnitrozemí označení „hraniční stráž“, „hraničáři“.¹⁶⁸

Během války NJS utlumila svou činnost. Dne 22. srpna 1920 proběhla ustavující schůze 6. okrsku, kde byla shledána nutnost obnovy místních odborů. Na této schůzi zazněl pouze jeden hlas proti. „*Jen redaktor Ještědského obzoru p. Kodet tvrdil, že v nynější době samostatnosti naší není třeba Národní jednoty severočeské*“.¹⁶⁹ Rovněž proběhla volba výboru, v jehož čele stál učitel Ladislav Číla. Mezi ostatními jmény ve výboru figurují „ostřílení“ menšinoví činovníci: Čeněk Matouš, Jan Kögler, Alois Vaňura a další. Podle zprávy z týdeníku Naše hory se sociální demokraté odmítli podílet na práci v Národní jednotě severočeské, jako důvod uvedli, že tuto práci nyní zastane osvětový sbor.¹⁷⁰

Vedle ustavující schůze okrskového výboru proběhla 1. září ustavující schůze místního libereckého odboru.¹⁷¹ Volby do výboru místního odboru více méně kopírovaly výborové volby okrsku. Předsedou obou zůstával učitel Ladislav Číla. Místní odbor NJS nebyl zcela jednotný - svědčí o tom zápis valné hromady konané 27. března 1922. Při volbě výboru někdo

¹⁶⁵ Blíže k tomuto tématu Miloslava MELANOVÁ, *Zápas o libereckou radnici v roce 1885. Formování německého nacionálního hnutí v Čechách*. In Documenta Pragensia XIV. díl, Praha 1997, s.171-181.

¹⁶⁶ Problematice sčítání se věnuje například Jan HAVRÁNEK, *Češi v severočeských a západočeských městech v letech 1880-1930*. In Ústecký sborník historický 1979, s. 227-253, situaci dobře dokumentuje také Jeroným ŠUBRT a kol., *České menšiny v severovýchodních a východních Čechách*, Praha 1910.

¹⁶⁷ PAVLÍČEK, *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů...*, s. 176.

¹⁶⁸ PAVLÍČEK, *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů*, s. 178.

¹⁶⁹ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3, zápisy ze schůzí 1908-1922.

¹⁷⁰ Naše hory, 3. 9. 1920.

¹⁷¹ Michaela Lepičová ve své diplomové práci *Národní jednota severočeská v Liberci 1918-1945* (práce obhájená na Katedře dějepisu při Technické univerzitě v Liberci v roce 2002) uvádí, že místní odbor NJS v Liberci vznikl pravděpodobně až v roce 1923. Tento fakt zmiňuje jednak v textu na str. 47, jednak v poznámce pod čarou č. 2 ke kapitole VI. s. 82. Tento údaj autorka čerpala z fondu NJS uloženém v NA v Praze.

dal do oběhu druhou „neoficiální“ kandidátku. Následně proběhla „debata ze strany socialistů, že dělnictvo není zastoupeno“.¹⁷²

7.2.1 Činnost NJS

První léta po převratu se v zásadě činnost NJS nezměnila, i nadále zůstala její působnost zaměřena více směry. Mezi jinými podávala na ústřední výbor Jednoty zprávy o úřadech a jejich obsazování českými úředníky. Jednou z mnoha akcí byla snaha vytvořit poradnu pro Čechy v úředních záležitostech. Bylo dohodnuto, že tohoto úkolu se zhostí pan František Marek, který bude zodpovídat případné dotazy v době úředních hodin České záložny (pan Marek v této záložně pracoval jako účetní). Vedle toho ještě vznikl seznam, který obsahoval počty Čechů v úřadech, a soupis německých úředníků, kteří nechtějí úřadovat česky.¹⁷³

V rušné popřevratové době Národní jednota severočeská působila organizačně na místech, které později přebraly jiné instituce. Například první požadavky na hraní českých představení v libereckém divadle iniciovala právě NJS. Zápis z výborové porady dne 24. června 1921 uvádí schválení přípisu na ministerstvo, aby dávalo divadlu subvenci pouze tehdy, pokud bude alespoň dvakrát v měsíci uvádět české hry nebo opery. Později péči o české hry a o propůjčení městského divadla převzal Divadelní výbor.

Dalším příkladem práce NJS, která byla později převzata jinou organizací, je zřízení a provozování poradny pro matky s dětmi. Tato poradna působila v Matiční škole pod bedlivým okem doktora Reiniše. Personálně vypomáhaly ženy ze spolku Karolína Světlá. Později poradnu organizačně převzala Okresní komise pro péči o mládež.

NJS provozovala turistickou noclehárnu. Výtěžek z ní věnoval na opravu Matiční školy.¹⁷⁴

Výčet činností na počátku 20. let je skutečně nepřehledný. Jednatelská zpráva za rok 1921 uvádí ještě tyto:

Stížnosti a žádosti při porušování státního jazyka

Intervence na dosazování českých úředníků.

Hlášení o absenci českých nápisů na trafikách, státních budovách nebo nedostatku úředních tiskopisů.

¹⁷² SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3

¹⁷³ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3.

¹⁷⁴ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3.

7.2.2 Knihovny

Budování obvodových knihoven patřilo také mezi první organizační akce nově zvoleného výboru. NJS budovala své knihovny při větších místních odborech. V případě našeho 6. okrsku se jednalo o odbory:

Liberec

Hrádek nad Nisou

Frydlant

Chrastava

Jablonec nad Nisou

Tanvald

Tyto knihovny místních odborů byly stabilní. V případě liberecké se také uvažovalo o jejím umístění při veřejné knihovně. Knihovník měl zůstat jeden a pečovat o knihovny obě.¹⁷⁵ Vedle toho ale vznikaly putovní knihovny, které se půjčovaly mezi jednotlivými malými odbory, většinou v přilehlých obcích. Taková knihovna obsahovala cca sto svazků a jednotlivé obce si je mezi sebou vyměňovaly.

7.2.3 Sčítání lidu

Při prvním poválečném sčítání lidu se Národní jednota severočeská měla vrátit ke své předválečné agendě. Sčítání probíhalo z 15. na 16. února 1921. Ke sčítání měli být politickými úřady jmenováni sčítací komisaři - jeden na každých 700 obyvatel. Na každých 1400 obyvatel připadl jeden sčítací revizor. Obec měla pouze určit sčítací obvody, jinak bylo sčítání plně v kompetenci státu. Místo obcovací řeči se nyní zjišťovala národnost. Úkolem Národní jednoty severočeské bylo navrhnout sčítací komisaře. Poslední zápis před sčítáním nese datum 14. prosince 1920, na této schůzi se výbor dohodl, že jednatel spolku sezve na 19. prosince poradu zástupců všech politických stran, kde se projedná další postup. Další zápis byl v knize protokolů ze schůzí uveden až 24. dubna 1921. Výbor měl tedy při sčítání větší úlohu než jaká mu byla původně určena. Tuto skutečnost také dokumentuje následující zápis. „Velikou část energie vyvolalo u odboru letošní sčítání lidu, dne 15. února 1921 a v té době navázány byly čilé styky s naším pražským ústředím, o němž musíme prohlásiti, že vyvíjí činnost neobyčejně úspěšnou a vzornou. Záleží jenom na nás, abychom schopnými silami dovedli obsáhnout situaci a včas dovedli zakročiti při ústředí o pomoc, která nám vždy s největší ochotou přichází vstříc. To jsme postřehli při sčítání, že všechna naše přání, zejména

¹⁷⁵ SOKA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3.

*odstavení magistrátu ze sčítacích prací, byla ochotně respektována.“*¹⁷⁶ O této skutečnosti svědčí také některé novinové články Našich hor.¹⁷⁷

7.2.4 Pozemková reforma

S novým státem přichází i nová agenda, a tou je účast na pozemkové reformě. Díky ní došlo k organizační změně v ústředí NJS, vznikly pozemkové komise. Tyto komise přidělovaly pozemky uvolněné z pozemkové reformy.¹⁷⁸

Necelý měsíc po ustavení výboru proběhly ve dnech 13. a 16. září 1920 schůze členů výboru se zájemci o rozparcelované pozemky Clam-Gallasova velkostatku. V obou schůzích se přihlásilo celkem 35 zájemců. V další schůzi bylo přikročeno k vytvoření žádosti, která byla poslána na Pozemkový úřad. Obdobnou žádost zaslali také němečtí zájemci.

Rozdělení pozemků neprobíhalo úplně podle představ hraničářů. Asi největší blamáž nastala poté, co byl statek Machnín přidělen Městu Libereci. Velká vlna nevole, která se zvedla, měla své opodstatnění. O Machnín měli zažádáno legionáři, kteří právě kvůli možnosti získat tento statek založili na doporučení Pozemkového úřadu v roce 1923 družstvo. V roce 1925 došlo k výše zmíněnému rozhodnutí Pozemkového úřadu, což bylo samozřejmě pro místní Čechy velké zklamání. Národní jednota severočeská proto svolala spolu s Československou obcí legionářskou velkou protestní schůzi. Ale ani schůze, ani stížnosti na rozhodnutí nic nezměnily. Vzhledem k tomu, že NJS na družstevním projektu legionářů (vedle sokolských organizací) participovala i finančně, můžeme hovořit o neúspěchu, který byl prezentován zejména jako národní pohana. Nicméně, pokud se podíváme na věc z jiného úhlu, pak faktem bylo, že na zmíněném statku mělo město Liberec vodovodní jímky. Legionářským zájmům nemohly pomoci ani skutečnosti, že ve prospěch magistrátu intervenoval u Pozemkového úřadu také český zastupitel, představitel sociální demokracie v Liberci Josef Čapek, či že Pozemkový úřad celé přidělení statku podmínil dosazením českého správce.¹⁷⁹

¹⁷⁶ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, NAD 657 zápisy ze schůzí 1894-1914, zápis z jednatelelské zprávy u příležitosti valné hromady 25. 4. 1921.

¹⁷⁷ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3. Jednatelská zpráva z 21. dubna 1921, sčítání komentovaly Naše hory v číslech z 18. a 25. 3. 1921, 4. 3. 1921.

¹⁷⁸ PAVLÍČEK, *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů...*, s. 178.

¹⁷⁹ K této kauze se obsáhle vyjádřily Naše hory VII/27, 3. 7. 1925, s. 1-2 článek „Pozemková reforma na liberecku“ a dále Naše hory a Ještědský obzor otiskly 10. července 1925, projev J. Řepky předsedy Místního odboru Československé obce legionářské pod názvem *Menšiny protestují*. Tento projev byl přednesen na protestní schůzi dne 5. července 1925 v Národním domě. Také Michaela LEPIČOVÁ, *Národní jednota severočeská v Liberci 1918-1945*, diplomová práce 2002, katedra dějepisu, pedagogická fakulta, TU Liberec, s. 53.

7.2.5 Sjezd českých menšin

Dne 14. srpna 1921 proběhl v Liberci Sjezd českých menšin, který zorganizovala NJS u příležitosti sokolského sletu Pojizerské župy. Schůze probíhala na Střelnici od deseti do půl jedné. Novinový článek, který informoval podrobně o průběhu sletu, uvedl, že se schůze účastnilo okolo 1500 osob.¹⁸⁰ Obrázek o schůzi si můžeme udělat z jejího zápisu. Na schůzi promluvil sedm řečníků, mezi nimi také senátor Čeněk Lisý, pan Rajmon, místostarosta ústředního výboru NJS a přisedící zemského výboru. Z projevů těchto pánů je zde uvedena malá ukázka.

*„Slova se ujímá p. Rejmon, přisedící zemského výboru a místopředseda N. J. S. a promlouvá o národnostních a politických potřebách českých menšin. Upozorňuje na chyby, které vznikly zřízením 2 žup německých, volá o nápravu soudnictví, které brzo přejde do rukou německých. Volání menšin se pokládá za přehnané. Ve smíšených krajích mezi úřednictvem, četnictvem je mnoho nespolehlivých elementů. U zemědělské rady a zemské školní rady jsou též zbytečné německé odbory. Průmysl, koncesová živnost, trafiky jsou v letech německých, židovských ačkoliv dobří Češi nemohou se jich domoci. Pozemková reforma se neprovádí spravedlivě, půda pohraničních okresů přichází do rukou německých, pašuje se dobytek přes hranice, je špatný dozor pohraniční. Volá se po vytvoření místních odborů N. J. Sč. všude tam, kde je to možno, aby ústředí mohlo být dobře informováno.“*¹⁸¹ Z projevu je patrná jasná kritika téměř všeho.

Pan senátor Lisý patřil vždy k radikálům, který byl svými výstupy znám už z dob mocnářství.¹⁸²

*„praví, že se nemá Němcům odpouštět ba naopak, znovu s nimi účtovat, zmiňuje se o tom, že se Němcům má ukázat pěst a ne jednat, znovu s nimi účtovat, zmiňuje se o tom, že se Němcům má ukázat pěst a ne jednat s nimi v rukavičkách – říká: Němci chtějí mít stejná práva s námi Čechy, ale neplní správně všechny povinnosti tak, jako Češi a tudíž nezasluhují rovnoprávnosti, zvláště když pracují proti státu. Zříkáme se veškeré zodpovědnosti, které vzniknou z poměrů nyní utvořených. Napomíná politické strany, aby se spojily a nepracovaly proti sobě ku škodě naší a k radosti Němců.“*¹⁸³ Dikce obou projevů je patrná. Senátor Lisý patřil vždy k radikálům. Souhlasné volání a potlesk (který je v zápisu z této schůze rovněž

¹⁸⁰ Naše hory, III/33, 19. 8. 1921, úvodník „Ať žije český Liberec“.

¹⁸¹ SOkA Liberec, fond Národní jednoty severočeská, kniha 3.

¹⁸² Čeněk Josef Lisý, 1874-1937, rodák ze Železného Brodu. Učitel, novinář, poslanec a senátor za Českou stranu národně sociální (po vzniku ČSR Československou stranu národně sociální), později se přidal k Lize J. Stříbrného. Už v roce 1908 organizoval demonstraci v Praze na podporu českých menšin na severu. Byl také při dramatické otevření Národního domu v Jablonci nad Nisou v roce 1909. Jeden ze zakladatelů NJS.

uveden) a zároveň rétorika některých členů výboru, ukazuje, že někteří představitelé měli ve svém vztahu s Němci jasno. Na druhou stranu pokud uvážíme, že ve výboru NJS zasedali většinou pánové, kteří byli členy tohoto spolku na konci 19 a počátku 20. století, v době kdy činnost v NJS vyžadovala velkou míru osobní statečnosti, v časech vypjatého nacionalismu, pak jsou některé výroky pochopitelné.

Národní jednota severočeská byla v první polovině 20. let nesmírně aktivní, ale v průběhu dalších let ztrácela svůj vliv. Počet členů podobně jako u České Besedy nemohl konkurovat nově vzniklým spolkům. V roce 1920 sice vstoupilo do obnoveného odboru 68 osob a počet členů tak stoupl na 116, ale to nestačilo. Brzy si v dalších zápisech předseda Ladislav Číla stěžuje na nezájem Liberečanů o práci v NJS.¹⁸⁴ Politicky byl spolek orientován na Československou stranu národně demokratickou. Tato strana patřila k reprezentantům liberecké pravice.¹⁸⁵ Pravicová orientace a radikální nacionální rétorika, to mohly být důvody „nezájmu“ obyvatel liberce o tento spolek. Velký význam jednota nakrátko získala opět v roce 1938.

8 Činnost dvou nově vzniklých spolků

8.1 ČESKOSLOVENSKÝ OKRESNÍ OSVĚTOVÝ SBOR

Mezi prvními novými zákony v Československu byl přijat také zákon č. 67/1919 Sb. o organizaci lidových kurzů a občanské výchovy. Hlavním posláním zákona byla výchova občanů demokratického státu, kteří si budou vědomi svých občanských práv, ale i svých povinností.

„§ 1. V celé oblasti státu československého budtež pořádány bezplatné kursy občanské výchovy, v nichž by se všemu občanstvu dostávalo odborného lidového výkladu o ústrojí státu, o působnosti jeho ve všech oborech jeho činnosti a o právech a povinnostech občanů státních.“¹⁸⁶

K tomuto účelu byly zřizovány organizace osvětových sborů. Činnost organizací ze zákona částečně hradil stát a částečně samospráva. Dohled nad organizacemi byl svěřen Ministerstvu školství a národní osvěty (MŠANO), stejně jako provádění zákona. Institucionální základnou

¹⁸³ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3.

¹⁸⁴ SOkA Liberec, fond Národní jednota severočeská, kniha 3.

¹⁸⁵ Zdeněk BRUNCLÍK, *Česká menšina v Liberci 1918-1938. Pohled na národnostní, jazykové a politické poměry*. In. Pax bello potior. Sborník věnovaný počtě doc. PhDr. Rudolfo Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 260.

¹⁸⁶ Samuel BAKOŠ, *Osvětové zákony*, Bratislava 1990, s. 88.

pro osvětovou práci a lidovou výchovu se v roce 1925 stal Masarykův lidovévýchovný ústav v Praze. Ústav navazoval na práci původního Svazu osvětového a sloužil jako koordinační, ideové a poradní centrum.¹⁸⁷

8.1.1 ČOOS v Liberci

Osvětový sbor pro město Liberec byl založen na ustavující schůzi 22. března 1920. Schůzi svolal do Národního domu tehdejší předseda Národního výboru Josef Čapek. Na této schůzi byl zvolen první výbor, v jehož čele pak stál dlouhá léta profesor Stanislav Štrup. Výbor byl pětičlenný a jednalo se o tzv. užší výbor.¹⁸⁸ Na další schůzi 19. dubna 1920 výbor schválil členství ve výše zmíněném Osvětovém svazu v Praze.¹⁸⁹ Obsáhlou zprávu o založení a plánech sboru přinesly jak Ještědský obzor, tak Naše hory dne 30. dubna 1920. V obou novinách byla otištěna zpráva nového sdružení. V úvodu byli obyvatelé informováni o zákonných důvodech vzniku sboru. Dále byli naznačeny nejbližší cíle. Vzhledem k jarnímu období došlo k následnému postupu: V prvním období měl sbor zatím pořádat jednotlivé přednášky o významných osobnostech, dalším cílem bylo založení Lidové školy. Samotné kursy v této škole měly logicky začít až po prázdninách.¹⁹⁰

Omezení působnosti pouze na město Liberec se záhy ukázalo jako nedostatečné, a na návrh inspektora menšinových škol Františka Langa byla působnost osvětového sboru rozšířena na celý okres; zároveň organizace přijala název Československý okresní osvětový sbor v Liberci.¹⁹¹ Následovala výzva obcím, aby co nejdříve zřídily místní komise. To ale vedlo k tomu, že liberecký sbor organizoval, zakládal a pracoval všude jinde, a práce v samotném Liberci byla nedostatečná. Proto byla dne 25. ledna 1921 ustavena Místní osvětová komise pro Liberec. Založení této komise se nicméně záhy ukázalo být nepříliš šťastným řešením. Obě organizace nedokázaly spolupracovat, a to zejména z důvodů osobních „nesrovnalostí“. Proto také neměla tato komise dlouhého trvání, a 30. března 1922 bylo usneseno její zrušení.¹⁹²

¹⁸⁷ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s.358.

¹⁸⁸ Právě tento užší výbor se stal v pozdějších letech předmětem kritiky českých spolků, zejména proto, že zásadní rozhodnutí dělal bez tzv. širšího výboru.

¹⁸⁹ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, Liberec 1930, s. 20.

¹⁹⁰ Ještědský obzor, XI/18, 30. 4. 1920, s. 2. Naše hory, II/18, 30. 4. 1920, s. 3.

¹⁹¹ Datum této ustavující schůze bylo 20. května 1920.

¹⁹² *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 20.

Koncem roku 1924 bylo přijato rozhodnutí pracovat dále jako spolková organizace, a to v podobě odbočky Osvětového svazu v Praze.¹⁹³ Na výborové schůzi konané 18. prosince 1924 došlo k návrhu stanov. Na první valné hromadě, nyní už spolku, proběhlo jejich schválení.

Členy Okresního osvětového sboru (ČOOS) se mohli stát jednak jednotlivci, kteří přispívali 2 koruny ročně, jednak organizace. Roční příspěvek korporací činil 30 korun za rok. Členství organizací bylo rovněž podmíněno tím, že stanovy organizace nebudou v rozporu se stanovami ČOOS. Každé sdružení volilo jednoho zástupce, jenž působil v tzv. širším výboru. Podle spisového materiálu ČOOS, korporace vždy jednou ročně posílaly přípis se jménem a adresou delegáta, kterého zvolily, následně byli tito činovníci ke schůzím širšího výboru obesíláni přímo.

Počet členů spolku průběžně narůstal. Bohužel k dispozici máme jenom tyto početní údaje.¹⁹⁴

ROK	POČET ČLENŮ	Z TOHO KORPORACÍ
1925	42	7
1926	221	
1927	201	
1928	236	20
1930	300	30

tabulka 4: Počet členů ČOOS ve vybraných letech

Organizace nejenom vstupovaly, ale také vracely své členství. Například ke dni 14. dubna 1927 vystoupila z ČOOS Československá obchodnická beseda „*Odhlášení toto jest z důvodů finančních, pro odbor nutností, jelikož různými většími výdaji jest finančně značně vyčerpán.*“¹⁹⁵ Některé korporace rovněž těžko nesly existenci užšího a širšího vedení. V knihách protokolů ze schůzí spolků Česká beseda a Dobročín jsou patrné stížnosti na užší výbor, který - jak se zdá - někdy postupoval poměrně autokraticky.

8.1.2 Činnost ČOOS

¹⁹³ Tato schůze proběhla 20. listopadu 1924.

¹⁹⁴ SOkA Liberec, fond Československého okresního osvětového sboru. V současné době není fond uspořádán. Obsahuje pouze jednotlivý spisový materiál uložený v kartonu. Proto jsou údaje o počtech členů neúplné a uvedené údaje byly složeny většinou z jednateckých zpráv.

¹⁹⁵ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru, přípis č. 36/1927.

Činnost sboru byla dána zákonem. A zákonem bylo také dáno finanční krytí. ČOOS měl celkem dva zdroje příjmů, jednak to byly veřejné zdroje příjmů, jednak to, co sbor získal vlastní činností. Příjmy z veřejných zdrojů ČOOS získal buď jako přímou dotaci nebo po žádosti. Subvence plynuly ze MŠANO, Okresního úřadu a městské pokladny.

Jako příklad můžeme uvést kursy francouzštiny. Nejdřív ČOOS obdržel oběžník MŠANO z 29. 9. 1925, který doporučoval zřízení kurzů francouzštiny. Následovala finanční rozvaha udělaná ČOOS za kurs FJ v jarním období 1926, která vypadala následovně:

25 posluchačů á 10 korun	250,-
plat prof. Štrupa za 26 hodin á 20 korun	520,-
úklid, účet za osvětlení (městská elektrárna), plakáty	754, 50
zbývá zaplatit	504, 50 korun

tabulka 5: Finanční plánování jazykového kurzu

Přípis od MŠANO z 28. října 1925 schválil otevření lidového kursu FJ v zimním běhu 1925/26 a poukázal 375 korun státní podpory. Sbor ale musel předložit řádně doloženou účetní zprávu doplněnou o zprávu o výsledcích a zkušenostech. Státní podpora byla podmíněna minimálním počtem 25 žáků. K poukázané částce se uvádí, že příjem od 25 posluchačů po 15 Kč činí 375,-. Takto pravděpodobně probíhalo plánování a úřadování kolem každého kursu.¹⁹⁶ V tomto konkrétním případě byla nicméně celá administrativa zbytečná, protože kurs se nakonec neuskutečnil.

ČOOS působil také jako hlavní organizátor oslav. Oslavy vzniku republiky, narozeniny prezidenta Masaryka, výročí upálení Jana Husa - to byly hlavní svátky s každoroční oslavou. K nim můžeme připočítat ještě menší sváteční dny, kdy se připomínal např. K. H. Borovský, J. K. Tyl a jiní.

Příprava vždy probíhala v součinnosti všech zúčastněných korporací. Nejdřív ČOOS obeslal všechny korporace pozvánkou na schůzi – jako příklad může sloužit oslava 15. výročí vzniku republiky. Schůze osvětového sboru se měla uskutečnit 22. září. Pozvánka byla odeslána 17. září, aby mohly spolky zvolit své zástupce (což se také vždy nepodařilo - například DTJ právě tuto schůzi odmítla s poukázáním na tu skutečnost, že jednak v tomto

¹⁹⁶ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

období chystala propagační den, jednak zároveň sdělila, že volba zástupců je v kompetenci členské schůze, eventuálně schůzi výboru, které ale v den doručení, tedy 21. září, už nestihla jednota svolat). Běžně ale spolky zvolit své zástupce stihly, a písemně informovaly výbor ČOOS. Obvykle byly zvoleni dva zástupci.¹⁹⁷ Na těchto přípravných schůzích došlo k rozdělení úkolů. Dále byla o přípravách informována veřejnost - obvykle s třítydenním předstihem Týden před akcí už byl otištěn konkrétní program. Podrobnější popis oslav bude zpracován v samostatné kapitole.

Dále ČOOS působil jako subjekt, na který se obracely jiné státní organizace. Například v roce 1923 zajišťoval pobyt španělských studentů. Dne 21. února 1923 zaslal Ústřední svaz Československého studentstva osvětovému sboru žádost o zorganizování pobytu posluchačů Escuela de Ingenieros Industriales v Barceloně. Studenti přijeli do ČSR, a v Liberci chtěli blíže poznat textilní průmysl. Žádost se týkala pomoci při ubytování, stravování studentů, ale také organizaci exkurzí, uvítání v Liberci a průvodce - tedy kompletní servis. Osvětový sbor uveřejnil inzeráty v novinách s výzvou, že kdo by měl zájem, umí španělsky a chtěl by zadarmo dělat průvodce, je srdečně vítán.¹⁹⁸ Dále byla oslovena firma Johann Liebieg & Comp. o možnosti exkurze těchto studentů do textilních provozů. Firma odpověděla dopisem z 2. března 1923 poněkud šalamounsky. Osvětovému sboru bylo totiž sděleno, že firma sice má přísný zákaz provázet cizí státní příslušníky po provozu, ale že je ochotna udělat pro ČOOS výjimku; nicméně v požadovaný termín 19. a 20. března že jsou provozy stejně mimo provoz v důsledku utlumení výroby kvůli krizi. Proto nechá firma zvážit ČOOS, jestli chtějí studentům ukázat továrnu či nikoliv.¹⁹⁹ Další informace o této akci bohužel nemáme k dispozici.

8.1.3 Lidová univerzita a kursový odbor

Mezi první počiny okresního sboru patřilo založení Lidové university, později nazývané Lidová škola. Škola zahájila činnost 4. října 1920. Mezi první organizované kurzy patřila výuka v oborech jako „*správná mateřština*“, vychovatelství, česká literatura, české dějiny, tělověda a zdravotní věda, němčina pro začátečníky a pokročilé, francouzština, ruština, těsnopis, hospodyňský kurs a účetnictví. Kurs správné mateřštiny sloužil k doučování odrostlé mládeže

¹⁹⁷ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

¹⁹⁸ Naše hory, V/9, 2. 3. 1923, s. 3.

¹⁹⁹ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

a dospělých, kteří byli poznamenáni předválečnou situací, kdy ne všichni měli možnost navštěvovat českou školu.

Po roce 1921 už probíhaly standardní kursy češtiny. Zájem o tyto kurzy mezi německými obyvateli rostl, aktivní byli zejména zaměstnanci státních úřadů a obchodních živností. Většinou šlo jen o základní kursy, málokdy se stávalo, že němečtí frekventanti pokračovali na vyšší jazykové úrovni.²⁰⁰ Patrný je obrovský nárůst zájmu o kursy češtiny v roce 1923, což se dá přičíst faktu, že v tomto roce přišel liberecký magistrát o svůj status. Magistrát vytrvale odmítal úřadovat ve státním jazyku. Při námitkách, že porušuje zákon, se bránil poukázáním na to, že Liberec je statutárním městem, a tudíž pro něj není státní jazyk předepsán, a z toho důvodu zákon neporušuje. V roce 1923 byl zmocňovacím zákonem Liberci přiřazen omezený statut a pravomoc politické správy přešla na okresní úřad.²⁰¹ Je tedy pravděpodobné, že v tento rok svůj vztah k češtině muselo přehodnotit víc úředníků. Drobný nárůst na podzim roku 1926 lze zdůvodnit vydáním jazykových nařízení v roce 1926.²⁰² Zajímavé by bylo blíže určit kdo měl zájem či potřebu navštěvovat kurzy češtiny, to bohužel z dostupných pramenů nebylo možné. V tabulce jsou uvedeny jazykové kursy konané v letech 1922-1929 a počet jejich účastníků.²⁰³

ROK A OBDOBÍ	ČEŠTINA	NĚMČINA	FRANCOUZŠTINA
1922/jaro	62	37	27
1922/podzim	47	27	8
1923/jaro	375	24	34
1923/podzim	156	15	-
1924/jaro	135	26	13
1924/podzim	142	21	11
1925/jaro	107	16	-
1925/podzim	90	14	-
1926/jaro	105	29	-
1926/podzim	135	31	12
1927/jaro	91	16	-
1927/podzim	98	33	-

²⁰⁰ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 38.

²⁰¹ Srovnej: KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 281 a BRUNCLÍK, *Česká menšina v Liberci 1918-1938. Pohled na národnostní, jazykové a politické poměry*, s. 256-257.

²⁰² Jazyková nařízení byla vydána 3. února 1926. Vztahovala se k jazykovému zákonu z roku 1920.

²⁰³ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 39.

1928/jaro	66	25	-
1928/podzim	72	40	-
1929/jaro	68	36	-
1929/podzim	56	78	-
CELKEM	1805	468	105

tabulka 6: Přehled jazykových kurzů a počtu účastníků

Jazykové kursy vedle ČOOS nabízela také YMCA a jednotlivá zájmová sdružení jako byl Anglický klub, Estonteco a Alliance française.

Ve výuce samozřejmě nechyběly ani „*základy politických nauk*“, tedy téma kvůli kterému vlastně osvětové sbory vznikaly. Přednášky se skládaly z těchto témat: formy státu, naše ústava, volební právo, parlament, nové zákony, politické strany, prezident republiky, vláda, ministerstva, úřady republiky, moc soudcovská, práva a povinnosti občanů, branná povinnost, samospráva, zřízení župní, ochrana menšin, základní pojmy demokracie a sociální politika. Jednalo se o občanskou nauku v kostce. O kursy byl velký zájem, i když vzhledem k množství odborových organizací se dá předpokládat, že velká část libereckých byla v těchto záležitostech alespoň minimálně poučená. Všechny přednášky byly zadarmo, na jazykové kursy se obvykle připlácelo 10 korun na semestr.

Mezi přednášejícími můžeme nalézt hlavně liberecké učitele. Několik přednášek měl v Liberci také historik Josef Vítězslav Šimák. Osvětový sbor se obrátil na J. V. Šimáka, aby v Liberci přednášel o Palackém. S touto přednáškou vzniklo drobné nedorozumění ve věci jejího financování. Profesor Šimák měl závazky vůči Výboru pro Lidové přednášky Českých vysokých škol pražských a právě této organizaci měl být hrazen honorář pro přednášející. ČOOS pravděpodobně odmítl vzít tuto skutečnost na vědomí, protože profesor Šimák se proti tomuto postupu písemně ohradil. Souhlasí s tím že bude přednášet, ale uvádí že „*Přes to však, že odmítáte se obrátiti k výboru univ. extenzí, žádám znova, abyste tak učinili. Jsem totiž jako člen university mravně vázán zadávati své přednášky jen touto cestou.*“ Dále dodává že výbor by mohl přednášku uhradit a uvádí příklady kde už to udělal. „*Loni uhradil výbor hned 2 mé přednášky pohraničním osv. sborům ..., nevím tedy, proč by odmítl Vám, vždyť není třeba žádati o úhradu vůbec, nýbrž jen lze-li možná. Cestovné a diety dáti jest povinen, kdyby nechtěl hraditi mně honoráře, nevadí, já Vám tu výlohu vrátím.*“²⁰⁴

Profesor Šimák nic vracet nemusel, protože o necelý měsíc později Výbor pro lidové přednášky zaslal ČOOS přípis, že poplatek za uvedenou přednášku profesora Šimáka „*úplně*

odpouští“ Dále se v tomto přípisu účtují přednášky docentů Rypky a Pertolda každá za 205 korun.²⁰⁵ Není tedy divu, že ČOOS chtěl při těchto cenách tento výbor obejít. Částky hrazené místním přednášejícím byly mnohem nižší například řídící učitel čeněk Matouš inkasoval za svou přednášku o K. H. Borovském 12. 11. 1921 80 korun.²⁰⁶

Po dvou letech provozování Lidové university bylo rozhodnuto, že se vzhledem k nárůstu zájemců o jazykové kursy musí být rozdělena agenda university na přednáškovou a kursovní. Tak vznikl 10. ledna 1922 Kursovní odbor ČOOS.

ČOOS kromě vlastních kursů ještě organizoval kursy a pomoc při kursech pro různé organizace. Žádosti podávaly většinou odborové organizace a odborné spolky v případě, že jejich podmínky neumožnily uspořádat akci ve vlastní režii. Například Československá obchodní beseda žádala písemně 19. února 1922 o odborného učitele na kurs účetnictví nebo Organizace služebních dívek žádala o uspořádání kursu pro hospodyně. V době velké hospodářské krize přibýlo žádostí o organizaci kurzů a přednášek pro nezaměstnané. Například krajský sekretariát odborového sdružení předalo osvětovému sboru žádost skupiny malířů a natěračů o provedení kurzu. Odboráři upozorňují, že kurz by byl pro 30-40 návštěvníků, ale že mezi nimi jsou i členové německé národnosti, a bylo by třeba přednášet německy.²⁰⁷

ČOOS tedy převzal organizaci vzdělání dospělých. V důsledku toho tak ostatní spolky, které v předválečné době organizovaly všechny volnočasové aktivity, přišly o část své agendy. Přednášky v meziválečném období organizoval hlavně ČOOS. Tento stav byl logický vzhledem k tomu, že ČOOS to měl jednak v náplni práce, jednak dostával k tomuto účelu státní příspěvek. S ostatními spolky jako organizátory přednášek se v poválečné době setkáváme zřídka. Když už byla přednáška pořádána, jednalo se většinou o interní záležitost spolku. V Liberci tedy působily dva subjekty nabízející možnost sebevzdělávání - Československý okresní osvětový sbor a YMCA, které v některých případech úzce spolupracovaly (šlo zejména o propůjčování sálu YMCA k přednáškám doplněných o filmové ukázky).

²⁰⁴ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru, korespondenční lístek z 29. 3. 1926.

²⁰⁵ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru, dopis Výboru pro lidové přednášky Českých vysokých škol pražských ze dne 23. 4. 1926.

²⁰⁶ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

²⁰⁷ Dopis z 22. 1. 1933 žádá o uspořádání kurzu výkresoznalectví, dřevomalířství a přednášku o chorobách z povolání.

8.1.4 Film a ČOOS

V meziválečném období se stal film důležitou součástí zábavy, nicméně existovaly také snahy využít toto moderní médium ke vzdělání. Nejdříve ČOOS doplňoval své přednášky diapozitivy, později se propagoval k vlastnímu promítání filmů - cesta k tomu vedla nicméně dlouhá.

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 3. února 1923, č. 134.841 ai 1922-V o *vzdělávacích představeních kinematografických* podobný postup přímo doporučoval. Výnos obsahuje vedle zdůraznění faktu, že většina majitelů licencí je povinna dělat vzdělávací představení pro mládež po dohodě se školními představiteli, také upozornění na možnost využít film pro vzdělávání dospělých. Dále je doporučeno majitelům kinolicencí, aby pravidelně zařazovali do svých představení také filmy „*označené na cenurních lístcích jako kulturně výchovné*“. Výnos rovněž informoval o vzniku komisí jednak při Svazu osvětovém česká komise, jednak při lidovému spolku Prager Urania (německá komise pro výběr vzdělávacích filmů). Tyto komise měly poskytovat rady při výběru vhodných filmů.

Také ČOOS v Liberci obdržel tento výnos. K němu pak 15. září 1923 obdržel osvětový sbor dopis od Osvětového svazu, který byl jakousi „prováděcí vyhláškou“ k výše zmíněnému výnosu MŠANO. Dopis vybízel k navázání styků s místními biografi a školami, ve spolupráci s nimi měl sbor pořádat kulturní kinematografická představení a přednášky doplněné o promítání diapozitivů. Kino měl na taková představení majitel přenechat pouze za režijní poplatky. Svaz osvětový také nabídl možnost konzultací. Zároveň nabídl půjčování a dodání celých programů za režijní ceny.²⁰⁸

Dle doporučení ministerstva chtěl ČOOS zakoupit vlastní promítací přístroj. Žádost o příspěvek na toto zařízení byla vyřízena kladně. Schválení přišlo zároveň s doporučením konkrétní firmy dodávající tyto přístroje. Korespondence mezi MŠANO a ČOOS v Liberci obstarával Svaz osvětový. Zajímavé je, že dopis se schválením dotace byl datován 26. listopadu 1923 a dopis od firmy Globus s nabídkou přístrojů byl datován pouze o den později, tedy 27. listopadu 1923. Nic zvláštního by na tom jistě nebylo, kdyby dopis nezačínal větou „*jest nám známo že jste obdrželi od Ministerstva školství subvenci pro zakoupení ...*“ a kdyby samotná firma nebyla doporučena přímo Svazem osvětovým. Výbor ČOOS vyřizoval dopis od Svazu osvětového 28. listopadu, a dozvěděl se tudíž o zisku dotace později než firma. K dispozici je další korespondence s firmou Globus, ze které je patrné, že byl objednan přístroj, který byl zaplacen a čeká se na jeho dodání. Tato poslední zpráva je datována 31.

²⁰⁸ SOKA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

ledna 1924.²⁰⁹ V dalším období nastala prodleva způsobená pravděpodobně čekáním jednak na samotný přístroj, jednak na povolení k promítání. Přípis z Policejního ředitelství ze dne 4. září 1924 oznamuje, že ČOOS může používat projekční přístroj při bezplatných kurzech ve smyslu zákona č. 67/1919. První projekce byly inzerovány na listopad roku 1924. Promítání probíhalo v místnostech ČOOS, tedy v budově měšťanské školy, a to jednou za 14 dní, vždy ve středu. Vstup byl volný. A jaká byla nabídka? Cyklus kulturně výchovných filmů byl otevřen 12. listopadu snímky „*Divy na dně mořském, Lov sledů a Ze světa zvířat*“, následně se 26. listopadu promítala „*Rassmussenova výprava k severní točce*“ a přírodopisný film „*Ježek*“.²¹⁰ Vedle promítání filmů ČOOS používal projekci diapozitivů, kterými doplňoval přednášky. První filmy samostatně promítal ČOOS skoro dva roky po obdržení výnosu MŠANO. ČOOS pak v této činnosti na krátkou dobu ustal z důvodů organizačních změn v samotném sdružení. Na první valné hromadě (nyní už spolku ČOOS) 18. února 1925 byl také ustaven filmový a rádiový odbor. Filmový odbor se spojil s odborem přednáškovým. Okolnosti vlastnictví kinolicece jsou nejasné, víme pouze, že ČOOS měl o licenci zažádáno. Nicméně Česká beseda licenci měla, a podle zápisů ze zasedání výboru České besedy byla kinolicece tohoto spolku v březnu 1925 nabídnuta ČOOS k občasnému využívání - promítání kulturně výchovných filmů v Biu Slávia v Prátru.²¹¹

Dne 1. dubna měl filmový odbor schůzi, na které jednal o obtížích při promítání vzdělávacích filmů. Usnesení se týkala zvýšené propagace. Odbor také doufal, že se návštěvnost díky pohodlnějším prostorám Biu Slávia zvýší.²¹² Bohužel, ani tento pokus se příliš nezdařil. V roce 1926 uzavřel ČOOS dohodu s YMCOU, na základě které byly ve velkém sále YMCY promítány filmy a provozovány přednášky s diapozitivy. YMCA se tak podílela spolu se zástupci sboru na výběru dokumentárních filmů. Promítání pro Čechy probíhalo jednou týdně (v tento den proběhla obvykle tři až čtyři představení). Za každý tento filmový den připadlo osvětovému sboru 1000 korun bez ohledu na návštěvnost. Bohužel Češi neměli příliš zájem o tato představení, která se tak vykazovala malou návštěvností. Z toho důvodu byla 20. září 1927 spolupráce v rámci filmových představení ukončena.²¹³ Od roku 1927 filmový odbor pracoval opět samostatně a využíval buď staronové prostory v bývalém

²⁰⁹ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

²¹⁰ Ještědský obzor, XV/46, 14. 11. 1924, s. 3.

²¹¹ SOkA Liberec, fond Česká Beseda, č. NAD 979, kniha 14, kniha zápisů schůzí výboru od 2. března 1925-3. února 1933, zápis z 2. března 1925.

²¹² Naše hory, VII/15, 10.4. 1925, s. 3.

²¹³ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru, jednatelelská zpráva za rok 1926.

Prátru (od roku 1927 Lidového domu) nebo promítal v „*biografické místnosti*“ 44. pěšího pluku, ale také občas v sále YMCA.²¹⁴

Nápad na výchovu pomocí filmu nebyl špatný, ale narazil na komerční produkci - lidé se zkrátka chtěli v kině spíše bavit, než se nechat poučovat.

Promítání filmů nebylo jedinou činností, kterou ČOOS ve filmové branži podnikal. Osvětové sbory měly také prostřednictvím tzv. filmových referentů dohlížet na filmová představení. Referenty osvětové sbory jmenovaly dle výnosu MŠANO č. 48977 ze dne 29. září 1921. Kontrolovaly, zda-li provozovatel kina promítá film v souladu s pokyny cenzorů. Dále dělaly přehledy o jednotlivých představeních a jejich ohlasech u diváků. Stát tak kontroloval nejenom přidělování licencí, ale i vlastní představení.²¹⁵

ČOOS chtěl dohlížet na filmová představení, ale stát mu to neumožnil. Máme k dispozici přípis z MŠANO datovaný 1. května 1922, kde se zamítá vydání legitimace pro kinematografického zpravodaje Československému okresnímu osvětovému sboru s poukázáním na skutečnost, že zpravodajem se může stát ten osvětový sbor v jehož jazyce jsou uváděny titulky. Dále je zde doporučení, aby se český osvětový sbor dohodl s německým.²¹⁶ O rok později už ale ČOOS v Liberci spolupracoval na kontrole filmových představení. To dokládá také přípis od Policejního ředitelství z 13. dubna 1923. Tento na základě výnosu Ministerstva vnitra žádá osvětový sbor o dobrozdání k úrovni promítaných filmů: „*o dnešní mravní a kulturní úrovni biografických programů a zejména o tom, zda podle názoru ctěného spolku dnešní censura filmová postupuje příliš liberálně či rigorosně a má-li snad ze svého hlediska nějaká přání co do postupu filmové censury.*“ Dále přípis žádá, aby dobrozdání byla doložena konkrétními případy. Také zdůraznil zákazy těch filmů, jejichž obsah by mohly vést k ohrožení veřejného pokoje a pořádku nebo by se „*příčil dobrým mravům*“.²¹⁷

8.1.5 Rozhlas a ČOOS

Film nebyl jediným moderním médiem, který v meziválečném období okouznil své publikum, tím dalším byl samozřejmě rozhlas. Pravidelné vysílání rozhlasu bylo zahájeno 18. května 1923 z letiště ve Kbelích. V červnu téhož roku zahájila své působení v éteru společnost Radiojournal, Československé zpravodajství radiofonické. Vývoj šel rychle

²¹⁴ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 25.

²¹⁵ Jiří POKORNÝ, *Lidová výchova : na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2003, s. 226.

²¹⁶ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

²¹⁷ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

kupředu, a rok 1923 byl také rokem udělení první rozhlasové koncese. Obrovský rozmach koncesionářů nastal zhruba kolem roku 1925. V následujících letech už jenom narůstal, a to takovým tempem, že v roce 1938 vlastnila rozhlasový přijímač každá druhá rodina v Československu. V roce 1925 došlo také k prvnímu přenosu mimo studio. V únoru proběhl přímý přenos z představení Národního divadla Dvě vdovy od Bedřich Smetany. Český rozhlas přinesl tento druh přenosu jako první v Evropě, a vedle divadelního představení měl také prvenství ve vysílání přenosu ze sportovního utkání. Záhy se objevilo také vysílání v němčině, které ale bylo nedostatečné.²¹⁸

Už při přijetí stanov spolku ČOOS v roce 1925 bylo uvedeno, že bude činnost rozšířena pořádáním kinematografických představení i radio-koncertů.²¹⁹ První představení rozhlasu v rámci ČOOS provedl filmový odbor. Na začátku roku 1926, konkrétně dne 12. února, připravil propagační přednášku v rámci týdně radiofonie. Posluchači měli nejdříve vyslechnout přenos Smetanovy Prodané nevěsty z Národního divadla, pak měla následovat přednáška O. Materny o „*podstatě radioteletomie*“. Přenos z Národního divadla se zdařilo naladit pouze na první dějství, při druhém se objevila porucha. Posluchačům pak byl náhradou nabídnut poslech jiných stanic.²²⁰

Ti členové, kteří vlastnili radiový přijímač, dali v roce 1927 podnět k založení radio-odboru. Odbor se ustavil v prosince 1927, a hned na začátku měl 20 členů. Členové odboru se scházeli v klubovně menšinového domu sokolské župy Ještědské. Měli tu svou dílnu a poradnu pro členy odboru.²²¹

8.1.6 Československý divadelní výbor

Dne 25. května 1923 byla svolána schůze zástupců všech spolků a korporací v Liberci. Důvodem této schůze bylo vytvoření podnikatelského subjektu, který by mohl uvádět česká představení v Městském divadle. Celou akci vyvolal výnos č. 14.595 Zemské správy politické vydaný 17. května 1923. Tímto výnosem byla propůjčena paní Karolíně Krugové koncese pro pořádání her v Městském divadle v Liberci. Licence byla podmíněna tím, že divadlo bude bezplatně přenecháno českému podnikateli 6. července, 28. října a v období od 1. do 15. září. Proto byl na výše zmíněné schůzi ustaven Český divadelní výbor, který měl

²¹⁸ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky : (1918-1938). 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000, s. 338-339.

²¹⁹ Naše hory, VII/11, 13. 3. 1925, s. 3.

²²⁰ Ještědský obzor, XVII/7, 13. 2. 1926, s. 2.

²²¹ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 48-49.

zastupovat českou menšinu při propůjčení Městského divadla. Předsedou nově vytvořeného sdružení byl zvolen Josef Vinš, ředitel r. r. gymnázia, a dále panové Č. Matouš, E. Žák, F. Mühlfait, J. Čapek, S. Štrup, J. Durych, K. Vaníček, F. Bezdíček a V. Sluka, tedy představitelé různých menšinových korporací. Na začátku roku 1926 došlo u Českého divadelního výboru k významné organizační změně. Usnesením ze spolkové valné hromady Českého divadelního výboru 29. ledna 1926 byl spolek rozpuštěn a připojen k ČOOS, který ho přijal jako svůj Divadelní odbor. Představitelé výboru se více méně nezměnili. Finance Divadelního výboru byly převedeny na Divadelní odbor, a tomuto odboru i nadále zůstal název Český divadelní výbor.²²² Původní návrh na sloučení podal ČOOS, když je zdůvodnil společným zájmem a zjednodušení veřejné kulturní práce.²²³

8.1.7 Česká představení

Hned v úvodu své činnosti v roce 1923 narazil divadelní výbor na neúspěch. První pokus o propůjčení divadla skončil nezdarem. Městská rada se nejdříve ostře vymezila proti samotnému dodatku k udělení licence paní Krugerové. Dne 28. června 1923 podal Český divadelní výbor žádost o propůjčení divadla v zářijovém termínu, ale ani ta nebyla městskou radou schválena. Na zasedání návrh neprošel o dva hlasy. Z německých zastupitelů byly pro sociální demokraté a komunisté.²²⁴ Pro divadelní sezónu v roce 1923 tak byla možnost využití Městského divadla ztracena. Divadelní výbor měl ale dohodnuta pohostinská vystoupení činohry Národního divadla.²²⁵ Jediným možným náhradním řešením pro představení Zlaté kapličky, bylo jejich uvedení na jevišti České besedy. Pohostinské vystoupení proběhlo 1. července a uvedeny byly dvě hry, „Pán svého srdce“ a „Dítě“, oboje ve vyprodaném sále Národního domu.²²⁶ Představení měla vysokou uměleckou úroveň; co ovšem bylo ze strany českého tisku kritizováno, bylo chování diváků. Co se tedy nelíbilo na chování obecnstva? *„Místní honorace dorazí o půl deváté...mezi jednáním se všecko vyhrne na chodbu zvláště slečny 12 až 14 let...teprve když je v hledišti tma a hraje se dále, hrne se*

²²² SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru, zápis ze schůze Českého divadelního výboru z 9. února 1926.

²²³ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 42.

²²⁴ Ostatně možnost vstřícnosti celé městské rady musela být v tomto období iluzorní, vzhledem k rozhodnutí Zemské správy politické ze dne 6. dubna 1923, kdy došlo k odnětí pravomocí politické správy magistrátu a Liberec přišel o postavení statutárního města.

²²⁵ Smlouva s Národním divadlem patřila také mezi neúspěšné argumenty, při snaze získat povolení hrát v Městském divadle. Ačkoliv výbor argumentoval vysokou uměleckou úrovní naší první scény a také tím, že divadlo bude uvádět také německé autory, nebylo to při jednáních nic platné.

každý do sálu“ Dále také obecenstvo zjevně nedokázalo v klidu sledovat představení: „*Pak ty výbuch smíchu, kde nic k smíchu nebylo, oplzlé vtipy jak mladých tak starých, narážky o svinstvu a jiné duchaplné poznámky.*“²²⁷ Podobné kritiky českého obecenstva nebyly výjimkou, můžeme je na stránkách Ještědského obzoru číst pravidelně. K jistému uklidnění publika a následně i recenzenta došlo až následujících letech.²²⁸

Po prvním neúspěchu při získání divadla došlo na podání stížnosti na ministerstvo vnitra. Následovaly obstrukce mezi libereckou radnicí a ministerstvem. Celý spor skončil povolením českých představení ve významných dnech 28. října, 7. března, 6. července a na dva týdny po skončení sezóny.²²⁹ První sezóna českých představení proběhla v roce 1924. Hostujícím souborem byla operní scéna Národního divadla v Olomouci. Dne 24. června se rozezněly úvodní tóny *Prodané nevěsty* a zahájily tak týden českých oper. Už od dubna byla veřejnost informována o možnostech předprodeje. Dále byly otištěny výzvy s prosbou o ubytování herců a hudebníků z Olomouce, které byly uveřejňovány i v následujících letech. Pro obrovský ohlas byla představení prodloužena ještě o dva dny, hrálo se až do 4. července. Celá tato událost měla tak velký význam, že byl dokonce v průběhu prvního ročníku vypravován zvláštní vlak. Celý týden počínaje dnem 24. června jezdil tento mimořádný spoj na trati Liberec – Turnov. Z Liberce vlak odjížděl ve 23:06 a zastavoval v Dlouhých Mostech, Rychnově, Hodkovicích, Sychrově a končil v Turnově. Spoj zajišťovaly vozy III. třídy a tento „speciál“ byl vypraven jenom při první sezóně.²³⁰

Český divadelní výbor stál také před úkolem zajištění peněz. Na základě žádosti z 19. května 1924 poskytlo MŠANO libereckým mimořádnou subvenci 8 000 Kč na uvedení Olomoucké opery. V přípisu bylo sice uvedeno, že subvence je jednorázová, a že se nebude opakovat, nicméně pozdější dokumenty ukazují, že podpora od státu plynula i nadále. V roce 1928 se už státní podpora na tato představení vyšplhala na 10 000 korun. Ve stejném roce se také Divadelní výbor pokusil získat souhlas městské rady k propůjčení divadla kromě 28. října a 7. března ještě jeden den v měsíci v průběhu sezóny, toto jednání sice nedopadlo úspěšně. Městská rada nesouhlasila s tímto návrhem kvůli finančním ztrátám, které by tím městu vznikly. Přesto v jednání divadelní výbor jistého úspěchu dosáhl, když rada přiznala

²²⁶ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930*, s. 41.

²²⁷ Ještědský obzor, XIV/28, 12. 7. 1923, s. 3.

²²⁸ Divadelní kritiku psal v Ještědském obzoru hlavně Josef Frydrych, který své články parafoval zkratkou –dr., nebo –dr. Tento redaktor je podepsán pod většinou divadelních recenzí. Josef Frydrych (1881-1966), působil v Liberci od roku 1901. Byl tajemníkem Československé sociální demokracie, redaktorem Ještědského obzoru a do roku 1932 také správcem Lidového domu. Sám působil také v ochotnickém divadle DTJ.

²²⁹ Srovnej: Ještědský obzor, XIV/27, 6. 7. 1923, s. 4, KARPAŠ, *Kniha o Liberci*, s. 326, *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 40-41.

²³⁰ Ještědský obzor, XV/25, 20. 6. 1924, s. 4.

výboru alespoň subvenci ve výši 5 000 korun, která z města přicházela i v následujících letech.²³¹

Olomoučtí jezdili do Liberce v tzv. jarní sezóně pravidelně. Výjimkou se stal rok 1927, kdy zde vystupovala Východočeská divadelní společnost. Divadelní výbor přijal na zkušební dobu jednoho roku také členství v této společnosti. Výhodou byla spoluúčast této společnosti na správě divadla, nevýhodou ne zcela kvalitní vystoupení. Společnost odehrála v jarní sezóně celkem 23 představení, a to 9 oper, 12 operet a 2 činohry. Bohužel ředitel společnosti p. Vurš se potýkal s nedostatečným personálním zajištěním, a proto doplňoval soubor o hostující pražské účinkující. Z toho důvodu docházelo v průběhu této sezóny k častým změnám repertoáru a také kvalita představení nebyla nejlepší. Liberečtí už nebyli divadelními nováčky a scéna olomoucká nabízela kvalitativně lepší výkony. Z toho důvodu nebyla sezóna 1927 příliš úspěšná. Následující rok se liberečtí dohodli opět s olomouckým divadlem, jehož opětovný úspěch byl v jednatelské zprávě ČOOS za rok 1928 hodnocen následovně: „*Slabou návštěvu roku loňského lze přičísti jen malé konkurenční schopnosti východočeského divadla, nikoliv apathii našeho obcenstva.*“²³² Olomoučtí hostovali v jarní sezóně libereckého divadla po celou dobu námi sledovaného období. Milé zpestření proběhlo v sezóně 1933, kdy si olomoucký ředitel pozval na poslední den sezóny jako hosta loutkové divadlo Spejbla a Hurvínka profesora Skupy. Dřevění herci se hráli odpolední představení pro děti „Hurvínek a Spejbl na cestě kolem světa“ a večer pro dospělé „Spejbl ve stratosféře“.²³³

Olomoucké divadlo pokrývalo období jarní divadelní sezóny, pro česká představení byly vyhrazeny ještě sváteční dny 28. října a 7. března. Na tyto sváteční dny organizoval divadelní výbor představení jiných divadel. Nejčastěji při těchto představeních hostovalo vinohradské divadlo. Poprvé tak 28. října 1924 (a pak v následujících letech až do roku 1927) probíhala v Městském divadle slavnostní představení vždy ve dnech výročí vzniku republiky a v den narozenin T. G. Masaryka v režii herců z Královských Vinohrad. Toto dlouhé období ukončilo až otevření druhé scény vinohradského divadla v Hybernské ulici.²³⁴ Další roky již hostovaly jiné scény.

Divadelní výbor se také snažil spojit místní amatérské umělce. Například při oslavách 6. července uvedl výbor v Národním domě představení Rollandových „Vlků“. V této hře na výzvu výboru spojily své síly dramatický odbor České besedy a Dělnické divadlo. Při oslavách 28. října 1928 zase vystoupily v Městském divadle spojené pěvecké soubory Ještěd

²³¹ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

²³² SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru, jednatelská zpráva za rok 1928.

²³³ Podkrkonošský obzor, 1933/20, 18. 5. 1933, s. 3.

²³⁴ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 43.

a pěvecký odbor ČOOS, aby za doprovodu hudby 44. pěšího pluku uvedly Dvořákovo oratorium Svatební košile.²³⁵

Mezi největší a nejúspěšnější počiny Českého divadelní výboru bezesporu patřila organizace koncertu České filharmonie. Ten se uskutečnil 13. září 1928 v Turnhalle pod taktovkou Václava Talicha. Na programu byly skladby A. Dvořáka, V. Nováka a A. Bruknera (VIII. symfonie).²³⁶ Obecenstvo obou národností do posledního místa zaplnilo sál a výkon špičkového souboru přijalo nadšeně.²³⁷ Pokud se zamyslíme nad skladbou celého koncertu, nutno přiznat, že zazněly skladby, které nejsou úplně posluchačsky jednoduché. Můžeme tedy sledovat posun ve vnímání českého diváka od prvních představení Národního divadla v roce 1923 až po náročný koncert České filharmonie.

Liberečtí Němci se také účastnili některých představení pořádaných divadelním výborem. Také další koncerty České filharmonie proběhly za účasti jak českého tak německého publika. Například po představení 17. září 1930 otiskl Ještědský obzor recenzi představení ve které informuje že „*mezi obecenstvem hodně Němců, ačkoliv den před tím měli tu vídeňský orchestr s Johannem Straussem*“.²³⁸ Další novinové zprávy uvádí účast německého publika také při jarní sezóně Městského divadla.

8.1.8 Kuratorium hudební školy

Na výzvu MŠANO byla zahájena jednání s Československým okresním osvětovým sborem Liberci o možnosti založení menšinové hudební školy. Na prvním jednání 28. března 1925 bylo zvoleno prozatímní devítičlenné kuratorium, které si tuto problematiku vzalo na starost. Definitivní kuratorium se ustavilo 17. května 1925 a do jeho čela byl zvolen předseda ČOOS profesor Stanislav Štrup. První žáky přivítala škola už 1. září 1925.²³⁹ Také hudební škola měla státní podporu od MŠANO, která činila 5 000 korun.²⁴⁰ Hudební škola měla zázemí stejně jako ČOOS v měšťanské škole na Novoměstském náměstí, v tzv. Appeltově domě. Vyučování probíhalo v průměru ve 115 vyučovacích hodinách týdně a na školu bylo například v roce 1928 přihlášeno 143 žáků.²⁴¹ To, že se od roku 1928 podařilo získat, pro výuku obzvlášť nadaných žáků, houslového virtuosa Josefa Muziku můžeme počítat mezi

²³⁵ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 42-43.

²³⁶ SOkA Liberec, fond Česká beseda, NAD 979, tisková dokumentace, inv. č. 31.

²³⁷ Naše hory, X/38, 21. 9. 1928, s. 5.

²³⁸ Ještědský obzor, XXII/38, 24. 9. 1930, s. 6.

²³⁹ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 22.

²⁴⁰ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru.

²⁴¹ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru. Jednatelská zpráva za rok 1928.

velké úspěchy.²⁴² V Liberci se pravidelně konaly žákovské koncerty - nejčastěji v sále YMCA. Podle jednateckých zpráv ČOOS koncerty hudební školy končily schodkem, který šel na vrub Kuratoria.²⁴³ Pokud se škole dostalo podpory ze soukromých zdrojů, byly využity na stipendia chudým žákům.

Vedle správy hudební školy dostalo kuratorium na starost hudební a pěveckou výchovu v celém okrese. Dále mu byla svěřena do péče nejenom organizace koncertů hudební školy, ale také mělo organizovat koncerty všech menšinových amatérských hudebních těles.²⁴⁴ Jak už víme, část těchto povinností (zejména organizačních) převzal po roce 1926 Český divadelní výbor. Kuratorium založilo v roce 1926 nejdříve pěvecký kroužek při hudební škole. Z tohoto kroužku byl ještě téhož roku ustaven pěvecký odbor ČOOS.

8.1.9 Pěvecký odbor

Pěvecký odbor po svém založení čítal 79 zpěváků, z toho 49 žen a 30 mužů. V počátečním nadšení zpěváci zkoušeli i dvakrát týdně. Pravidelně se účastnili slavnostních představení konaných ke Dni matek, v roce 1927 v sále YMCA zpíval u příležitosti Dne otců a synů 9. prosince.

Na začátku roku 1928 vznikl problém s nedostatkem mužských členů, a „*nedbalou jich docházkou*“ vázla činnost a příprava k veřejným vystoupením.²⁴⁵ Poté, co se pokusil odbor marně získat víc členů, došlo k rozhodnutí, že bude původně smíšený sbor provozován jako ženský sbor. Ve sboru k roku 1928 působilo 67 zpěváků, po odchodu pánů zůstalo 48 žen, ale i jejich řady se tenčily. Tak v prosinci 1928 zůstalo čtyřicetice těleso, které absolvovalo tři veřejná vystoupení. Sbor měl společná vystoupení se sborem Ještěd. Nejvýznamnější bylo vystoupení v Městském divadle při oslavách 28. října 1928. Nastudováno bylo spolu s Ještědem a hudbou 44. pěšího pluku Dvořákovo oratorium Svatební košile. „*Vystoupení mělo úspěch zejména morální a prokázalo značnou schopnost sboru v podání a nastudování obtížného díla i dobré vedení dir. p. Včelákem.*“²⁴⁶

²⁴² Josef Muzika (1894 – 1982), žák prof. O. Ševčíka, nejprve působil pedagogicky v Rusku, kde také často koncertoval, poté učil v Krakově, v meziválečném období působil hlavně jako pedagog.

²⁴³ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru. Jednatelská zpráva za rok 1925, 1927, 1928.

²⁴⁴ *Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 22.

²⁴⁵ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru. Jednatelská zpráva za rok 1928.

²⁴⁶ SOkA Liberec, fond Československého osvětového sboru. Jednatelská zpráva za rok 1928.

8.2 YMCA

*„YMCA - Křesťanské sdružení mladých lidí (Young Men's Christian Association) je nejstarší, největší a nejrozšířenější mládežnická organizace na světě. Usiluje o harmonický rozvoj člověka, jeho ducha, duše a těla (jak symbolizuje červený rovnostranný trojúhelník, který má YMCA ve svém znaku). Je otevřena všem lidem bez rozdílu rasy, pohlaví, náboženského vyznání, sociálního postavení, fyzických i duševních schopností.“*²⁴⁷

Organizace vznikla v roce 1844 a jejím cílem bylo pomáhat mladým lidem tápajícím v rychle se rozvíjejících průmyslových městech Anglie. V českých zemích toto sdružení působilo prostřednictvím „Křesťanských spolků mladíků“ nebo „Křesťanských sdružení mládeže“. V průběhu první světové války fungovala YMCA v rámci československých legií a poté v rámci československé armády. Například od roku 1919 působil při posádce v Liberci kapitán Letten a YMCA zde vybudovala knihovnu, čítárnu, tělocvičnu a kantýnu.²⁴⁸

Od roku 1921 se organizace díky podpoře z USA (a také příspěví T. G. Masaryka) masově rozšířila.²⁴⁹ K její oblibě ale nepřispěla pouze intervence elit. Dokázala totiž nabídnout zázemí nejenom pro vzdělání, zábavu či sport, ale také podporu duchovní, což jistě nebylo v průběhu obrovské antiklerikální vlny a masovému opuštění katolické církve po válce nepodstatné. Vedle toho organizace učila lidi pomocí diskusí na dané téma myslet „složitěji“ než černobíle. Otázky k těmto diskusím nebyly jednoduché - například na téma Co znamená milovat svůj národ (stát)? byly pokládány například takové otázky: *Kdo jsou větší vlastenci? Ti kdo nejvýrazněji a nejdokonaleji vyjádří své národní cítění či ti, kdo se často přes odpor celé společnosti snaží vést svůj národ k novým metám?* Na konec tématických diskusí byly pokládány otázky transcendentního charakteru. Ty v případě tématu Co znamená milovat svůj národ (stát)? vypadaly takto: *Jak se projevil Bůh ve vašem národě? Má Bůh své oblíbené národy? Jestliže má Bůh nějaké poslání pro každý národ, není možné, abychom se mýlili?* Podle Pavla Kosatíka se lidé takto neučili jenom diskutovat, ale zároveň získali i jiný pohled na svět, jiná měřítko než jenom ta vlastní. *„Člověk takto vybavený pak byl schopen diskutovat o všem s jedinou výjimkou: nepochyboval o základu a smyslu života svého i ostatních.“*²⁵⁰

²⁴⁷ <http://www.ymca.cz/info-o-ymca/>, [vid. 20. 2. 2012]

²⁴⁸ Naše hory, I/10, 31. 10. 1919, s. 4.

²⁴⁹ YMCA v proměnách času: sborník z konference, Praha 2011, s. 64.

²⁵⁰ Pavel KOSATÍK, Význam YMCA v dějinách Československa. In: YMCA v proměnách času: sborník z konference, Praha 2011, s. 13-14.

8.2.1 Místní odbor YMCA v Liberci

Místní sdružení YMCA se zakládala hlavně v místech s nutností národnostního a sociálního smíru. V materiálech sdružení byl Liberec charakterizován jako „*průmyslové středisko, město německé a české, kde YMCA pracuje s oběma národy.*“²⁵¹

YMCA v Liberci tedy sdružovala jak Němce, tak Čechy. Obě skupiny pravděpodobně pracovaly odděleně. Ve své vlastivědě V. Lug uvádí, že činnost byla oddělená.²⁵² Také vlastní originální tiskopisy měla česká YMCA nadepsané pouze česky a používala razítko „*čs. Y.M.C.A. v Liberci*“.²⁵³ Novinové zprávy nepřinášejí jasnější odpověď. Přesto se domnívám, že vzhledem k objemu provozovaných zájmů, někdy ke spolupráci dojít mohlo. Nehledě na to, že po všech výchovných agitacích by měl každý člen YMCA vystupovat jako občan Československa bez ohledu na národnost. Pokud tomu tak nebylo, pak mladí muži z Liberce pouze využívali možnost rozmanitého trávení volného času.

Liberecká YMCA byla oficiálně ustavena 17. února 1922. V představenstvu zasedalo devět německých a tři čeští představitelé. Ředitelem byl Alfred Klein, českou část vedl Josef Novotný.²⁵⁴ Ještědský obzor už ve svém prvním čísle z roku 1922 uveřejnil zprávu o tom, že v průběhu ledna budou otevřeny nově zřízené místnosti YMCA v Laufergasse.²⁵⁵ K čemuž také 13. ledna došlo.²⁵⁶ Sdružení velmi rychle proniklo mezi obyvatele Liberce. Zpráva YMCY za únor 1922 uvádí, že bylo přijato 450 německých a 210 českých členů. Z této zprávy máme také informace o množství osob, které se účastnily akcí nebo jenom využily místností v průběhu měsíce února 1922.²⁵⁷

AKCE, VLASTNÍ PROSTORY	POČET OSOB – ÚNOR 1922
PŘEDNÁŠKY (6)	940
KNIHOVNA	3 800
PÍŠÁRNA	1 200
KULEČNÍK	1 800

tabulka 7: Pohyb osob ve sdružení YMCA II/1922

²⁵¹ Zora DVOŘÁKOVÁ, *Vzdělávání sekretářů YMCA za první republiky*. In: YMCA v proměnách času, s.16.

²⁵² Viktor Lug, *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, sv. IV/2, Reichenberg 1938, s. 147.

²⁵³ SOKA Liberec, fond Československý okresní osvětový sbor, jedná se o originální korepondenční lístek ve kterém YMCA nabízí ČOOS možnost promítnutí dokumentárního filmu.

²⁵⁴ Srovnej: Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 332, a Lug, *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, s. 147.

²⁵⁵ Ještědský obzor, XIII/1, 6. 1. 1922, s. 3.

²⁵⁶ Díky tomu, že vlastní budova sdružení byla otevřena ještě před vlastním ustavením liberecké YMCY, došlo k poněkud kuriózní situaci. V sále YMKY se dne 27. ledna 1922 konala ustavující schůze libereckého Československého červeného kříže. Samotná liberecká YMCA byla „oficiálně“ ustavena „až“ 17. února.

²⁵⁷ Ještědský obzor, XIII/10, 10. 3. 1922, S. 3.

V případě YMCA se dá hovořit také o dobře promyšlené „Public relation“. Prakticky každý týden přinášely noviny zprávy o dění v místním odboru. Mezi další, dnes také používané strategie patřilo cca dvoutýdenní volné otevření místností všem potenciálním zájemcům. Začátkem března ale bylo vydáno nařízení, že „od nynějška je YMCA přístupná pouze přijatým“.²⁵⁸

Členem sdružení se mohl stát každý muž nebo chlapec od dvanácti let. Za měsíční členský poplatek pěti korun měli členové volný přístup do hudební a společenské místnosti a možnost využívat veškeré jejich zařízení. Dále byly k dispozici knihovny a čítárny s knihami a časopisy v různých jazycích, písárny s psacími potřebami. Nechyběl kulečník, stolní tenis a různé společenské hry jako šachy, domino a podobně. Konaly se přednášky a besedy. Vedle toho tu byla možnost navštívit kavárnu. Všechny místnosti byly přístupné od 9 hodin ráno do 22 hodin večer. Ke sportovnímu vyžití sloužilo hřiště. Začátkem března noviny uvádí tuto zprávu: „S potěšením konstatováno, že YMCA má již přes 1000 členů ze všech vrstev občanských a obou národností, z řad studentů, učňů, dělníků i úředníků.“²⁵⁹ Nástup organizace v Liberci byl „velkolepý“ - i kdyby uvedená novinářská čísla byla nadsazená, zůstanou vysoká. V prostředí české menšiny se podobným, ba ještě větším úspěchem mohl vykázat pouze místní odbor Masarykovy letecké ligy ustavený o čtyři roky později.

²⁵⁸ Ještědský obzor, XIII/10, 10. 3. 1922, s. 3.

²⁵⁹ Ještědský obzor, XIII/9, 3. 3. 1922, s. 6.

8.2.2 Volný čas a vzdělání

Následující tabulka uvádí nabídku kroužků a kursů v podobě, jak byla uveřejněna v září 1922, tedy sedm měsíců po začátku působení spolku v Liberci.²⁶⁰ Tabulka ale neobsahuje nabídku sportovních aktivit, kterým bude věnována samostatná část.

DRUH KURSU	KROUŽKU,	ČASOVÉ ROZVRŽENÍ	POŽADAVKY NA ZÁJEMCE, MOŽNOSTI, POZNÁMKY
Hudební kroužek		středa a pátek od 19 do 22 hodin	možnost sestavení skupin
Divadelní kroužek		středa a pátek od 20 do 22 hodin	zařaduje se dle schopností
Kroužek malířů (a kreslířů)		pátek od 19 hodin	místnost č. 15
Sběratelé		pondělí od 18 hodin	vyučující síň, sběratelé známek, mincí, kamenů, rostlin aj.
Kurs češtiny		pondělí od 19 do 20 hodin	vyučovací síň
Kurs němčiny		pondělí od 20 do 21 hodin	vyučovací síň
Kurs angličtiny		pondělí od 18:30 do 19:30	vyučovací síň
Anglický klub		středa od 20 do 21 hodin	vyučovací síň
Kurs francouzštiny		úterý od 20 do 21 hodin	vyučovací síň
Francouzský klub		pátek od 19 do 20 hodin	vyučovací síň
Kurs esperanta		podle zájmu	
Klub esperantistů		úterý od 20 do 22 hodin	místnost č. 15
Kurs řečnický a přednáškový		středa od 20 do 22 hodin	sál

tabulka 8: Nabídka kurzů YMCA

Všechny kursy a kroužky vedli odborníci z řad dobrovolníků. V roce 1923 byla nabídka ještě rozšířena. K jazykovým kursům přibýly ruština, španělština a český pravopis. Nově se objevilo i účetnictví a obchodní korespondence.²⁶¹ Následující rok přinesl také nabídku na výuku jak českého, tak německého těsnopisu, a výuku psaní na stroji. Vedle toho byly

²⁶⁰ Ještědský obzor, XIII/37, 15. 9. 1922, s. 6.

²⁶¹ Ještědský obzor, XIV/2, 11. 1. 1923, s. 5.

otevřeny fotoamatérský kurs a kurs pro hráče na mandolínu.²⁶² Nabídka byla nepřeborná a po celou dobu námi sledovaného období stabilní. První absolventi kursů zakládali své kluby, například konverzační kluby jednotlivých jazyků. Zatímco na jazykové a vzdělávací kursy si zájemci připláceli 15 korun na tři měsíce, v konverzačních klubech se členové scházeli zdarma. Následující tabulka ukazuje, kolik osob prošlo spolkem YMCA v roce 1924.

DRUH ZÁJMŮ	POČTY AKCÍ/KLUBŮ/KURSŮ	POČET ÚČASTNÍKŮ
JAZYKOVÉ A ODBORNÉ KURSY	42	1500 absolventů
KLUBY	10	360 členů
SKUPINY MLÁDEŽE	20	250 chlapců
ORCHESTRY	4	celkem orchestry a div. skupiny 220
DIVADELNÍ SKUPINY	3	
SPORTOVNÍ CVIČENÍ	neuvedeno	3000 osob

tabulka 9: Počty osob prošlých sdružením YMCA v roce 1924

Ke zkvalitnění práce a větší možnosti nabídky přispělo otevření nové budovy sdružení. Starou budovu nahradila v roce 1924 nová na Hablau. Vedle tohoto domu YMCA také vlastnila ubytovnu a hřiště v Soukenné ulici. Nový dům byl moderně vybaven. K dispozici byl velký sál s jevištěm a zařízením pro biograf. Velká společenská místnost byla vybavena šesti kulečníky a „zařízením pro jiné zábavné hry“. Nechyběly učebny, hudební síně, písárna, knihovna a čítárna. Budova nabízela také svobodárnu - ve 26 pokojích mohlo přespávat 65 svobodných mladých mužů. Celá budova byla vybavena ústředním topením, elektřinou a teplou a studenou vodou. Dům pro mládež v Soukenné ulici mohl nabídnout místnosti pro hry a přednášky, dílny pro chlapce, pracovny a letní jeviště. Hřiště mělo elektrické osvětlení a v zimě sloužilo jako kluziště.²⁶³

YMCA pravidelně organizovala přednášky a diskusní večery. Přednášky probíhaly minimálně jednou týdně, ale spíše častěji. Všechny přednášky byly doplněny „světelnými obrazy“ - tedy diapozitivy, později také filmy. Rozsah témat prakticky zahrnoval všechny obory lidského konání. Rámcově je můžeme rozdělit následovně: cestopisné, dějepisné, dále

²⁶² Ještědský obzor, XV/3, 10. 1. 1924, s. 4.

přednášky technologické – jak co vzniká, přednášky o významných osobnostech, objevech atd. Nechyběla ani zdravotní osvěta. Tady YMCA úzce spolupracovala s Masarykovou ligou proti tuberkulóze a Československým červeným křížem. Vstup na přednášky byl zdarma.

Jak už bylo sděleno v úvodu, důležitou součástí sdružení byla diskuse. YMCA organizovala debatní večery, z nichž některé byly přístupné široké veřejnosti. Například debatní večery na téma školství byly pořádány pravidelně několik let po sobě. Cyklus otevřela debata „*Domov a škola*“, kde mělo dojít k „*osvětlení vzájemného poměru mezi rodiči a školou*“ a která probíhala za účasti ředitelů a učitelů českých škol.²⁶⁴

8.2.3 Zábava

Také YMCA podobně jako ostatní spolky měla svůj dramatický a hudební odbor. Tyto se utvořily z prvních divadelních a hudebních kroužků. Dramatický odbor pravidelně organizoval zábavní večery. Na těchto večerech se obvykle uvedly drobné scénky, písně a recitace, spoluúčinkoval hudební odbor dorostu. Také na zábavní večery se neplatilo vstupné. Ochotníci si ale časem troufli také na celovečerní představení. Například jako zahajovací představení na novém jevišti v sále YMCY v Hablau bylo sehraána hra F. A. Šubrtů „*Probuzenci*“, výpravná hra o pěti dějstvích. V meziaktí účinkoval zesílený orchestr. Na tato představení už vstupné vybíráno bylo. Cenové relace se pohybovaly v rozmezí těchto částek: I. místo 5 korun, II. místo 4 koruny, III. místo 3 koruny, místa k stání stála 2 koruny. Členové YMCA platili polovinu.²⁶⁵ Pokud srovnáme ceny v YMCA s cenami představení dramatického odboru České Besedy, tak tady nacházíme větší diferenciaci míst, zejména ve vyšší třídě, která byla dražší. Nicméně i v Národním domě bylo možné zakoupit vstupenku na představení za 3 nebo 2 koruny na horší místa. Máme ještě možnost porovnání se vstupným do kina, které bylo stejné jako v YMCE.

Také dramatický odbor YMCY pořádal představení ve prospěch jiných akcí. Například 24. května 1925 sehraal Stroupežnického hru „*Václav Hrobčický z Hrobčic*“ ve prospěch zbudování Husova pomníku v Liberci.²⁶⁶

YMCA také přinesla do Liberce oslavu Dne matek. První oslava Dne matek proběhla 11. května 1924 formou slavnostního večera vyplněného proslovy, recitací, hudbou a zpěvy.²⁶⁷

²⁶³ Například Naše hory, VII/1, 1. 1. 1925, s. 8.

²⁶⁴ Ještědský obzor, XIV/50, 13. 12. 1923, s. 4.

²⁶⁵ Ještědský obzor, XV/37, 12. 9. 1924, s. 4.

²⁶⁶ Ještědský obzor, XVI/19, 8. 5. 1925, s. 3.

²⁶⁷ Ještědský obzor, XV/19, 8. 5. 1924, s. 4.

Další novinkou na poli zábavy, kterou sdružení nabídlo, byl poslech radio koncertů. Sdružení vlastnilo „nejlepší“anglický rozhlasový přijímač Marconi. Pravděpodobně první večer s rozhlasem byl uspořádán 17. prosince 1924 v novém velkém sále YMCY. Program organizátoři naplánovali následovně: od 19:30 do 20:30 byl poslech vysílání z Prahy, pak následovala krátká přednáška a dále koncerty ze zahraničí. O koncert projeví Liberečané velký zájem. Také vstupné trochu narostlo oproti běžným představením, na 6 a 4 koruny, k stání zůstalo stejné 2 koruny.

8.2.4 Sport

Sportovní aktivity byly důležitou součástí v činnosti YMCA. Díky sdružení přišli do Čech zcela nové sporty jako basketbal, volejbal nebo softbal. Nová odvětví doplnila dosud nejrozšířenější sokolská cvičení a cvičení dělnických tělovýchovných jednot, ve kterém převládala prostná cvičení a cvičení na nářadí.²⁶⁸ Vedle sportu ve městě nabízela YMCA také letní tábory.

Sportovalo se nejdříve na nádvoří staré budovy v Laufergasse. Po vybudování nové budovy na Hablaustrase přibýlo nové venkovní sportoviště v Soukenné ulici, které od roku 1924 sloužilo jako umělé kluziště. Původně mělo kluziště sloužit už koncem roku 1923, ale toho roku museli zájemci o zimní sporty čekat, až bude příhodnější počasí. Mezitím probírali teorii bruslení a her na ledě.²⁶⁹ Členům bylo kluziště volně přístupné každý den na bruslení. Ve středu, v sobotu a v neděli se hrál hokej.²⁷⁰

Mezi dalšími zimními sporty figurovalo populární lyžování. Také tady se zájemci nejdříve seznámili s teorií. Následující tabulka uvádí možnosti sportovních kroužků, tak jak byly nabídnuty v září 1922.²⁷¹

²⁶⁸ KOSATÍK, *Význam YMCA v dějinách Československa*: In: YMCA v proměnách času, s. 12.

²⁶⁹ Ještědský obzor, XIV/52, 28. 12. 1923, s.7.

²⁷⁰ Ještědský obzor, XV/2, 10. 1. 1924, s. 7.

²⁷¹ Ještědský obzor, XIII/37, 15. 9. 1922, s. 6.

DRUH KURSU	KROUŽKU,	ČASOVÉ ROZVRŽENÍ	POŽADAVKY NA ZÁJEMCE, MOŽNOSTI, POZNÁMKY
Plavání		pátek od 18 do 19 hodin, městské lázně, nebo „Liebigův rybník“	
Klub šermířů		úterý, čtvrtek, sobota, neděle sportovní sál	sportovní sál
Kroužek boxerů		středa, sobota od 19 do 21 hodin	sportovní sál
Těžkoatletický kroužek		úterý, pátek od 20 do 22 hodin	sportovní sál Zápasení, boxování a vzpírání břemen dovoleno pouze při doзору
Lehkoatletický kroužek		středa od 15 hodin	trénink dle dohody
Volejbal, baseball, basketbal, házená, kriket		pondělí, pátek od 14 do 19 hodin	nádvoří YMCA
Kroužek fotbalistů		<i>training dle usnesení určitých družstev</i>	
Oddělení výletníků		pátek v 18 hodin sraz	zasedací místnost
Kroužek šachistů		každá první středa v měsíci schůzka v 18 hodin	hraje se pondělí, středa, pátek, neděle, také ostatní hry vše v určitých místnostech

tabulka 10: nabídka sportovních aktivit v YMCA

Takto zaměřené kroužky fungovaly více méně po celou dobu námi sledovaného období. Pravidelná byla účast reprezentantů YMCA v nejrůznějších sportovních kláních, u nichž byla YMCA někdy i organizátorem.

Mezi další sportoviště YMCA patřila tělocvična v budově v Soukenné ulici.

Stadion v Soukenné ulici byl v roce 1924 přestavěn tak, aby splňoval požadavky na moderní sportoviště. Slavnostní otevření proběhlo 26. června 1924 propagačním sportovním večerem. Diváci mohli sledovat lehkootletické závody, míčové hry, rohování a řecko-římské

zápasy. Začít bylo možno od 19 hodin, protože hřiště mělo vlastní osvětlení. Během slavnostního večera také zazněly proslovy, hrála hudba, recitovalo se a zpívalo.²⁷²

A jak nový stadion vypadal? Zařízen byl pro deset sportovních odvětví. Vedle atletických sportovišť se dal na třech hřištích hrát volejbal. Dále bylo jedno hřiště na basketbal, jedno na „hand-ball“ - házenou. Nechybělo hřiště na „Playground-ball“- softbal.²⁷³ To vše doplňoval dostatečný počet sedadel pro diváky. Součástí sportoviště bylo také letní jeviště a velký táborový stan.

Je patrné, že YMCA měla svým členům, ale i nečlenům co nabídnout. V meziválečné době patřila mezi nejaktivnější sdružení. Pro mladé lidi mohla představovat oázu, kde mohly zůstat za branou jak neutěšená hospodářská situace, tak národní rivalita. Liberecký odbor zanikl v roce 1940. YMCA ve vnitrozemí byla zrušena bezprostředně po vstupu USA do války.²⁷⁴

9 SLAVNOSTI

Slavnosti patřily vždy k důležitým chvílím v životě všech lidí.

Je zajímavé porovnat, jaké významné dny a připomenutí kterých osobností probíhaly v době monarchie, a jaké v časech republiky.

9.1 Slavnosti do roku 1918

V době trvání Rakousko-Uherské monarchie patřily spolky k hlavním organizátorům slavností českého obyvatelstva. Mezi festivity patřily oslavy trvání spolků, dále jubilea a významné dny císařské rodiny, svátky českých světců, výročí českých velikánů (žijících i zemřelých); největší oslavy probíhaly při otevření Národního domu v Liberci.

Prvním záznamem o oslavě spojené s českou historickou osobností je usnesení výboru České besedy v Liberci ze dne 4. listopadu 1864 uspořádat v besední místnosti zpěvackou a deklamatorní zábavu k počtě jmenin Karla Havlíčka Borovského. Dále se podobným způsobem připomínala památka Jana Husa, Jana Amose Komenského a jiných. Obdobně

²⁷² Ještědský obzor, XV/26, 27. 6. 1924, s. 7.

²⁷³ Do Československa se softbal dostal díky vojenské YMCE. Jeho pronikání probíhalo pomalu. Hrál se například exhibičně u příležitosti Sokolského sletu v roce 1920. Od roku 1921 se začal hrát na vysokých školách, kde od 30. let byl jeho velkým propagátorem profesor Jerik Řepa, který působil v softballovém hnutí až do 70. let. V polovině 30. let pořádá kursy playgroundballu Joe First také pro dělnickou organizaci DTJ. Od roku 1921 až do okupace (a krátce po válce) se stává kolébkou playgroundballu YMCA. Playgroundball začal postupně pronikat i do Sokola. Citováno podle <http://cs.wikipedia.org/wiki/Softball> [vid. 20.3. 2012]

²⁷⁴ Srovnej: Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 332 a Jan ŠIMSA, *YMCA – 2. odboj a poválečná období*. In: YMCA v proměnách času, s. 33.

probíhaly i oslavy osobností žijících. Ve všech spolcích se připomínala jubilea Františka Palackého. Například v roce 1868 opět liberecká Česká beseda oslavila 13. června narozeniny F. Palackého, a to tak, že „*před ověnceným poprsím oslavence byl předčítán jeho stručný životopis*“. Z dalších osobností to byli například Pravoslav Trojan nebo František Ladislav Rieger. Při sedmdesátinách posledně jmenovaného probíhala drobná slavnost následujícím způsobem. 9. prosince 1888 se v budově České besedy konal večírek, na kterém byla přednesena úvaha o Riegrově životě. O den později, v den Riegrových narozenin, byl oslavenci zaslán blahopřejný telegram, rovněž byla vyslána dvoučlenná delegace, která osobně tomuto čestnému členovi spolku poblahopřála na slavnostním banketu v Praze.²⁷⁵

Další slavnostní dny byly spojeny s uctěním světců. Svátky světců se slavily většinou uspořádáním taneční zábavy nebo věnečku. Pravidelně se setkáváme s oslavou svátku sv. Josefa, sv. Anny, sv. Kateřiny. U příležitosti svátku sv. Václava pořádala Česká beseda v Liberci od roku 1865 pravidelné české bohoslužby. Poslední zmínka o této slavnostní mši je z roku 1869. V tento rok se akce příliš nezdařila, výbor včas neuvědomil členy, a byl za to jimi kritizován. „*Když se podobná vydání činí, by se údům ohlášení v pravý čas se dostalo, aby podruhé zase kostel prázdný nebyl.*“²⁷⁶ Další oslavy českého patrona probíhaly formou zábav.

Uctění císaře a jeho rodiny patřily k oblíbeným slavnostem. Jubilea císařské rodiny se v rámci českých spolků v Liberci slavila ve dvou rovinách. V té první byly významnější české spolky zvány městskou radou na oficiální slavnost. Druhá rovina oslav probíhala na spolkové úrovni. Většina spolků předávala magistrátu blahopřání k císařovým narozeninám. Mezi další oslavované události patřila výročí sňatku „*Jejich Veličenstev*“, zásnuby a sňatek korunního prince Rudolfa.

Jako konkrétní příklad může sloužit oslava stříbrné svatby „*Jejich Veličenstev* císaře a císařovny“ v roce 1879. Česká beseda v Liberci obdržela pozvání do slavnostního průvodu pořádaného magistrátem.²⁷⁷ Členové byli vyzváni oběžníkem k účasti v průvodu. Zábavní a dramatický odbor uspořádal slavnostní představení. 5. dubna 1879 byly zakoupeny dva obrazy „*Jejich Veličenstev*“. Samotná oslava byla v České besedě zahájena 24. dubna 1879 v osm hodin večer slavnostním proslovem. Poté následovaly čtyři jednoaktovky v podání divadelního odboru České besedy. Za slavnostní představení bylo vybíráno vstupné 30 kr.

²⁷⁵ F. L. Rieger byl čestným členem liberecké České besedy od roku 1865, stejně jako F. Palacký.

²⁷⁶ SOkA Liberec, fond Česká beseda, NAD 979, kniha 1, zápis z valné hromady 10. října 1869.

²⁷⁷ SOkA Liberec, fond Česká beseda, NAD 979, kniha 1, zápis 8. 2. 1879

k sezení a 20 kr. k stání.²⁷⁸ Podpůrný spolek Mírumil u příležitosti této oslavy založil Nadaci na podporu vdov a sirotek po svých zemřelých členech.²⁷⁹

Důstojně mělo být oslaveno také čtyřicetileté výročí panování císaře Františka Josefa I. Naplánovaný večírek se ale nekonal, jelikož si sám císař žádné oslavy nepřál. Spolkům bylo toto rozhodnutí oznámeno prostřednictvím magistrátu.

K „nejparádnějším“ oslavám v době před první světovou válkou patřily oslavy výročí založení spolků, zejména těch nejstarších, jako České besedy, Dobročinu a Mírumilu.

9.2 Slavnosti pořádané v meziválečném období

V čem se v nových republikánských časech odlišovaly jednak samotné oslavy, jednak důvody k nim? Změna nastala už při připomínce důležitých osobností. Zatímco v dobách Rakouska Uherska byl František Palacký a jeho jakékoliv výročí připomínáno a slaveno, po vzniku republiky tento veřejně vyjádřený obdiv poněkud upadá. V průběhu námi sledovaného období se s oslavou F. Palackého setkáváme pouze při připomenutí 50. výročí úmrtí. Připomínka proběhla formou přednášky profesora J. V. Šimáka.²⁸⁰ To samé platí i o dalších osobnostech. Oslavy K. H. Borovského nebo J. A. Komenského se početně snížily pouze na připomínku kulatého jubilea, například 100. výročí narození „mučedníka brixenského“ se připomnělo na vzpomínkovém večeru. V sobotu dne 12. listopadu 1921 v Národním domě přednesl historik K. Matoušek z Jičína přednášku o Havlíčkovi. Vedle přednášky zazněly také verše a byly předčítány úryvky z Havlíčkových děl.²⁸¹ Díky mohutné protikatolické vlně, kterou s sebou přinesl revoluční zápal se vytratily oslavy světců. Také Svatý Václav patřil dobám minulým. Jak se vyvíjel vztah k tomuto světci ostatně popisuje Jiří Rak ve své práci.²⁸² Svatý Václav byl v Liberci připomenut až v době svého milénia v roce 1929. Připomínán byl nikoliv jako světec, ale jako muž, který stál v čele českého státu.

²⁷⁸ Hrály se tyto kusy: Veselohra Uniforma maršála Radeckého, komický trojzpěv Advokáti, veselohra Montek a Kapulet, „fraška“ Roztržití. SOKA Liberec, Č.B., karton 1, inv. č. 29 - soudobá dokumentace ke spolku.

²⁷⁹ Úroky z fondu Nadace se rozdělovaly jednou ročně. Nadační výbor tvořilo pět zástupců řádných členů spolku, čtyři členové výboru a předseda spolku. Oznámení o rozdělování úroků bylo oznámeno v Pražských listech a v Politice. Na nadační schůzi byly pak z doručených žádostí vybrány tři až čtyři žadatelky. Na každou žádost byla přidělena částka od 6 do 8 zlatých. SOKA Liberec, fond Podpůrný spolek Mírumil, NAD 616, kniha 1, Kniha protokolů (zápisy ze schůzí) 1899-1907

²⁸⁰ *Prvních deset let okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 27.

²⁸¹ Naše hory, III/45, 11. 11. 1921, s. 3.

²⁸² Jiří RAK, *Bývali Čechové*, Praha 1994, s. 37-48.

Se zánikem monarchie zaniká samozřejmě připomínka císařské rodiny. Místo uctívání mocnáře nastoupila úcta vyjadřovaná k prezidentu republiky. Narozneniny T. G. Masaryka byly příležitostí, kdy se nejenom vyjadřovala „povinná“ úcta, ale v případě prvního prezidenta také obdiv a láska k zakladateli státu, kterého většina obyvatel ctíla ráda.

9.3 Organizace oslav

Zásadní změna nastala zejména v organizaci oslav. V době předpřevratové se na pořádání oslav podílely různé spolky, a samotná organizace probíhala na bázi občanských iniciativ. V době popřevratové se hlavním organizátorem slavností české menšiny stal Československý okresní osvětový sbor, tedy organizace dotovaná státem. Na přípravách důležitých slavností se ale podílely všechny spolky. Československý okresní osvětový sbor byl v tomto případě koordinátorem celé akce. Jednalo se o oslavy státního svátku 28. října, dále o narozeniny T. G. Masaryka a oslavy Jana Husa - při těchto příležitostech všechny organizace spojily své síly. Příprava probíhala následovně: ČOOS nejdřív písemně a v tisku připomenul sdružením, že se bude konat slavnost. Následovala písemná žádost organizací, aby zvolily ze svého středu dva delegáty. Vedle spolků, odborových a politických organizací bylo v Liberci nedílnou součástí příprav také vojenské posádkové velitelství, které rovněž vysílalo dva zástupce. Vyslaní delegáti měli plnou moc zastupovat své sdružení při volbě organizačního výboru. Takto demokraticky ustavený výbor mohl zahájit přípravu oslav. Jak už bylo naznačeno, mezi nejvýznamnější patřily dny 28. října, 7. března a 6. června. Oslavy těchto dnů probíhaly prakticky podle jednoho scénáře. Liší se pouze programem, protože do roku 1924 neměla menšina k dispozici Městské divadlo.

Oslavy vzniku státu a prezidentovy narozeniny do roku 1924 probíhaly ve formě slavnostní akademie konané v Národním domě. Na akademii obvykle vystoupil dramatický a pěvecký odbor České besedy a posádková hudba 44. pěšího pluku vedená kapitánem Potužníkem, někdy účinkoval jiný pozvaný soubor. Od roku 1924 byly slavnosti obohaceny ještě divadelním představením v Městském divadle. V letech 1924 až 1927 byly české divadelní hry uváděny vinohradským divadlem pod bedlivým okem hlavního režiséra Jaroslava Kvapila. Po roce 1927 hostovali v těchto dnech různé soubory.

9.3.1 Husitský odkaz

„*Tábor je náš program*“ byla deviza nového státu. Také chápání husitského odkazu prošlo svými proměnami. K definitivnímu upevnění husitské tradice a chápání českého národa jako

dědice Božích bojovníků došlo po roce 1868. Mezi hlavní symboly patřil Jan Hus a Jan Žižka. Jan Žižka představoval bojovnost a Hus mravní étos.²⁸³ Nově vzniklá republika se přihlásila k husitské tradici a v roce 1925 stanovila 6. červenec jako státní svátek. Tento krok spolu s účastí prezidenta na oficiálních oslavách vedl k roztržce s Vatikánem.²⁸⁴

V Liberci už první plánovaná oslava v roce 1919 vyvolala vlnu nevole v řadách německého obyvatelstva. Proti připravovanému Táboru lidu na Bismarkově náměstí (dnes Sokolovském náměstí) podali německé politické strany a „nacionální“ spolky písemnou okresnímu hejtmanovi Polákovi.²⁸⁵ Akce nakonec proběhla v kasárnách. Táboru lidu se také účastnili zástupci politické reprezentace a vojsko. Po husitském chorálu, zazněla řada projevů.²⁸⁶

V pozdějších letech byly oslavy Jana Husa v Liberci vždy spojeny s lampiónovým průvodem a pálením symbolické hranice. Kulaté výročí v roce 1925, které probíhalo také jako náhrada za válkou znemožněné 500. výročí bylo i v Liberci oslaveno důstojně. V neděli dne 5. července ve 20 hodin vyrazil obvyklý lampiónový průvod od „Votočků“ k sokolskému cvičišti v Horním Růžodole. Zde mohli účastníci shlédnout živé obrazy. Dále proběhla hudební a pěvecká vystoupení stovky účinkujících v národních krojích. Dobový tisk uvedl, že oslavy se zúčastnilo „několik tisíc lidí i četní Němci“.²⁸⁷

Také liberečtí Češi reagovali na „Marmaggiho aféru“ dne 16. srpna proběhla protestní schůze proti „papežské provokaci“, kterou svolala Československá obec legionářská. Zástupci „pokrokových“ politických stran a organizací zde přijali rezoluci odsuzující chování Vatikánu.²⁸⁸

V roce 1924 na červencovou oslavu Jana Husa navázala oslava pětistého výročí smrti Jana Žižky z Trocnova. Tyto oslavy probíhaly v září a říjnu a jejich organizaci měla plně v rukou liberecká posádka.

Žižkovy oslavy roku 1924 byly naplánovány skutečně velkolepě. Zahájení proběhlo 13. září v 19. hodin v prostoru vojenského cvičiště v Ruprechticích. Při soumraku vojsko nejprve předvedlo noční boj a po jeho skončení několik živých obrazů s husitskou tematikou. Dobová recenze je ohodnotila následovně: „Uspořádání obrazů svědčilo, že práce vedla zkušená ruka, ale žel nedostatečným osvětlením ztratily mnoho na své působivosti.“ Ale jak recenzent

²⁸³ RAK, *Bývali Čechové*, s. 59-63.

²⁸⁴ Římská kurie po těchto oslavách odvolala svého nuncia Marmaggiho, který opustil Prahu. Tím byla vyvolána roztržka mezi Československem a Vatikánem. Marmaggiho aféra byla uzavřena až na počátku roku 1928, kdy byl přijat modus vivendi mezi vládou a vatikánským stolce.

²⁸⁵ Ještědský obzor, X/18, 11. 7. 1919, s. 1.

²⁸⁶ Ještědský obzor, X/18, 11. 7. 1919, s. 2.

²⁸⁷ Ještědský obzor, XVI/28, 10. 7. 1925, s. 2.

uvedl, na vině nebyly reflektory, ale příliš jasný měsíc. Zdá se, že libereckým pokud přálo počasí a nepršelo, tak jasná obloha s úplňkem nebyla pro změnu vhodná k pořádání nočních živých obrazů.²⁸⁹ Večer zakončily staročeské chorály a státní hymny. Následující den 14. září oslava pokračovala. Ráno v 6 hodin vstávalo město na budíček vojenské hudby. Dopoledne proběhla slavnostní vojenská přehlídka, odpoledne alegorický průvod městem. Na nádvoří Velkých kasáren se odehrála další část oslavy Po projevu náčelníka posádky nadporučíka Patočky vojáci předvedli tělocvičné představení. Následovalo fotbalové utkání mezi SK Liberec a fotbalovou jedenáctkou 44. pěšího pluku. Večer na Střelnici měli liberečtí možnost slyšet koncert vojenské hudby.²⁹⁰ Oslavy pokračovaly v říjnu. Dne 10. října proběhla v sále Národního domu přednáška o Žižkovi doplněná diapozitivy. Přednášejícím byl profesor Václav Šimák.²⁹¹ V neděli 11. října zase liberecké budila v 6 hodin ráno slavnostní vojenská hudba, která procházela městem. Dopoledne proběhla v kasárnách slavnostní přísaha nováčků. Odpoledne se konal štafetový závod napříč Libercem. Oslavy zakončila večerní akademie v Národním domě. Tato slavnost uspořádaná vojskem byl výjimečná. Vojsko už v následujících letech samostatně žádnou takovou oslavu nepřipravilo.

9.3.2 Desáté výročí vzniku republiky

Velkolepé byly samozřejmě jubilejní oslavy. Například desáté výročí vzniku Československa bylo připomínáno celý rok, a všechny ostatní oslavy byly pořádány v rámci tohoto jubilejního roku - včetně oslav prezidentových narozenin. Díky novinovým zprávám můžeme sledovat přípravu a průběh oslav takřka krok za krokem. V Liberci oslavy zahájila dne 4. března 1928 slavnostní akademie pořádaná v Národním domě. Po proslovu o Masarykově významu pro republiku, který přednesl profesor Štrup, probíhal koncert za účasti pěveckého odboru osvětového sboru a hudby 44. pěšího pluku.²⁹² Dne 20. března už byla svolána schůze zástupců spolků a politických stran k volbě pořadatelského výboru. Za účasti 43 reprezentantů českého spolkového a politického života byl zvolen pořadatelský výbor, v jehož čele zasedli MUDr V. Reiniš a ředitel r. r. gymnázia S. Štrup. Zároveň bylo na této schůzi určeno časové rozvržení a rámcový program oslav.²⁹³ Lidové oslavy byly zahájeny už 16. června dětskou veselicí v Prátru. Následující den proběhla v Liberci národní slavnost.

²⁸⁸ Ještědský obzor, XVI/34, 21. 8. 1925, s. 3.

²⁸⁹ Ještědský obzor, XV/38, 19. 9. 1924, s. 2.

²⁹⁰ Ještědský obzor, XV/38, 19. 9. 1924, s. 2.

²⁹¹ *Prvních deset let okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 27.

²⁹² Naše hory, X/10, 7. 3. 1928, s. 6.

Neděli 17. června zahájily dopoledne štafetové běžecké závody mezi sportovními a tělocvičnými spolky, vojskem a policií. Štafeta startovala u židovského hřbitova a končila u radnice, kde od rána hrála vojenská hudba.²⁹⁴ Odpoledne se od 13. hodin řadil u nádraží slavnostní průvod, který prošel až do Prátru: „*Průvod byl mohutný a pestrý, dobře uspořádaný, náš lid opravdu dokázal, že je v něm smysl pro národní sjednocení a že chápe, jaký význam takováto manifestace v baště německví má. Prostory v Prátru byly hustě naplněny.*“²⁹⁵ K tomuto dni ČOOS vydal také jubilejní pohlednice, dopisní papíry a plakát, vše podle návrhů libereckých výtvarníků J.Berana a N. Nastoupila.²⁹⁶ Organizační výbor přinášel veřejnosti průběžné vyúčtování z oslav. Například ke dni 28. června činil celkový zisk z akcí 10 800 korun.²⁹⁷ Část výnosu byl použit k organizaci dalšího slavnostního podniku jubilejního roku, kterým bylo slavnostní odhalení pamětní desky popraveného legionáře Františka Turpiše v Chrastavě.²⁹⁸ V rámci oslav zorganizoval ČOOS „Cyklus jubilejních přednášek“, který probíhal celý rok, a podařilo se na něj sehnat řadu známých osobností. Přednášky jsou uvedeny v následující tabulce.²⁹⁹

DATUM A MÍSTO	NÁZEV PŘEDNÁŠKY	PŘEDNÁŠEJÍCÍ
29. 3. Lidový dům	O domácím odboji	senátor dr. František Soukup
23. 4. Národní dům	O zahraničním odboji	PhDr. J. Kudela
3. 6. U Votočků (Růžodol)	O odkazu národní revoluce	senátor V. Klofáč
8. 10. Národní dům	10 let československé armády	Karel Majer, major v.v. předseda Svazu čs. důstojníků

tabulka 11: Přednášky k 10. výročí ČSR

Oslavy vrcholily ve dnech 27. a 28. října. Dne 27. října proběhla v Městském divadle od 10:30 slavnostní akademie pro příslušníky armády a zvané hosty. Odpoledne hrála vojenská hudba od 16:30 do 17 hodin před budovou Městského divadla. V 19:30 pak vojenská hudba prošla Libercem k nádraží, za jejího vyhrávání se mohli lidé začít scházet k lampiónovému průvodu. Na tento průvod v předvečer 28. října byl kladen velký důraz jako na možnost manifestace celé menšiny v Liberci. V slavnostní den budila Liberečany opět posádková hudba, ale tentokrát až v 6:30. Na Novoměstském náměstí pak proběhla slavnostní vojenská

²⁹³ Naše hory, X/12, 25. 3. 1928, s. 4.

²⁹⁴ Naše hory, X/12, 15. 6. 1928, s. 3.

²⁹⁵ Naše hory, X/26, 29. 6. 1928, s. 3.

²⁹⁶ *Prvních deset let okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 27.

²⁹⁷ Naše hory, X/27, 6. 7. 1928, s. 2.

²⁹⁸ Deska byla odhalena 5. srpna 1928.

přehlídka. Následoval opět koncert vojenské hudby a odpoledne v kasárnách slavnostní vojenská přísaha nováčků. Na večerní představení v Městském divadle tentokrát spojily své síly liberečtí ochotníci. Spojený sbor Ještědu a pěveckého odboru ČOOS za doprovodu vojenské hudby předvedli Dvořákovo oratorium Svatební košile. Bylo to vlastně poprvé, kdy čeští amatéři účinkovali na prknech Městského divadla.³⁰⁰ Tisk oslavy zhodnotil nadšeně. Účast na všech akcích byla impozantní. Velice pěknou recenzi mělo i Dvořákovo oratorium.³⁰¹ Podle všeho proběhly oslavy výročí republiky hladce a s vynikající účastí.

9.3.3 Ostatní

Oslavy samozřejmě neprobíhaly výhradně v režii ČOOS. Celou řadu různých slavností zejména k výročí svého založení pořádaly všechny spolky.

V roce 1924, na den 28. září, připravil spolek Podpůrná jednota vojenských vysloužilců MUDr Václava Šamánka slavnostní odhalení pamětní desky svého zakladatele a dlouholetého protektora. Slavnost byla zahájena v 9 hodin průvodem od Národního domu k budově měšťanské školy na Novoměstském (dnes Sokolském) náměstí. Zde pietní slavnost pokračovala několika projevy. Z řečníků zde byly například někteří Šamánkovi současníci: pánové řídící učitel Čeněk Matouš, nebo kapelník Alois Hokeš. Po přednesených projevech se průvod odebral k domu v ulici Na svahu, kde Václav Šamánek bydlel. Zde byla odhalena pamětní deska: „*Okamžik odhalení byl dojemný a nebylo snad jediného oka, v němž by se nezaleskla slza.*“³⁰²

Oslavy výročí spolků měly obdobný průběh jako před válkou. V průběhu dopoledne proběhla slavnostní valná hromada. Pak obvykle následoval slavnostní průvod ukončený lidovou veselící.

9.3.4 Výbor pro pořádání českých poutí

Je pěkné, že liberečtí Češi udrželi jednu tradici z doby předpřevratové. V roce 1895 vzešel z podnětu předsedy podporujícího spolku Dobročín Františka Tomsy návrh na pořádání národní slavnosti ve prospěch chudých žáků a menšinových škol. Zástupci všech spolků vytvořili výbor, který od roku 1899 až do roku 1914 organizoval Národní slavnost, jež záhy

²⁹⁹ *Prvních deset let okresního osvětového sboru v Liberci*, s. 31.

³⁰⁰ *Naše hory*, X/43, 26. 10. 1928, s. 10.

³⁰¹ *Naše hory*, X/44, 2. 11. 1928, s. 6.

³⁰² *Naše hory*, VI/40, 3. 10. 1924, s. 3-4.

dostala jméno Česká pouť.³⁰³ V roce 1921 byla tradice obnovena, a to včetně účelu pouti, tedy podpory chudých žáků a menšinových škol. Poprvé se zástupci libereckých spolků sešli 27. května 1921. První poválečná Česká pouť proběhla 3. července 1921 na Střelnici. Tradici se podařilo obnovit, a poslední Česká pouť se konala až 11. září 1938.

Výbor pro pořádání českých poutí můžeme chápat jako samostatný spolek, na jehož činnosti participovala všechna menšinová sdružení. Schůze výboru organizačně probíhala jako u schůzí jiných organizačních výborů. Rozdíl byl ten, že tady nebyl koordinátorem ČOOS. Výbor se také skládal za zástupců organizací a volil si své činitele. V zásadě se po celou dobu námi sledovaného období setkáváme pravidelně se stejnými jmény. To ale v Liberci nebylo ve spolkovém životě neobvyklé, stále stejná jména se objevovala i před válkou. Například v čele výboru pro pořádání českých poutí byl v letech 1923-1930 ředitel měšťanské školy pan Vladislav Fridrich. Vzhledem k tomu, že ve výboru zasedali po celá léta tíž lidé, a k obměnám docházelo postupně, práce na přípravách byly postupně dováděny k dokonalosti. Prakticky se nesetkáváme s tím, že by při českých poutích byla špatná organizace. Pokud jeden rok vznikl organizační zádrhel, vzalo si z něj pořadatelstvo poučení pro příště. Od začátku došlo k rozdělení jednotlivých zábav, která zajišťovala jednotlivá sdružení. Pravidelně tak například dámy ze spolku Karolína Světlá měly na starosti kavárnu a cukrárnu nebo vojenští vysloužilci střelnici.

Program pouti zůstal více méně stabilní. Odpoledne mohli návštěvníci (hlavně ti dětští) využívat nejrůznější atrakce, jako bylo házení kroužků, tombola, loutkové divadlo, vrhání šipek, střelnice nebo kolo štěstí. Občerstvit se všichni mohli v kavárně s cukrárnou. V roce 1923 přibyla trafika a osobní váha. Večer se tančilo na věnečku. Stabilní zůstala i výše vstupného. Ti, co si koupili vstupenku v předplatném, byli tradičně zvýhodněni. Na venkovní slavnost se platilo 2,50 nebo 3 koruny, na večerní věneček. 5 a 6 korun.

Co se měnilo, bylo místo akce a hudba, která hrála. V Liberci působila pro tyto příležitosti tři hudební tělesa: vojenská hudba 44. pěšího pluku, nejstarší česká kapela vedená A. Hokešem, a tzv. družstevní hudba vedená F. Mülhfaitem. Výbor se sice snažil od roku 1925 nikoho nezvýhodňovat, ale ne vždy se to podařilo. S prostory to bylo vždy těžké, výbor sice upřednostňoval areál Střelnice, ale stávalo se že některé roky nebyl volný. Po vybudování venkovního sokolského cvičiště v roce 1929 byly poutě přesunuty tam.

³⁰³ Srovnej: *Padesát let české školy v Liberci*, s. 94-95 a František TOMSA, *Dějiny podporovacího spolku "Dobročín" v Liberci od založení roku 1866 až do roku 1926 k oslavě 60letého trvání*, Liberec 1926, s. 43-44.

ROK	MÍSTO	HUDBA	VÝNOS
1921	Střelnice	Družstevní hudba	8 500 Kč
1922	Koloseum	Družstevní hudba	8 135, 27 Kč
1923	Střelnice	Družstevní hudba	7 711, 40 Kč
1924	Střelnice	Družstevní hudba	8 299 Kč
1925	Střelnice	Hokešova hudba	9 582, 32 Kč
1926	Koloseum	Družstevní hudba	6 427 Kč
1927	Koloseum	Hokešova hudba	3 433
1928	Koloseum	Družstevní hudba	4 674, 75
1929	venkovní cvičiště Sokola v Ehrlichově ulici	vojenská hudba	5 680 Kč
1930	Ehrlichova ul.	Hokešova hudba	3 560 Kč
1931	Ehrlichova ul.	Družstevní hudba	4 581, 75 Kč
1932	Ehrlichova ul	vojenská hudba	3 436 Kč
1933	Ehrlichova ul.	Družstevní hudba	2 663, 80 Kč

tabulka 12:České poutě-celkový přehled

Všechny atrakce byly zřizovány většinou nadšenými dobrovolníky. Výhry do soutěží dodávaly jednotlivci, firmy nebo spolky. Všem bylo při závěrečném vyúčtování jmenovitě poděkováno v novinách.

Zisky z poutí ovlivňovaly dva faktory. Prvním bylo počasí, které bývá začátkem léta v Liberci tradičně nespolehlivé. Výbor někdy dokázal včas reagovat, například v roce 1922 byla pouť přeložen a z plánovaného termínu 18. června „*pro veliký déšť*“ na 2. července.³⁰⁴ Takto počasí ovlivnilo zisk z roku 1927, 1928. Rok 1929 zaznamenal mírný nárůst, ale od roku 1930 výši zisků ovlivnil další faktor a tím byla hospodářská krize.

V letech 1925 a 1929 bylo připomenuto 30. výročí první pouti konané v roce 1895 a v roce 1929 se slavilo 30. výročí zahájení pravidelných akcí. Slavnostní připomenutí v roce 1925 se mohlo pochlubit pamětníky z roku 1895. Pan řídící učitel Čeněk Matouš patřil mezi organizátory první české pouti i těch následujících. V roce 1925 odešel na odpočinek. Dalším čestným účinkujícím byl kapelník Alois Hokeš, který v roce 1895 založil svoji kapelu. Hokešova hudba doprovázela všechny české slavnosti v době před převratové i po ní. Celkově

³⁰⁴ SOKA Liberec, fond Výbor propořádání českých poutí, NAD 659, Kniha 1, Zápisy ze schůzí výboru.

se tato jubilejní pouť vydařila velmi dobře. Počasí přálo a výnos byl nejvyšší za celou dobu pořádání.

V roce 1929 se slavila 30. jubilejní pouť. Český tisk v několika číslech popsal podrobně historii českých poutí a život české menšiny před rokem 1918. Také tato slavnost se vydařila.

9.3.5 YMCA

Slavnosti sdružení YMCA se většinou konaly v komorním provedení. Je zajímavé si připomenout svátek, který právě YMCA začala v Liberci slavit jako první. Tím byl Den matek. První oslavy tohoto svátku proběhly v roce 1924. Od tohoto roku se každou druhou květnovou neděli připomínal tento svátek. Vedle sdružení YMCA si tento svátek od následujícího roku připomínal také spolek Karolína Světlá. Úplně první oslavy Dne matek se v Liberci konaly 11. května 1924 formou slavnostního večera. V sále YMCA zazněly proslovy, recitace, hudba a zpěv.³⁰⁵

K oslavám dne vzniku republiky YMCA zpočátku přistupovala neutrálně. Státní vlajka na budově sdružení nevlála, také žádná připomínka či oslava. Za toto jednání byl pravidelně spolek kritizován v tisku. Tento stav trval do roku 1926. V tomto roce už YMCA oslavila 28. října na dopolední slavnostní schůzi.³⁰⁶

9.4 Účast libereckých Němců na významných českých oslavách

Postoj libereckých Němců k výročním oslavám Čechů byl různý a samozřejmě prošel svým vývojem. Nejlépe je to možné sledovat asi na výročí vzniku republiky. V prvních letech se nesetkáváme s účastí na oslavách republiky. Ale tyto slavnosti probíhali v relativním klidu nedocházelo k žádným střetům. K ojedinělé provokaci došlo pouze při první oslavě státního svátku 28. října 1919. Tisk to glosoval následovně: „*Klid ve městě porušen nebyl a české obecnstvo zachovalo rozvahu i tehdy, když několik darebáků na ně házelo saze při dopoledním koncertě.*“³⁰⁷

Další novinové zprávy se týkají neochoty vyvěšovat československou státní vlajku. Ale tuto neochotu projevovali i někteří čeští majitelé domů. Poprvé byla československá státní vlajka vyvěšena na radnici u příležitosti státního svátku 28. října 1924.³⁰⁸ Při oslavách v roce 1925 už máme také první zprávy o účasti německého obyvatelstva na oslavách státního

³⁰⁵ Ještědský obzor, XV/19, 8. 5. 1924, s. 4.

³⁰⁶ Ještědský obzor, XVII/43, 28. 10. 1926, s. 4.

³⁰⁷ Ještědský obzor X/34, 7. 11. 1919, s. 3.

svátku. V roce 1925 proběhla v Liberci v rámci oslav poprvé vojenská přísaha nováčků. Vojsko v rámci programu nejdřív vykonalo slavnostní přehlídku na Malém náměstí, pak se odebralo do kasáren „*provázeno obrovským zástupem lidu, Čechů i Němců, kteří potom obstoupili nádvoří, aby spatřili slavnostní přísahu nováčků. Nejdříve Češi a pak Němci přísahali. Můžeme říct, že německé so schwören wir neznělo o nic slaběji, nežli české tak přísaháme.*“³⁰⁹

Dá se předpokládat, že na večerní část oslav nejdřív do Národního domu, později do Městského divadla liberečtí Němci nechodili vzhledem k tomu, že se zde hrála česká činohra. Zajímavé je prohlédnout si jak o 28. říjnu referují liberecké ročenky. První zmínka o státním svátku vzniku Československa pochází z roku 1929. Tehdy ročenka za rok 1928 přinesla zprávu o 10. výročí republiky a jeho průběhu v Liberci. Podstatně delší pak byla zpráva o zasedání libereckých zástupců německých negativistických stran ve Zlatém lvu. Představitelé si připomněli 10. výročí státoprávního ohrazení představitelů provincie Deutschböhmen a podobný dokument vypracovali také nyní. Resoluce byla následujícího dne přednesena v Senátu senátorem Hansem Hartlem.³¹⁰ Další zpráva o průběhu svátku 28. října přináší až ročenka z roku 1934, ve které se kladně hodnotí průběh 15. jubilejních oslav vzniku republiky.³¹¹ Tyto oslavy byly skutečně velkolepé a probíhaly také za účasti libereckých Němců. Lampiónového průvodu v předvečer svátku se účastnilo na deset tisíc občanů české i německé národnosti. Před radnicí promluvil k občanům starosta města Carl Kostka. Dne 28. října se slavnostní vojenské přehlídky účastnili představitelé města i státu, ale také všech libereckých spolků. Projevy byly pronášeny jak česky tak německy. Německý městský osvětový sbor uspořádal koncert. Celkově se oslavy 15. výročí Československa nesly v duchu porozumění a vůle dál žít ve společném státě.³¹²

O účasti Němců na oslavách 7. března: narozenin T.G. Masaryka víme velmi málo. Ročenky se podobně jako u výročí 28. října zmiňují pouze při jubilejních o 75. a 80. narozeninách, kdy popisují program slavností.³¹³ Lze předpokládat, že lampiónových průvodů se němečtí obyvatelé Liberce účastnili, večerních představeních v Městském divadle nikoliv.

První zmínky o účasti Němců na českých oslavách jsou z roku 1925, kdy se v tisku uvádí, že na oslavy Jana Husa „*i četní Němci přišli se podívat*“.³¹⁴ Husovy oslavy spojené

³⁰⁸ Ještědský obzor XV/44, 31. 10. 1924, s. 2.

³⁰⁹ Naše hory, VII/45, 6. 11. 1925, s. 3.

³¹⁰ Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg 1929.

³¹¹ Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg 1934.

³¹² Podkrkonošský obzor, 1933/44, 2. 11. 1933, s. 1-2.

³¹³ Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg 1926 a 1931.

³¹⁴ Ještědský obzor, XVI/28, 16. 7. 1925, s. 3.

s lampiónovým průvodem a pálením ohně patřily mezi oslavy, které byly libereckými Němci od roku 1925 navštěvovány stabilně.

10 ZÁVĚR

Česká menšina v Liberci měla za sebou v roce 1918 nelehké zápasy, ale vstupovala do nového státu s prokazatelnými úspěchy.

Především mezi ně patřilo otevření českých škol. Díky spolupráci všech menšinových spolků mohla vzniknout nejprve soukromá a později i veřejná česká škola. Dále díky podpoře z celých Čech došlo také k otevření českého centra - Národního domu. Spolky dokázaly pečovat o vzdělání a zábavu svých členů.

Pro Čechy v Liberci po roce 1918 nenastala tak velká změna, jak mnozí očekávali. Stali se menšinou v menšině. Ačkoliv působili v národním státě Čechoslováků, hraničáři se cítili ostrčení. V Čechách i v Němcích tak přetrvával pocit zklamání. Československý jazyk sice získal statut státního jazyka a platily pro něj výhody, jaké před vznikem republiky měla jen němčina, ale ne v Liberci. Tady více či méně zůstalo v používání němčiny vše při starém. Přesto se v Liberci už nesetkáváme s tak ostrým vyhocením jazykové otázky (a nacionalismu vůbec), jako tomu bylo v době jazykových nařízeních v časech Františka Josefa I. (tehdy například probíhaly cílené útoky na okna budovy České besedy za neochoty magistrátu cokoliv vyšetřovat). Zároveň ale mají Češi ve svém novém státě větší možnost odvolání. Prvním úspěchem v řadě byl pro Čechy vítězný spor o uvádění českých představení v Městském divadle. Před válkou nemyslitelné se stalo skutkem, a Češi stanuli na prknech liberecké Thalie. Spravedlivým bylo i rozhodnutí Nejvyššího soudu v Brně o povinnosti dvojjazyčného označení ulic ve městě či nařízení Ministerstva železnic o dvojjazyčných nápisech na vlakových vozech a ve stanicích. Změnu v používání státního jazyka na radnici v Liberci přinesl až rok 1929, kdy vedení magistrátu po dlouhých letech opustili nacionálové.

Přesto po celý čas námi sledovaného období žili Češi a Němci vedle sebe bez větších problémů.

Demokratický stát přinesl řadu sociálních a kulturních výhod, které se odrazily také ve spolkové činnosti. Můžeme mezi ně zařadit například osmihodinovou pracovní dobu, která přinesla více volného času. Díky zákonu o lidové výchově mělo možnost dál se vzdělávat větší množství lidí. Doba zároveň přinesla vznik osvětových sborů, které přejaly většinu organizační práce na poli vzdělání. Československý okresní osvětový sbor v Liberci tak převzal díl agendy ostatním spolkům, zejména v přednáškové činnosti a v organizaci oslav.

Nicméně částečná kontrola nad touto činností spolkům zůstala, a to jednak formou účasti v širším výboru, jednak zastoupením osobami zvolenými do přípravných výborů jednotlivých oslav.

Po vzniku republiky pokračoval v Liberci nárůst spolkové činnosti tak, jak byl patrný už před válkou - ale samozřejmě v rychlejším tempu. V průběhu námi sledovaného období se počet menšinových spolků a organizací zvýšil z 38 sdružení na 137 organizací zapsaných ve Spolkovém katastru k roku 1933.

Po válce také pokračoval trend politizace spolkového života, kdy spolky představovaly jednak společenskou základnu pro různé politické strany, jednak prostor neformálního setkání v rámci stran. Vedle této politické polarizace ale zároveň vznikla řada organizací zaměřených zájmově. To bylo pro meziválečné období typické. Platilo to zejména o sportovních organizacích, jako byl Sportovní klub nebo Masarykova letecká liga, ale také o jazykových kroužcích, které v rámci české menšiny vznikaly nově.

Část starých spolků ztratila svůj původní vliv, zejména to platilo o České besedě. Národní jednota severočeská si svůj vliv uchovala pouze do první poloviny 20. let. Stejně postavení jako dosud si mezi původními spolky zachovaly obě tělocvičné jednoty. Aktivní zůstal také spolek Karolína Světlá. Naproti Ústřední matice školská a Matice liberecká ztratily sice se vznikem státu své původní cíle, rychle si ale našly náhradu v podobě charitativní činnosti ve prospěch chudých žáků. Stejně tak pokračovaly ve své činnosti i původní podporující spolky Dobročín, Mírůmil a Příjemnost, které se v roce 1926 sloučily kvůli větší efektivitě. Vysoký podíl dobročinných spolků (stávajících i těch nově vzniklých) dává tušit nepříliš dobré sociální podmínky v české menšině. Zároveň se ale v české menšině zvyšoval podíl sociálně silnějších a také vzdělanějších lidí. V Liberci vzniklo v roce 1919 české státní gymnázium, které do Liberce přivedlo novou vrstvu středoškolských profesorů. Po vzniku nového státu do Liberce také přicházelo větší množství českých úředníků než před válkou.

Samostatnou studii by si zasloužily odborové organizace a odborné spolky, které v Liberci vznikaly už od konce 19. století. V letech 1919-1933 vznikla celá řada nových organizací a v roce 1925, po zavedení gentského systému do praxe, došlo také ke zvýšení jejich vlivu. Stále se zvyšující počet odborových organizací byl též způsoben jejich politickým štěpením; poprvé k němu došlo v roce 1922, kdy se odtrhla komunistická centrála se svým Mezinárodním odborovým svazem - tzv. Rudými odbory. Tento trend pokračoval i nadále, a v podstatě se situace polarizovala natolik, že téměř každá politická strana měla za sebou své odbory.

Další změnou, kterou můžeme vysledovat, byla státní podpora, která byla spolkům a organizacím věnována. Zejména to bylo patrné u osvětové činnosti. Díky zákonu o lidové výchově vznikaly osvětové sbory, a to nejen jako hlavní organizátoři dalšího vzdělávání, ale také jako koordinátoři rozdělení státních příspěvků. Stát podporoval osvětu nejenom finančně, ale též ideově. Myšlenkově byla činnost osvětových sborů koordinována nejdříve Osvětovým svazem, později Masarykovým lidovýchovným ústavem, ze kterých se šířil propracovaný systém osvěty. Vedle finanční podpory státní správa podporovala liberecký Československý osvětový sbor (konkrétně Divadelní výbor) od roku 1928 také místní samospráva.

Podporu státu neměly jenom osvětové sbory, ale rovněž tělovýchovné organizace. Ty podporoval stát finálně například formou slev na vlaky. Z libereckých organizací tyto slevy uplatňovaly zejména Klub československých turistů a Lyžařský klub. Celostátně tato podpora fungovala při sokolských sletech a dělnických olympiádách.

Morální podporu „Hradu“ měla Československá obec legionářská, ale také Sokolové a Dělnické tělovýchovné jednoty měly své zásluhy o stát.

Všední život Liberečanů zpestřovaly slavnosti. Mezi nejvýznamnější patřily oslavy vzniku republiky a narozeniny T. G. Masaryka, dělnická třída už od konce 19. století slavila Svátek práce - První máj.

Oslavy státního svátku v Liberci měly vždy důstojný průběh. V Městském divadle probíhala česká představení. V předvečer svátku se konal lampiónový průvod. Organizace oslav byla společným dílem téměř všech menšinových spolků pod vedením osvětového sboru.

Mezi další významné slavnosti musíme započítat také oslavy Jana Husa, a v neposlední řadě také České národní pouti, které měly v Liberci tradici od roku 1895. Výnosy těchto poutí šly vždy na podporu menšinových škol. Samostatně jednotlivé spolky dále připravovaly oslavy svých výročí.

Fakt, že se na přípravách oslav vždy podílela také liberecká vojenská posádka, ukazuje další proměnu. V době před Velkou válkou byla vojenská posádka sice téměř plná českých vojáků, ale pod jazykově německým velením, které většinou trestalo samotnou účast vojáků na českých zábavách. Oproti tomu v dobách republiky se vojenská posádka díky svému velení účastnila všech slavností.

Nedílnou součástí života je také zábava. Tradice spolkových plesů a zábav zůstala zachována, pouze jejich počet se logicky zvýšil. Zároveň vznikla jistá konkurence, protože své zábavy už nabízela nejrůznější pohostinská zařízení. Organizace plesů a zábav české menšiny už tedy nebyla výhradně v rukou spolků, jak tomu bylo před válkou. Na poli zábavy se, podobně jako u vzdělání, rozšířila nabídka. V Liberci rostl počet kin a vznikla také kina

menšinová - tedy spíš sály, ve kterých se promítaly filmy, nejdřív Bio Slávia a kino Lípa v Horním Růžodole. Po přestavbě Prátru na Lidový dům vznikl první opravdový kinosál Bio Lido. Vedle komerčních snímků zde mohli návštěvníci zhlédnout také vzdělávací dokumenty. Promítání vzdělávacích filmů nabízela také YMCA.

Samozřejmě pokračovala ochotnická tradice. Svě divadelní, pěvecké a hudební odbory měla Česká beseda, Sokol, Dělnická tělovýchovná jednota, YMCA. Pro nejmenší vznikala loutková divadla.

Menšinový život byl tedy nesmírně bohatý. Bohatší o postupné sbližování obou národností. Češi běžně navštěvovali podniky svých německých spoluobčanů, stejně jako se Němci postupně účastnili těch českých. Bohužel, všechny naděje na klidné soužití, které se ještě v roce 1933 i přes hospodářskou krizi jevilo jako nadějně, zmařil nástup nacistů. Ti si jako svůj program nezvolili léta pěstovaný jazykový nacionalismus, ale nacionalismus nového typu - rasový.

11 Seznam použitých pramenů a literatury

Netištěné prameny:

Státní okresní archiv Liberec

Archivní fond NAD 3 Okresní úřad Liberec: Spolkový katastr.

Archivní fond NAD 979 Česká beseda:

Kniha protokolů (zápisy ze schůzí a valných hromad) 1925-1933

Archivní fond NAD 657 Národní jednota severočeská:

Kniha protokolů (zápisy ze schůzí a valných hromad) 1894-1928

Archivní fond NAD 659 Výbor pro pořádání vlasteneckých poutí: Kniha protokolů (zápisy ze schůzí) 1921-1938

Archivní fond NAD 658 Matice liberecká: Kniha protokolů (zápisy ze schůzí a valných hromad) 1908-1922

Archivní fond NAD 847 Pozůstalost Josefa Frydrycha

Archivní fond NAD 823 Československý okresní osvětový sbor: neuspořádaný fond

Tištěné prameny:

Ještědský obzor: Orgán československé strany sociálně demokratické v Podještědí, Liberec, Československá sociálně demokratická strana dělnická, 1919-1933

Naše hory: časopis československé strany socialistické pro severní Čechy. Liberec, Horní Růžodol, Československá strana socialistická, 1919-1933

Adresář a popis politického okresu Turnovského. České menšiny Hodkovice-Jablonec-Liberec, sestavil a vydal Václav Kudrnáč, Turnov 1903

Jahrbuch und Wohnungs-Anzeiger der Stadt Reichenberg: für das Jahr 1921-1938

DRESSLER, Josef: Wohnungs und Geschäfts-Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg 1901

TOMSA, František: Dějiny podporovacího spolku „Dobročín“ v Liberci od založení roku 1866 až do roku 1926 k oslavě 60letého trvání, Liberec 1926

Pět a padesát let dějin a činnosti odborové organizace dřevodělníků v Liberci, Liberec 1926

Prvních deset let Okresního osvětového sboru v Liberci 1920-1930, Liberec 1930

Padesát let české školy v Liberci 1881*1882-1931*1932, Liberec 1931

50 let Sokola v Liberci: 1886-1936, Liberec 1936

Retrospektivní lexikon obcí Libereckého kraje 1850-2001, Liberec 2003

Literatura:

BRUNCLÍK, Zdeněk: Česká menšina v Liberci 1918-1938. Pohled na národnostní, jazykové a politické poměry. In: Pax bello potior. Sborník věnovaný poctě doc. PhDr. Rudolfo Andělovi, CSc., Liberec 2004

DVOŘÁKOVÁ, Zora: Vzdělávání sekretářů YMCA za první republiky. In: YMCA v proměnách času, sborník z konference, Praha 2011

HAVRÁNEK, Jan: Češi v severočeských a západočeských městech v letech 1880-1930. In: Ústecký sborník historický 1979

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan: Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost, Praha 2007

CHOCHOLOUŠKOVÁ, Hana: Pivo v životě České besedy v Liberci. In: Pax bello potior. Sborník věnovaný poctě doc. PhDr. Rudolfo Andělovi, CSc., Liberec 2004

KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha 2000

KÁRNÍK, Zdeněk: Malé dějiny československé (1867-1938), Praha 2008

KARPAŠ, Roman a kol. , Kniha o Liberci, Liberec 2002

Kol. autorů: Vznik samostatného Československa a severní Čechy, Historický sborník Ústecka 1968, Ústí nad Labem 1968

KAŠPAROVÁ, Anna: Všední život českých spolků v německém prostředí do roku 1914, bakalářská práce 2009, Katedra historie, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, TU Liberec

KOSATÍK, Pavel: Význam YMCA v dějinách Československa. In: YMCA v proměnách času: sborník z konference, Praha 2011

KURAL, Václav: Konflikt místo společenství?, Praha 1994

KURAL, Václav: Jazykový problém a jazykové právo v ČSR 1918-1938 z hlediska česko-německého. In: Slezský sborník 1/89, Opava 1991

LAŠŤOVKA, Marek a kol.: Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990, Praha 1998

LEPIČOVÁ, Michaela: Národní jednota severočeská v Liberci 1918-1945, diplomová práce 2002, Katedra dějepisu F pedagogická, TU Liberec

LUG, Victor: Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen, sv. IV/1, Reichenberg 1938

LUG, Victor: Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen, sv. IV/2, Reichenberg 1938

MELANOVÁ, Miloslava: Česká menšina v Liberci před první světovou válkou. In: Fontes Nissae I/ 2000, Liberec 2000, s. 93 – 122.

MELANOVÁ, Miloslava: Česká menšina v německém centru. Změny v postavení české menšiny v Liberci v období 1880 – 1907. In: Documenta Pragensia XIX. díl, Praha 2001, s. 157 – 170.

OLIVOVÁ, Věra: Dějiny první republiky, Praha 2000

PAVLÍČEK, Jaromír: Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885-1948). In: České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Olomouc – Opava 2003, s. 174-193

POKORNÝ, Jiří: Lidová výchova: na přelomu 19. a 20. století, Praha 2003

RAK, Jiří: Bývali Čechové, Praha 1994

STANISLAV, Vladimír.: Klub českých turistů v Liberci v letech 1900-1948, diplomová práce 2000, katedra dějepisu FP TU Liberec

Elektronické zdroje:

<http://www.krestandnes.cz/article.htm?vars=kostnicka-jednota-slavi-100-vyroci/1679>

<http://www.ymca.cz/info-o-ymca/>

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T4085_01.htm

12 Seznam tabulek

tabulka 1: Počet Čechů v Liberci před válkou

tabulka 2: Česká menšina v Liberci – početní vývoj

tabulka 3: Sociální rozložení členů k roku 1927

tabulka 4: Počet členů ČOOS ve vybraných letech

tabulka 5: Finanční plánování jazykového kurzu

tabulka 6: Přehled jazykových kurzů a počtu účastníků

tabulka 7: Pohyb osob ve sdružení YMCA II/1922

tabulka 8: Nabídka kurzů YMCA

tabulka 9: Počty osob prošlých sdružením YMCA v roce 1924

tabulka 10: nabídka sportovních aktivit v YMCA

tabulka 11: Přednášky k 10. výročí ČSR

tabulka 12: České poutě-celkový přehled

13 Seznam příloh

V příloze je uveden kompletní seznam českých spolků a organizací, uvedených ve Spolkovém katastru. Spolky jsou řazeny chronologicky od roku 1863 do roku 1938.

Seznam českých spolků a organizací podle Spolkového katastru

1	1863	Česká beseda	
2	1867	Dobročín	
3	1878	Mírumil	
4	1882	Pěvecko vzdělávací spolek Kruh	
5	1883	Typografická beseda	
6	1884	Spolek obuvníků	1902 zánik
7	1885	Národní jednota severočeská	
8	1885	Karolína Světlá	
9	1886	TJ SOKOL	
10	1887	Ústřední Matice školská	
11	1891	Spolek sv. Ludmila pro české služby Boží v LBC a okolí	
12	1893	Podpůrná jednota českoslovanských vysloužilců MUDr Václava Šamánka pro LBC a okolí	
13	1894	Textilní dělnická jednota pro severní Čechy	
14	1895	Místní odbor Českoslovanské obchodnické besedy	
15	1896	Kuřácký podporující spolek Příjemnost	1926 zánik
16	1899	Politický klub pro pro Liberec a obvod krajského soudu v Liberci	1921 zánik
17	1900	Odbor Klubu českých turistů	1911 zánik, po válce obnoven viz: tabula
18	1901	Skupina odborného spolku obuvníků v Čechách	1904 zánik
19	1901	Filiálka odborného spolku dřevodělníků a příbuzných odvětví v Čechách	1905 zánik
20	1903	Ochotnický divadelní a vzdělávací spolek Thalia pro LBC a okolí	
21	1905	První český zábavní spolek Slovan	1913 zánik
22	1905	III. pobočka spolku Český Kneipp	1908 zánik
23	1905	Filiálka Spolku zemědělců v Plzni pro LBC a okolí	1907 zánik
24	1906	Hudební pěvecký a podporující spolek v LBC	1934 zánik
25	1906	Odborové sdružení hudebníků pro království České, místní skupina v LBC	
26	1906	Místní odbor spolku c. k. poštovních úředníků v království Českém	1908 zánik

27	1907	Federace dělnictva textilního v Čechách	
28	1907	Dělnický zpěvácký spolek Ještěd	
29	1907	Řemeslnicko živnostenský spolek pro LBC a okolí	
30	1907	Klub mladé generace Vlastimil pro LBC a okolí	1909 zánik
31	1908	Matice liberecká	
32	1908	Všeodborového sdružení národně sociální v LBC	1914 zánik
33	1908	Místní odbor pro LBC a okolí Národního odboru sdružení českoslovanských kovopracovníků v království	
34	1909	Dělnická tělvýchovná jednota v LBC	
35	1909	Místní odbočka Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva pro království České pro LBC a okolí	1913 zánik
36	1909	Odbor mládeže NJS pro LBC a okolí	
37	1910	Místní skupina v LBC Svazu českých krejčí a příbuzných oborů v Rakousku	1920 zánik
38	1910	Skupina v LBC Svazu českoslovanských obuvníků v Rakousku	1920 zánik
39	1911	Místní odbor Odborového sdružení českoslovanských krejčí pro LBC a okolí	
40	1911	Místní skupina v LBC Svazu českých krejčí a příbuzných oborů v Rakousku	
41	1911	Místní skupina v LBC Svazu českých kovodělníků v Rakousku	později přejmenována na ...kovodělníků v ČSR, konkrétní rok změny ale není uveden
42	1911	Místní skupina v LBC Svazu českých dřevodělníků	
43	1911	Družstvo pro zřízení a udržování tělocvičny Sokola	1921 zánik
44	1912	Česká učednická útulna - spolek pro ochranu čs. Učňů, pro jejich výchovu a umisťování v LBC a okolí	1924 zánik
45	1912	křesťansko-sociální spolek Vlast pro LBC a okolí	1922 zánik

46	1912	Místní skupina v LBC Československého svazu železničních zřízenců v Rakousku	1920 zánik
47	1913	Místní skupina v LBC Československého svazu sedlářů, brašnářů, řemenářů a bičařů	
48	1914	Místní odbor Českého spolku pro zimní sporty v LBC	1924 zánik
49	1914	Skupina sdružení české mládeže katolické pro LBC a okolí	1920 zánik
50	20.2.1919	Místní skupina pro LBC a okolí československých válečných poškozců	
51	2.8.1919	čeka esperanto rondeto Estonteco v LBC	
52	16.9.1919	Místní odbor Spolku československých strojvůdců	
53	3.10.1919	Místní odborový spolek československých strojvůdců v LBC	1932 zánik
54	14.10.1919	Česko-anglický kroužek	
55	15.10.1919	Sportovní klub LBC	
56	20.11.1919	Skupina družiny československých válečných poškozců	
57	3.12.1919	Spolek českých majitelů domů	
58	27.1.1920	Místní odbor Československého svazu dělnictva oděvního průmyslu pro odbočku krejčí	
59	5.2.1920	Okresní komise pro péči o mládež v LBC	
60	9.2.1920	Skupina místní pro LBC a okolí Svazu kožedělníků v ČSR	
61	23.6.1920	Československý okresní osvětový sbor	
62	17.7.1920	Odbočka Ústřední organizace poštovního personálu v ČSR	1923 zánik
63	26.9.1920	Odbočka Jednoty zřízenců Československých drah	
64	7.12.1920	Odbočka svazu technických zaměstnanců v oboru pošt a telegrafů v ČSR	
65	8.1.1921	Místní odbočka LBC Svazu zřízenců ústavů peněžních a kanceláří velkozávodů v ČSR	
66	5.2.1921	Skupina Sdružení katolické mládeže v LBC	
67	12.2.1921	Místní odbor LBC Federace strojvůdců	

68	19.2.1921	Místní jednota Československé obce legionářské pro LBC a okolí	
69	24.2.1921	ČSČK	
70	17.3.1921	Sportovní klub LBC	
71	17.3.1921	Vzdělávací spolek Jarost v LBC	1923 zánik
72	20.4.1920	Místní skupina LBC Svazu kovodělníků v ČSR	1928 zánik
73	28.6.1921	Místní odbor Spolku československého úřednictva železničního	
74	30.6.1921	Místní skupina Československého svazu obchodních a dopravních dělníků a příbuzných odvětví	1925 zánik
75	30.6.1921	Místní odbor Ústředního spolku železničních topičů v ČSR	
76	13.12.1921	Odbočka Svazu státních zaměstnanců bývalých poddůstojníků z povolání a legionářů	
77	24.3.1922	Aliance Francaise de Liberec	
78	8.5.1922	Místní skupina LBC Československého ústředního svazu dělnictva pekařského, cukrářského a příbuzných odvětví	1927 zánik
79	20.6.1922	Místní skupina LBC Svazu dělnictva lučebního, stavebního a cihlářského v ČSR	1927 zánik
80	28.6.1922	Skupina LBC Jednotného svazu soukromých zaměstnanců v ČSR	
81	10.7.1922	Odborný svaz trhovců v ČSR, obočka LBC	
82	17.8.1922	Místní skupina koželuhů v LBC, Unie kožedělníků v ČSR	
83	17.8.1922	Místní skupina obuvníků v LBC, Unie kožedělníků v ČSR	
84	23.8.1922	Místní odbočka Ústředí československých poštovních a telegrafních zřízenců pro LBC a okolí	
85	25.8.1922	Místní skupina Unie dřevodělníků v ČSR, v LBC	1926 zánik
86	20.11.1922	Místní skupina Svazu krejčí, výrobců prádla a příbuzných oborů v ČSR	
87	28.9.1922	Místní skupina LBC Svazu státních zaměstnanců invalidů v Praze	1927 zánik
88	28.11.1922	Okresní župa liberecká Spolku úředníků důchodové kontroly v Čechách	1936 zánik

89	19.1.1923	Okresní domovina domkářů a maloročníků	
90	2.2.1923	Místní skupina LBC Unie železničních zaměstnanců v ČSR	
91	22.3.1923	Spolek pro zbudování Husova domu v LBC	
92	25.3.1923	Mezinárodní všeodborový svaz v ČSR skupina textilní v ČSR	1929 zánik
93	13.3.1923	Odbočka odborové nepolitické organizace průvodčích vlaků ČSR v LBC	
94	7.5.1923	Klub Československých turistů	
95	24.5.1923	Skupina svazu v LBC Svazu zaměstnanců skladních, dopravních a příbuzných odvětví	
96	31.5.1923	Odbočka odborového sdružení stráže bezpečnosti v ČSR se sídlem v Praze	
97	24.8.1923	Mezinárodní všeodborový svaz v ČSR sekce kožedělná	
98	30.10.1923	Místní skupina Sdružení domácích dělnic	
99	31.12.1923	Místní skupina Ústředního svazu stavebních dělníků v ČSR	
100	6.2.1924	Klub novinářských a strojových sazečů v Čechách	
101	28.2.1924	Odbočka Svazu československé mládeže v ČSR pro obec LBC	
102	31.3.1924	Odbor ústředního svazu československých veřejných úředníků s vysokoškolským vzděláním, profesorů a soudců	
103	3.5.1924	Místní odbočka odborového sdružení hudebníků v ČSR	
104	26.5.1924	Jubilejní spolek zaměstnanců policejního ředitelství v LBC	
105	26.5.1924	Filiálka spolku strojmistrů a tiskařů v Čechách v LBC	
106	26.6.1924	Skupina sdružení katolické mládeže pro LBC a okolí	
107	16.7.1924	Místní skupina v LBC Mezinárodní federace železničářů ČSR	1930 zánik
108	1.9.1924	Český Lawn Tennis Klub	
109	13.1.1925	Spolek sociální ochrana státních zaměstnanců odbočka LBC	
110	21.2.1925	Lyžařský klub v LBC	

111	19.3.1925	Mezinárodní všeodborový svaz sekce státních a veřejných zaměstnanců skupina LBC	1926 zánik
112	11.3.1925	Filiálka LBC Svazu pomocného dělnictva grafického obého pohlaví, novinářských zřízenců a příbuzných odvětví v ČSR	
113	31.3.1925	Osvětový sbor LBC	
114	29.4.1925	Ústřední organizace poštovního úřednictva dopravního pro ČSR skupina LBC	
115	27.5.1925	Místní skupina Mezinárodního všeodborového svazu v ČSR, sekce kovodělníků	
116	3.6.1925	Místní skupina Svazu pomocnictva knihařského a příbuzných odvětví v ČSR	
117	10.6.1925	Místní skupina dělnictva pekařského LBC	1926 zánik
118	21.6.1925	Místní odbor Federace strojuvůdců v ČSR	
119	4.7.1925	Odbor Unie obchodních cestujících a jednatelů Jednotného svazu soukromých a veřejných zaměstnanců	
120	5.9.1925	Odbor Vysokoškolského svazu	
121	3.10.1925	Mezinárodní všeodborový svaz železniční sekce	
122	9.4.1926	Kanaria, místní odbočka Ústředního spolku v pěstění kanárů a ochranu ptactva	
123	7.5.1926	Svaz techniků a absolventů státních průmyslových a odborných škol v ČSR, Skupina LBC	1934 zánik
124	29.5.1926	Místní odbor Kostnické jednoty v LBC	1934 zánik
125	2.6.1926	Místní skupina Masarykovy letecké ligy	
126	2.6.1926	Odbor Masarykovy ligy proti tuberkulóze	
127	22.6.1926	Místní odbor Svazu československého obchodnictva	
128	31.8.1926	Mezinárodní všeodborový svaz sekce stavební	
129	25.11.1926	Krajinský spolek učitelstva měšťanské školy	

130	15.12.1926	Mezinárodní všeodborový svaz sekce sklářská	
131	4.3.1927	Skupina Jednotného svazu soukromých a veřejných zaměstnanců v ČSR	
132	19.3.1927	Místní odbor v LBC Spolku středoškolských úředníků železničních v ČSR	
133	27.2.1928	Severočeský odbor Spolku československých celních úředníků	
134	22.5.1928	Odbočka Svazu československého důstojnictva	
135	4.6.1928	Československý svaz oděvních zaměstnanců odbor LBC krejčí	
136	5.6.1928	Československý svaz oděvních zaměstnanců odbor LBC kožešníci	
137	11.9.1928	Místní skupina Svazu sedlářů, brašnářů a příbuzných odvětví v ČSR	1932 zánik
138	17.9.1928	Odštěpný spolek Svazu obstarávatelů tabákových tovarů v ČSR	
139	13.12.1928	Okresní organizace Odborové jednoty zemědělských a lesních zaměstnanců se sídlem v LBC	
140	16.2.1929	Skupina Spolku dělmistrů Československých drah v LBC	
141	27.4.1929	Obec železničářů v ČSR	
142	2.11.1929	Místní skupina v LBC Průmyslového svazu dělnictva stavebního v ČSR	
143	18.12.1929	Jednota mládeže Církve československé	
144	28.1.1930	Okresní sdužení republikánských úředníků, učitelů a zřízců LBC	
145	19.2.1930	Místní odbor Svazu příslušníků bývalých československých domácích praporů z Itálie pro LBC a okolí	
146	31.3.1930	Místní skupina v LBC Svazu trafikantů a skladníků tabáku válečných poškozců v ČSR	1937 zánik
147	28.2.1930	Místní skupina Československého svazu lakýrníků, malířů písma a dřevomalířů a příbuzných odvětví	
148	8.4.1930	Dělnická pomoc v ČSR místní skupina LBC	
149	18.4.1930	Krajský odbor Jednoty nabyvatelů půdy bývalých zaměstnanců	

150	6.5.1930	Liga motoristů československých Touring Klub	
151	12.12.1930	Nezávislá jednota československých legionářů odbočka LBC	
152	6.2.1931	Místní odbor v LBC Spolku berních úředníků v Čechách	
153	23.5.1931	Atletický fotbalový klub stráže bezpečnosti v LBC	
154	6.6.1931	Skupina Svazu proletářských bezvěrců	
155	31.8.1931	Spolek úrazových rentistů v ČSR v LBC	
156	22.9.1931	Sdružení vysokoškolsky studujících menšinářů	
157	10.12.1931	Místní skupina Jednotného svazu dřevodělníků	
158	3.2.1932	Místní odbočka Zdravá generace (Svépomoc) Ústřední dělnické sociální a zdravotní péče o děti a pracující dorost	
159	9.2.1932	Svaz ochráných práv pojištěnců se sídlem v LBC	
160	15.6.1932	Svaz přátel SSSR v ČSR v LBC	
161	18.6.1932	Skupina Svazu dělnictva kovoprůmyslu	
162	10.9.1932	Svaz československých soudních úředníků odbočka pro obvodní krajský soud Liberec	
163	30.9.1932	Odbočka Dělnické akademie vzdělávacího ústředí dělnických československých spolků v Praze	
164	23.11.1932	Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s SSSR odbočka LBC	
165	10.1.1933	Odbor Jednoty československých soukromých úředníků	
166	1.2.1933	Místní odbor v LBC Národního svazu poštovních a telegrafních zaměstnanců	
167	29.3.1933	Odbor Společnosti přátel Lužice v LBC	
168	18.12.1933	Národní garda 28 města Liberce	
169	zapsáno bez data	Odbočka Svazu civilní stráže bezpečnosti v ČSR	
170	12.1.1934	Místní odbor I. spolku vězeňské stráže	
171	19.1.1934	Spolek poštovních úředníků středoškolských odbočka LBC	

172	24.2.1934	Český myslivecký klub	
173	25.4.1934	Sociální odbor náboženské obce Církve československé	
174	16.10.1934	Svaz řidičů automobilů	
175	29.11.1934	Župní odbor České zemské jednoty soudcovské	
176	10.5.1935	Podpůrný spolek Svépomoc	
177	23.7.1935	Československé sdružení odborových organizací, sekce všeodborová - odbočka sklářská	
178	25.3.1936	Československé sdružení dělníků lakýrnických v Praze, odbočka LBC	
179	9.4.1936	Odbor Svazu československých kancelářských úředníků	
180	3.4.1937	Lyžařský klub Brouk a Babka	
181	13.11.1937	Socialistická akademie, odbočka LBC	
182	11.3.1938	Jednota československého Orla v LBC	
183	4.4.1938	Jednota učitelů mateřských škol	
184	2.6.1938	Místní sbor Svazu Stráže svobody ČSR v LBC	
185	2.7.1938	Spolek pro podporu nemajetných žáků státní české průmyslové školy v LBC	
186	27.7.1938	Společnost přátel demokratického Španělska	
187	30.7.1938	Odbočka Svazu československého důstojnictva	